

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

ACTA IUVENUM

SECTIO PHILOLOGICA ET HISTORICA

TOMUS VI.

150 éve született Petőfi Sándor

SZEGED

Hungaria

1973

HELYBEN
OLVASHATÓ

JATE
EGYETEMI GYÜJTEMÉNY

397948

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA IUVENUM

Sectio Philologica et Historica

Tomus VI.

Petőfi születésének 150. évfordulójára

Szeged
Hungaria
1973

B 97948

Kiadja

a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának
Tudományos Diákköri Tanácsa

A kötet szerkesztése

Dr Csetri Lajos
Dr Lukácsy Sándor
Dr Merényi László
Szigeti Lajos

munkája

A Petőfi évforduló Egyetemünk ifjúsága számára különlegesen ünnepi alkalom volt. Az egyetemi ünnepélyen, a diákköri Petőfi ülésen felül növelte ennek jelentőségét az egyetemek és a főiskolák országos diákköri konferenciája, amelyen éppen a mi hallgatóink érték el az első helyezéseket, éppen a Petőfi költészetének mélyebb megértéséről valló dolgozatokkal. Már ezért is nemcsak indokolt, de egyenesen szükséges is, hogy ezek a munkák az olvasók szélesebb köre számára is hozzáférhetők legyenek. Különben is ifjúságunk tisztelgése Petőfi emléke előtt nem lett volna teljes, ha ezt egy kiadvány, az Acta Juvenum Petőfi-különszama nem egészíti ki. Az Acta régebbi számai vegyes tartalmuak voltak, a mostaninak azonban csak egy a tárgya: Petőfi költészete. Petőfi-tanulmányok és az évforduló alkalmával elhangzott vagy leírt megnyilatkozásokról szóló beszámolók alkotják. Ezért helyesen teszi az Acta Juvenum szerkesztősége, hogy az értekezések mellett közli az ünnepi előadások foglalatát is, valamint egy szemlerovatot is beiktat a Petőfi-megemlékezésekről.

A régebbi magyar irodalom történetével foglalkozó Tanszék meleg ajánlással üdvözli az egyetemi hallgatóságnak ezt a szép vállalkozását, bizonyítékának tekinti annak, hogy a magyar fiatalok számára változatlanul nagy élmény és lelkesítő példa Petőfi költészete és egész emberi egyénisége, hősi élete. A szegedi fiataloknak ez a zászlóhajtása kétségtelenül szerényebb méretű, mint a nagy országos ünnepségeké volt, viszont ez is igen fontos mozzanat azoknak az értő "századoknak" a hangjában, melyek "az idő bérceiként" visszazengik, sőt továbbzengetik a költő szavait: Petőfi öröksége élő és ható erő a magyar ifjúság szívében.

Horváth Károly

BOTOND Ágnes

Petőfi Sándor: Világosságot
/verselemzés/

A vers 1847 márciusában keletkezett. A Hazánkban jelent meg először, az 1847. évfolyam 2. számában.

A Pándi Pál által "lirai monológnek" nevezett mű /Kisértetjárás Magyarországon, 2. köt. Magvető, 1972/ bonyolult filozófiai kérdéseket felvető gondolati költemény.

A vers pesszimista alaphangulata sok gondot okozott az irodalomtörténészeknek. Horváth János elsősorban alkotáslélektani szempontból közelítette meg a költeményt: "...bemutatja magát az erkölcsi nyugtalanság egy félelmetes, magával vívódó pillanatában, mikor életcél-idealizmusát a kételkedés kigyója kísérti meg /Világosságot!/ - Ez utóbbi költemények mutatják, hogy mennél bensőbben személyessé vált költészete, annál teljesebben jellemre tartozóvá, erkölcsi természetüvé kellett mélyülnie." /Tanulmányok, 1956./ Ezzel szemben Illyés Gyula Petőfijében /Bp. 1952/, a mű gondolati sikjét szinte elszakítja azok költői - bár itt a formai kötöttségeket a Petőfinél megszokottnál valóban fokozottabban elvető - megvalósulásától, amikor így ír: "A költeményt változtatás és döccenő nélkül lehet elejétől végig prózában idézni, a költői elemnél több benne a filozófiai elem, amelynek alapján Meltzl a verset Hamlet monológjához hasonlította, sőt annál is többre becsülte."

Fogadjuk el kiindulásként, hogy ez a vers lírai mű, költemény, melyet nem lehet elejétől végéig prózában idézni, s mely-

nek gondolati tartalmát igyekszünk majd azok költői megvalósulásában megvizsgálni. Illyés is problematikusnak tartja a vers hangulatát: "Eljő-e a kor / Melyet gátolnak a rosszak / S melyre a jók törekednek, / Az általános boldogság kora?". A költő nem felel a kérdésre - írja Illyés. A maga számára nem kellett rá felelnie. Merjük állítani, az egész egy rossz napján jutott csak eszébe."

Valóban tudna felelni a költő? Valóban egy rossz nap élményeinek művészi "lecsapódása" csak a vers? Valóban a "jellegzetes közérzetlira" egy megnyilvánulása lenne a vers, ahogy ezt Pándi írja?: "A sorjázó kérdések és kétségek határozzák meg a vers jellegét: a kijelentő és programadó versek közé ékelten /1847 márc: A nép nevében, Háboru volt...; - április: Az ítélet, A türelemről/ a "Világosságot!" a töprengő, kétségekkel vívódó Petőfi-lelket mutatja fel. Volt ilyen is; a változó külvilág /s benne a magánélet/ napfogyatkozásainak tükröződéseként. Révai József okkal állapította meg, hogy Petőfi "vissza-visszatérő költői elkomorulásai, pesszimista vagy melankólikus hangulatai szinte rendszeresen a megalkuvó és önző liberalizmussal való emberi vagy eszmei összeütközés után következnek be."

Valóban csak az "objektív helyzet gondjait alakítja át történelmi-filozófiai kétséggé"? Csak a ténylegesen sok keserőséget okozó gyalázkodások, a rossz kritikai fogadtatás, a bizonytalanság Julia vonatkozásában váltotta ki belőle a kétkedő hangulatot? Valóban: "Ezeknek az ellentmondásoknak a nehezén Petőfi gondolatilag már túljutott akkor, amikor megvilágosodott előtte a jogi és a valóságos egyenlőség különbsége, amikor a szólamak "népe" ellenében a forradalmian fenyegető nép nagyságát villantotta fel versében, ami-

kor a véres harc eredményét a minden elnyomástól, minden igazságtalanságtól mentes világszabadságban jelölte meg." /Pándi/? A kérdésekre adható negatív válasz-lehetőségeket valóban "tragikus abszurditásnak" látná a költő?

I.

A költemény 82 sora nincs szakaszokra tagolva. Gondolategységek, illetve szerkezet összefüggésében a következő módon tagolható a vers:

I./1. 1-8. sor: leíró, "természeti" képek, a költő lelki-állapotának, hangulatának tükröződése

2. 8-16. sor: a költő párbeszéde a megszemélyesített ésszel, a vers gondolati tartalmának indirekt megközelítése /mit nem kérdez a költő/

II./1.16-25. sor: az első elméleti kérdéscsoport

2.25-33. sor: a döntést befolyásolható érvek felsorakoztatása /gyakorlati-tapasztalati sik/

3.33-37. sor: összegezés gyakorlati-tapasztalati sikon

4.37-42. sor: }

5.42-46. sor: }

6.46-50. sor: }

ujabb elméleti kérdések

III./1.50-56. sor: hipotetikus válasz /a költő számára pozitív értéktartalommal/ a kérdésekre

2.56-61. sor: a költő óhajának kifejeződése, hogy a fenti válaszlehetőség valósuljon meg a gyakorlatban

III./3. 61-73. sor: hipotetikus válasz a kérdésekre /a költő számára negatív értéktartalommal/

4. 61-73. sor: a költő szorongása, rettegése, hogy a második /negatív/ válaszlehetőség felel meg a valóságnak

A költemény 27 mondatból áll. Ebből egyszerű mondat csak 5. A 22 összetett mondatból többszörösen összetett 13. A többszörösen összetett mondatok közül 10-ben alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyt is találunk. E 10 mondaton kívül 6 tisztán alárendelő és 6 tisztán mellérendelő összetételű mondat fordul elő a versben. A filozófiai mondanivalót tehát Petőfinél szokatlan bonyolultságu mondatok hordozzák. /A legegyszerűbb szerkezetűek a vers elején találhatók, majd fokozatosan bonyolód-
nak a mondatszerkezetek./ A mondatok hosszúsága is érdekes megállapításokra ad lehetőséget. A legrövidebb mondat 2 szóból áll: "Irtóztató, irtóztató!". Ezt a mondatot viszont egy 49 szavas mondat előzi meg. /"De hátha úgy vagyunk..."/, mely egyben a vers leghosszabb mondata. /Utána sorrendben egy 25 szavas követi/. E két mondat alkotja tulajdonképpen a III/3-szerkezeti egységet. /61-73. sor./ Nem véletlen, hogy ez az a rész, ahol a költő leginkább szabad teret enged hömpölygő gondolatainak. Ugyanakkor első pillanatban meglepő, hogy az ezt megelőző 50-56. sorban /III./1./ pozitív, hipotetikus válasz/ a formai fegyelmet más szempontból veti el a költő. A gondolatok nem zárulnak le itt a sorvégen, hanem mind az öt sorban áthajlást találunk. A

81 sorvég közül egyébként 17 helyen találunk áthajlást. /A sorok 21 %-a; vö. Fónagy adatai: Adynál: 16,45 %, Juhász Gyulánál: 20,03 %, József Attilánál: 20,48 %, Tóth Árpádnál: 28,56 %, Szabó Lőrincnél: 37.51 %/. A 17 enjambementből tehát 5 ebben a III/1-es egységben található. Valószínűleg azért itt a legerősebb a sorok tördelése, mert a költőnek a válaszlehetőség megvalósulása iránti kételyét, bizonytalanságérzését tükrözi.

A mondatoknak a beszélő szándéka szerinti felosztását elvégezve a következő arányt találjuk:

kijelentő mondat: 12 /44 %/

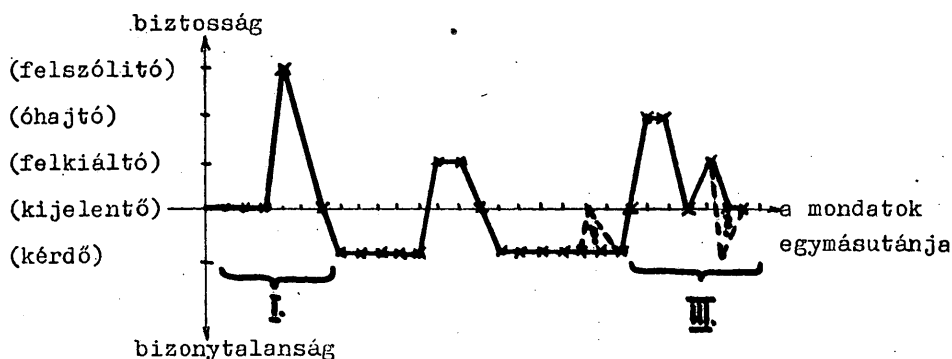
kérdő " 9 /33 %/

felkiáltó " 3 /11 %/

óhajtó " 2 /8 %/

felszólító " 1 /4 %/

A kérdőmondatok meglepően magas száma is a költemény bizonytalanságot, kételyt sugárzó hangulatára mutat rá.

A fenti ábrából leolvasható a költő zaklatott lelkiállapota. A vers az I.; /1-es kezdő és a III./4-es végső mondatokon kívül sehol sem tartalmaz egynél több kijelentő mondatot.

A vers 337 szóból áll.

Ezek közül	1 szótagu	: 49 %
	2 "	28 %
	3 "	14,7 %
	4 "	7 %
	5 "	0,3 %

Vértess Edit és Fónagy Iván adatai szerint az egyszótagu szavak aránya Adynál 35 %, Szabó Lőrincnél 38,77 %, Petőfinél a legmagasabb: 40 %. Ebben a versben még ennél is sokkal magasabb százalékban találunk egyszótagu szavakat. Mi ennek a jelentősége? Szabolcsi Miklós írja /A verselemzés kérdéseihez, Bp. 1968./ "...ez összevetve más vizsgálati eredményekkel, - arra utal, hogy a vers alapszövege közel áll a közbeszédéhez; az eddigi megállapítások szerint ugyanis a közbeszéd jellemzője az egyszótagu szavak tulsulya - a három és többszótagu szavak gyakorisága a tudományos próza sajátja." Tehát megállapíthatjuk, hogy a bonyolult logikai és szintaktikai strukturát a közbeszédhez közel álló, rövid szavak hordozzák s ez megóvjaa a költeményt a nehézkességtől, dagályosságtól.

A szavak szófajok szerinti megoszlását vizsgálva is érdekes következtetésekre juthatunk. A 337 szó közül ige a szavak 17,8 %-a, = 60../Szabó Lőrincnél 13,2 %, Juhász Gyulánál 15,4 %, József Attilánál 19 %/. Ez a viszonylag magas arány a költemény dinamikusságára utalna. Az igék azonban korántsem oszlanak meg egyenletesen a versben. 28 sorban egyáltalán nincs ige, s csak 6 sor van, ahol két igét találunk. Egyáltalán nincs ige a 19-22. /kérdések/, 45-47. /kérdések/, 52-54. /pozitív hipotetikus válasz/, 77-79. sorokban /a költő szorongása/. Ezeken

a helyeken tehát elvont kérdéseket, vagy statikus képeket találunk a versben. E részek mondatainak állítmányát is névszóval fejezi ki a költő /40 állítmány közül 9 névszó/.

A cselekvő száma és személye szempontjából az igéket a következőképpen osztályozhatjuk:

Sing.1.	Plur.1.	Sing.2.	Sing. és Plur.3.
5 /=8 %/	4 /=7 %/	6 /=10 %/	45 /= 75 %/
9 /= 15 %/			

Az egyes illetve többes szám harmadik személyű igék dominálnak tehát a versben. Ez az arány megfelel a vers elvont, filozófikus jellegének. Egyes szám első és egyes szám második személyű igék csak az I. egységben /a költő és az "ész" párbeszéde/ találhatók, - formálisan tehát a költő csak itt jelenik meg a versben. Ugyanakkor a költeményen végighúzódik a személyes szál a többes szám első személy áttételében. /Éljünk, sirjunk, ne vessünk, vagyunk/. Ez a többes szám első személy egyaránt vonatkozik a költőre és utal az általános harmadik személyű alanyra is.

Az igemódok vizsgálatánál semmi érdemlegeset nem tudunk megállapítani, hiszen az igék 82 %-a kijelentő módban áll. /6 % feltételes és 12 % felszólító mód/. A feltételes módu igék alacsony száma ellenére az előbb vizsgált kérdőmondatok sokasága /az óhajtók is kis mértékben/ hipotetikus tartalmat ad a megállapítások nagy részének.

Az igeidők vizsgálata sem hoz meglepő eredményt. 77 %-a jelen, 18 %-a mult és 5 %-a jövőidejű az igéknek. Mult idejű igék egymás után sorozatosan egyedül a 25-32. sorban fordulnak elő. /A II./2. egység egésze a mult tapasztalataira hivatkozás/.

A vers ettől eltekintve jelenben indul, jelenben zárul és a jelen idők sorát csak néhol szakítja meg egy-egy múlt, vagy jövőidejű ige.

A versben 72 főnév van. Ez az összes szavak 21,6 %-a. A 72 főnév 60 sorban oszlik el, tehát 22 sorban egyáltalán nincs főnév. 13 sorban van csak 2 főnév, 2-nél több sehol sem fordul elő. A főnév nélküli sorok sorszámát /ahol több egymásutáni sorban nincs főnév/ érdemes összevetni az ige- és főnévvel:

	nincs főnév	nincs ige
I.	12	13-14.
	15-16-17.	19-20-21-22.
		45-46-47.
II.	46.	
III.	49-50.	50.
		52-53-54.
	55-56.	
	60-61, 63, 65, 67.	
	70-71-72-73, 75.	72-73.
		77-78-79.
	80.	

Ez a megoszlás azt mutatja, hogy a költő gondolatai legzaklatottabbak az I. és a III. részben, legkiegyensúlyozottabbak, legszabályosabbak pedig a középső, "filozófikus" egységben.

A legtöbb főnév /34 = csaknem 50 %/ elvont, absztrakt fogalom, megfelelően a vers filozófikus hangvételének. Magas szá-

muk van még a természet köréből vett főneveknek /18./ /Ez Petőfinél még gondolati költemény esetén sem meglepő./ 13 főnév vonatkozik emberre, illetve kapcsolatos vele. /pl. ember, kebele, lépésnyire, szivéből, vért, nyakunkra, torkunkra, lélekzetet stb./ Legkevesebbszer, mindössze 7-szer fordulnak elő a versben emberi munka eredményeként létrejött objektívációk nevei. Ezek: bánya, mécsek, fátyolán, szemfedőn, gyűrűje, láncnak./ A fenti adatokat érdemes összevetni az Erdélyben c. vers hasonló adataival. Ott - bár szintén gondolati költeményről van szó - legnagyobb aránya /31 %/ a természet tárgyköréből vett főneveknek van. Nem sokkal maradnak el ez után az emberre vonatkozó, illetve vele kapcsolatos főnevek, s csak azután következnek az absztrakt fogalmak! Megállapíthatjuk tehát, hogy a versben az absztrakt főnevek száma nagyon magas. Ezeken belül is megkülönböztethetünk két csoportot: a társadalmi - történeti - politikai fogalmakat, és a legelvontabb filozófiai-logikai kifejezéseket. /Az elsőre példa: büntetés, java, díj, társ; a másodikra: ész, világ, öröm, élet, kérdés, rossz, jó, boldogság, érdek, cél, gondolat/. Ez utóbbi megoszlási aránya: 10-24, tehát az elvont filozófiai-logikai-etikai kifejezések vannak túlsúlyban.

Az előfordulás gyakorisága szempontjából azt tapasztaljuk, hogy a 72 főnév tulajdonképpen csak 47 féle főnév 72 helyen való előfordulását jelenti. 15 főnév ugyanis összesen 40 helyen fordul elő, 32 pedig egyszer. Leggyakoribbak: 5 helyen: világ; 3 helyen: boldogság. Ez megfelel annak, hogy a költemény valóban egyetemes emberi kérdéseket feszeget /világ/ és központi helyen a boldogság fogalma áll.

A főnevek minőségjelzőiként álló melléknevek száma meglepően alacsony. Összesen 8 melléknév található a versben 10 helyen /a szavak 2,96 %-a/. Minden hét főnévre egy melléknév jut tehát. /Az Erdélyben c. versben is viszonylag alacsony számot találhatunk, de még ott is 8,1 % volt/. Jelzők szempontjából tehát valóban kevésbé költői a vers. A melléknevek eloszlása sem egyenletes. Csaknem felük az I. egységben található. /Ez megfelel az I. egység leíró jellegének/. Önmagában kevés jelző bír stilisztikai értékkel. Talán a "hamvadó" és "nyomoru" jelzők a kivételek.

Ha a költemény mellékneveit érzelmi töltésük szempontjából osztályozzuk /azaz pozitív, negatív érzelmeket kiváltóak és közömbösek/ a következő eredményt kapjuk:

<u>pozitív</u>	<u>közömbös</u>	<u>negatív</u>
óriási	általános	sötét /3 helyen/
új		hamvadó
meleg		nyomoru
		síró
3 /= 30 %/	1 /= 10 %/	6 /= 60 %/

Bár elvileg jogosan támadható az egyes jelzőknek a jelzett szó nélküli értékelése /erre majd később kerül sor/ a költemény egészére vonatkozólag elfogadhatjuk, hogy a pesszista, "sötét" hangulatot a melléknevek érzelmi töltése is erősíti.

A költemény időmértékes verselésű, szeszélyesen változó hosszúsága, jambikus sorokból áll. Van 2 verslábból álló sor is: "Bár volna így!". A leghosszabb sorok pedig ötös és öt és

feles jambusokból állnak. A vers 301 verslábból áll. Ezek 50 %-a jambus. /József Attilánál a jambikus versekben a tiszta jambusok aránya 37 %/. Tehát, bár a szabályos jambusok száma magas - a verssorok rendszertelennek tűnő tördelése mégis a zaklatottság érzését váltja ki az olvasóból.

A vers 587 magánhangzójából 54,3 %, palatális, 45,7 % veláris, ami nagyjából megfelel a köznapi beszédben előforduló aránynak, így számunkra érdektelen. Az egyes hangok, vagy hangsorok stilisztikai értékére később térünk vissza.

II.

Pándi Pál így elemzi a vers első sorait: "Petőfi az egész élet, a világ tágasságában fejezi ki a maga szorongását, nemcsak személyes indítéku közérzetként. A romantikus intonáció kétségbeesést, kilátástalanságot szuggerál: az első két sor két sötétségképét /"Sötét a bánya... Sötét az éj..."/ fényellentétek követik /"De égnek benne mécsek... De égnek benne csillagok"/ hogy aztán a két ellentétpár ellentétéként felkomorodjék az ember fénytelen képe: "Sötét az ember kebele, /S nincs benne mécs, nincs benne csillag,/ Csak egy kis hamvadó sugár sincs." Ez még a transzformáció előtti közérzet - amelynek lényegére majd magából a transzformációból következtethetünk vissza, de amely közérzet maga is egy helyzetérzés általánosítása". Tegyük hozzá még, hogy az I. egység gondolati párhuzamait és ellentéteit a verselés sajátos harmoniája foglalja egységbe. A 4. sor: "De égnek
benne csillagok" ritmusával majdnem teljesen megegyezik az egység záró sorának /7. sor/ ritmusa: "Csak egy kis hamvadó sugár
sincs". A 6. és 7. sor azonos szótagszáma is az egység lezárásá-

ra utal. Emellett az egész első egységnek sajátos hangulatot ad a zöngétlen rés, illetve zár-rés hangok /s, cs/ és a zöngés ajakhang /b/ magas száma, illetve e hangok ritmikus váltakozása. Itt említjük meg azt a meglepő kép- ill. motivum azonosságot, mely a vers indítása és Az apostol bevezető részei között mutatható ki: "Sötét a város, ráfeküdt az éj, / Más tájakon kalandoz a hold, / S a csillagok behunyták / Arany szemeiket."... "Egyetlen kicsiny fény / Csillámlik ott fönny a magasban." ... "Padlásszobának halvány mécse az / Ki virraszt ott a mécsvilág mellett?" Véletlen hangulati megegyezésről lenne szó? A költemény további elemzése más következtetésre is lehetőséget ad majd.

Pándi Pál így folytatja az I/2. elemzését: "A 8-11. sor jelzői mellékmondattal bővített invokációja amolyan provokáció, a megszemélyesített észzt ingerli cselekvésre a költő, mozgalmassá téve így a monológot. /"Nyomoru ész, / Ki fénynek hirdeted magad, / Vezess, ha fény vagy, / Vezess csak egy lépésnyire!"/ Ezzel egyben megbontja az első hét sor komor, sőt pesszimista zártságát; ha a "nyomoru észzt" mint feltételezett fényforrást igyekszik világításra bírni, akkor mégsem lehet oly kilátástalanul sötét az ember, hogy "csak egy kis hamvadó sugár" se derengjen benne... Egyébként az ész, amellyel szemben Petőfi gyakran részesíti előnyben a szívet /inkább költői értelemben s csak formálisan igazodva a romantika hierarchiájához/ itt a "nyomoru" jelzővel együtt is jelentősége csúcán mutatkozik meg előttünk."

Itt kell megemlítenünk - filozófiai jellegű versről lévén szó - az "ész" fogalmának egy, a köznapitól eltérő értel-

mezési lehetőségét Petőfinél. Petőfi körének filozófiai gondolatvilágát Forgách László elemzi részletesen. Idézzük művéből /Ünnep után, Bp. 1960/: "Észarisztokrácia című elmefuttatásában a voltaire-i és a saint-simoni utópikus szocializmus elemei elegyednek" - írja Sükei Károlynak az Életképekben 1847 elején megjelent cikkéről. Ez a cikk és Sükei egyéb filozófiai nézetei /pl. a hegeli világszellem népszellemmé transzformálása, a leegyszerűsített kantianus irányba ferdült hegelianizmus/ sem lehettek ismeretlenek Petőfi számára a vers megírásakor. Idézzük Sükeinek az Életképekben megjelent cikkét: "Igen, ki merjük mondani, hogy lesz idő, amikor mindenki saját fejével fog tudni gondolkodni... Mikor a természet az ember fő helyét kijelölte, kimondá: hogy egykor az ész lesz minden mindenkben... Talán nem vagyunk hivatva eljövételét megünnepelhetni, de minden esetre hivatva vagyunk annak siettetésére." Nem elképzelhetetlen, hogy Sükei fenti nézetei visszhangzanak Petőfi e költeményében, de szemben Pándi optimistább értelmezésével, megfosztva azokat az "el kell, hogy jöjjön e kor" bizonyosságától.

"Nem kérlek én, hogy átvilágíts
A másvilágnak fátyolán,
A szemfedőn
Nem kérdem én, hogy mi leszek?"

Itt érkeztünk el a hamleti metafizikus kérdésfelvetéstől való első elhatároláshoz: nem a "halál utáni valamitől - a nem ismert tartománytól" való rettegés foglalkoztatja a költőt, hanem:

"Csak azt mondd meg, hogy mi vagyok
S miért vagyok?"

Formailag e két sort is az I/2. részhez vehetnénk, hisz a so-

rok ritmusa, a 4 és 8 szótagos sorok csaknem szabályos váltakozása /4, 8, 5, 8, 9, 8, 4, 8, 4/ ebben az esetben ezt indokolná. Tartalmi szempontok alapján - hisz a gondolatok egymásutánját megindító első és egyben központi kérdésről van szó - a II. egységhez tartozónak vettük. A kérdés: mi vagyok, miért vagyok - egyes szám első személyű. Ugyanakkor a vers további részeiben már csak az általános emberről van szó. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a kéziratban a vers előtt a következő megkezdett költemény és címe áll áthúzva: "Az emberiség sorsa"; első sora: "A fának lombokat hoz a tavasz" - nyilvánvalóvá válik, hogy a költőt ebben a versben elsősorban az emberiség nagy kérdései izgatják, intellektuális sikon. /Nem tagadjuk a személyes, belső indíték nagy fontosságát sem./ Mi az emberiség célja? - teszi fel a költő a század irodalmában már szinte közhelyszámba menő kérdést, majd így folytatja gondolatait:

"Magaért születik az ember,
Mert már magában egy világ?
Vagy ő csak egy gyűrűje
Az óriási láncnak
Melynek neve emberiség?"

"A kérdés tulajdonképpen az emberi élet értelmét firtatja a közösségi hivatottság és az egoista létezés dilemmájában. Ezt készíti elő az emberi - személyes létezés önmagába zártságának, illetve társadalmi feltételezettségének vagylagos ellentétpárjával" - írja Pándi, majd így folytatja: "De hát mi a lírai funkciója annak, hogy a költő a "vagylagosság" állapotába "helyezi vissza" a teljes egyértelműséggel vállalt és vallott világneggyőződését, amelyet nem ingathattak már meg a különböző

indítéku kétségek?" Majd maga Pándi próbál válaszolni a kérdésre: "Az elszigeteltség diagnózisa helyett ez az elszigeteltségre reagáló közérzet a vers lírai alapja, a azok a kérdések, amelyek látszólag ebből az alaphól emelkedtek föl, egyszerre fejezik ki a megingott bizonyosság teremtette rossz közérzet és a megbizonyosodás akarásának váltólázát."

Petőfi intellektuális képességeinek lebecsülése lenne feltelezni, hogy a "teljes egyértelműséggel vállalt és vallott világmeggyőződés" pillanatnyi megingásáról lenne szó itt. Az apostol szólıszem- allegóriája - mely megfelel e vers lánc-gyűrű, emberiség-ember hasonlatának, valóban azt mutatja, hogy Petőfi világképét legjobban rendszerbe foglaló, későbbi művében is egyértelműen foglal állást. De a gyakorlat síkján adott egyértelmű válasz nem zárja ki azt, hogy elméletileg a kérdés örökre ne kérdés maradjon Petőfi és mások számára. /Ha a filozófiai forrásokat vizsgálnánk, minden bizonnyal kimutathatnánk párhuzamot Petőfi e gondolatai és a felvilágosodás gondolkodóinak egyén-társadalom körforgása dilemmája közt. A kérdések a versben egy újabb morális kérdésfeltevéshöz vezetnek:

"Éljünk-e önnön öröminkek,
Vagy sirjunk a siró világgal?"

A II. egység első részéhez soroltuk e két sort is, gondolati tartalmának /elméleti kérdésfeltevés/ megfelelően. Formailag az egész II. egység zártságát mutatja az egység utolsó hat sorának szabályos ritmusváltása /8,7,7,8,9,9 szótagos sorok/. A második 8 szótagos sor anapestusainak felgyorsulása után az intonáció során pillanatnyi megállás következik, majd a két kilenc szótagos sor. Itt az első sor kilenc palatális magánhangzójának

élés könnyedségére /é,ü,e,ö,ö,ö,i,e/ a következő sor 3 palatális és 6 veláris hangzójának /a,i,u,a,i,ó,i,á,a/ súlyos fájdalma felel. Az "önnön öröminkek" alliterációjának pedig a "sirjunk a siró világgal"-é felel meg. Érdekes megvizsgálni a költő által felállított - tulajdonképpen hamis - alternatívát. Az öröminnek élni, vagy sirni; - más lehetőség, és így a cselekvés lehetősége is kizárt? A válasz nélküli lírai kérdésre a versben egy, a történelmileg negatív választ előkészítő dramatizált rész, azaz a mindennapok tapasztalataiból hozott érvek következnek /II/2./:

"Hány volt, ki más szivéből
Kiszita a vért,
Saját javára,
És nem lett büntetése
S hány volt, ki más javáért
A vért kiontá
Saját szivéből
S nem lett jutalma!"

Az egység zártságát ismét a ritmus szabályos váltakozása biztosítja /7,5,5,7, - 7,5,5,5/. A "saját javára" sor 5 komor, veláris magánhangzójára a következő sor 7 palatális hangja szinte sivitva felel /é,e,e,ü,e,é,e/. A 23-24. sor tartalmát fejti ki itt a költő, azaz megtudjuk, hogy az Önnön öröminkek való élés egyet jelent a más kárára éléssel - míg a siró világgal sirás, a más javára, önfeláldozóan éléssel. A sarkítás romantikusan szélsőséges. A világosan, logikusan indított filozófiai kérdéssort költői tulzások váltják fel. Petőfi nem képes tiszta fejjel végigkövetni a megkezdett gondolatmenetet. Nem képes, mert, ha folytatná, bele kéne gabalyodnia az egyén-társadalom körforgás már előbb említett kilátástalanságába. A szél-

sőséges példa-érvek sem vezethetnek konklúzió levonására. Ahogy Pándi írja: "A nyárspolgárilag adható negatív válasz cáfolatára szinte semmi időt sem szentel Petőfi, hanem tovább lendül a gondolattal:

"De mindegy: aki áldozatnak
Od'adja életét,
Ezt nem díjért teszi,
De hogy használjon társinak." /II/3./

A "de mindegy" nem filozófiai költeménybe illő terminus technikus. Hiába: a költő nem tud, nem akar tudni más választ. És a franciák sugallta példa, a hasznosság elve lép elő egy hirtelen logikai ugrással a gondolatok folytatásaként.

"Mi lesz a díj? vagy lesz e díjam,
Nem kérdezem."

"Én díjkívánat, díj reménye nélkül
Fáradtam eddig, s fáradok tovább is
De lesz jutalmam, s nagy jutalmam lesz
Azt látni majd, hogy embertársaim
Rabokból újra emberek levének."

"Te nem magadnak születél,
De a hezának, a világnak."

"Az ember nemcsak polgár,
Egyszersmind ember is,
Mindig másoknak éljen-e
És sohase' magáért?"

"Ébredj, ébredj, te nem magadnak
Te másokért születél!
Felejtéd hivatásodat?"

E fenti idézetek mind Az apostolból valók - Szilveszter szavai. S hogy egyben Petőfi legbensőbb problémáját vetítik

ki, ezt nem vonhatjuk kétségbe. A döntés- a gyakorlat síkján -
adott. Petőfi és Szilveszter nem tudnak másképpen élni. Olyan
morális elhivatottság-érzés van a költőben, amelyet nem tud fi-
lozófiailag indokolni. Ha megpróbálja, az ut a teljes káoszhoz,
kétségbeeséshez vezet.

"S használ-e vagy sem?
A kérdések kérdése ez,
És nem a "lenni vagy nem lenni?"
Használ-e a világnak, aki érte
Fömláldozá magát?" /II/4./

A vers lineáris gondolati felépítése itt megbomlik. Még nem
tisztázta a költő, hogy hasznosságon a célon, az emberiség bol-
dogságán való fáradozást érti, még csak ezután veti fel a "mi
a boldogság" kérdést is. Logikailag a cél és eszköz meghatározá-
sa után lenne helye annak a kérdésnek, hogy az önfeláldozás meg-
felelő eszköz-e. A sorrend azonban fordított. S ez nem válik za-
varóvá, hisz választ sehol sem kapunk, s a kérdéseket újabb kér-
dések követik a II/5. és 6. egységben:

"Eljő-e a kor
Melyet gátolnak a rosszak
Samelyre a jók törekednek
Az általános boldogság kora?" /II/5./

"S tulajdonképpen
Mi a boldogság?
Hisz minden ember ezt másban leli,
Vagy senki sem találta még meg?" /II/6./

Pándi írja: "Ha a "jók" és "rosszak" költői terminológiája önma-
gában véve semmiképpen sem bizonyíték arra, hogy a Világosságot!
az új-szociális eszmék erőterében született, az "általános bol-
dogság kora", mint "szakkifejezés" figyelmeztet Owen, Cabet s a

többi gondolkodók közelére." Vagy rajtuk kívül esetleg a még közelebbi Sükei Károly közelére, aki már fent idézett cikkét így folytatja: "Oszlania kell minden bálványképnek. Maga e chimaera, a pénz, népek és királyok zsarnoka, az emberalkotta ördög, ki-nek nevét átkozza és imádja az steista, mint a fanatikus, le fog szállani magasságáról, ki lesz csavarva kezéből a véres királyi pálca; az ember ki megtanult uralkodni a világ négy elemén, fog tudni az ötödiken is. -Eszköze leendő minden jónak és rossznak, mint azelőtt: de csak eszköze, s nem nyílt asyuma minden gaztettnek, nem tiszteletkövetelő, mint most. Anélkül, hogy elveszne, megszűn lenni az, ami volt, elhalványuland a nálánál erősebb isten tekintélyétől, mint elhalványula kelő nap fényétől az üstökös csillag. -S nem fog mondatni többé: "kinek pénze van, azé az ész", hanem visszafelé -...az észarisztokrácia napjai megjönnek." A jók és rosszak terminológiája máshol is előbukkan Petőfinél:

"Két nemzet lesz a föld ekkor, s ez szembe fog állni:

A jók s a gonoszak. Mely eddig veszte örökké,

Győzni fog itt a jó." - írja 1847 áprilisában Az ítélet-

ben. A pozitív válasz nem zárja ki a kétség meglétének folytonosságát, hisz Az apostolban a boldogság kérdésével karöltve ismét előbukkan ez a probléma is. /Szólószem-allegória egésze, ill.: "Mi célja a világnak? / Boldogság!

s erre eszköz? a szabadság"/.

A Világosságot!-ban a költő először a mindennapi életnek egy boldogság-értelmezési lehetőségét fogalmazza meg, majd a III/1-es részben a boldogság filozófiai értelmezése következik hipotetikus formában:

"Talán, amit
Mi boldogságnak nevezünk
A miljom érdek,
Ez minden egyes sugára csak
Egy új napnak, mely még a láthatáron
Tul van, de egykor feljövend."

Az apostol, A XIX. század költői képei, az "észarisz-
tokrácia", a "népszellem" uralmának kora jelennek meg itt.
Az apostol megfogalmazásában a kép a szabadság fogalmával
bővül. Érthető, hogy Az apostol írásakor e kételyt háttérbe
szorította és kellett, hogy szorítsa a költő, hisz a szabad-
ságért vívott harc akkor már nem tollal, hanem fegyverrel
folyt, nem intellektuális, hanem tényleges erők harcaként,
melyben Petőfi aktív részt vállalt, és ahol - e harc vívása
közben - az intellektuális kételynek nem lehetett helye.
1847-ben azonban erről még nincs szó. A "véres szabadság",
a világforradalom, melynek motivuma a Levél Várady Antalhoz-
tól kezdve végighúzódik Petőfi költészetének egészén - ekkor
még csak romantikus vízió. A költő még nem állíthat semmit,
csak vágyhat valamire. A következő versszak óhajtó mondatai
fejezik ki a költő legbensőbb érzelmeit:

"Bár volna így!
Bár volna célja a világnak,
Bár emelkednék a világ
Folyvást, folyvást e cél felé,
Amíg elébb-utóbb elérné!" /III/2./

A "bár volna így" spontán kifakadása után a gondolatot kifej-
tő, 9,8,8,9 szótagos jambikus sorok harmoniája biztosítja az
egység zárttságát. A "folyvást, folyvást e cél felé" alliterá-
ló "f" hangjai /labiodentális zöngétlen réshang/ az elkesere-

dett akarat érzékeltetését fokozzák. S hogy mennyire nem vette át Petőfi még a magyarországi hegelianusok gondolkodását sem - bizonyítja, hogy a Madáchnál már "A cél halál, az élet küzdelem, S az élet célja e küzdés maga" megfogalmazásban megjelenő, a korban akkorra már elég elterjedt dialektikusabb szemléletet nem sajátítja el. A fejlődést, melyet remél, hogy létezik, folytonos, egyenes vonalú és a célnál lezáruló vonalnak hiszi. De felmerül benne a korban jól ismert másik alternatíva is /herderi körforgásmélelet/:

"De hátha úgy vagyunk,
Mint a fa, mely virágzik
És elvirít,
Mint a hullám, amely dagad
Aztán lesimul,
Mint a kő, melyet fölhajítanak,
Aztán lehull,
Mint a vándor, ki hegyre mászik,
S ha a tetőt elérte,
Ismét leballag,
S ez így tart mindörökké:
Föl és alá, föl és alá..." /III/3/.

A természet körforgásából vett hasonlatok, a gravitáció vonzásából szabadulni nem tudó és mindig visszahulló kő példája, s a hegynek fel és hegynek le vándorolni kényszerített ember képe egy hatalmas lendületű mondatot alkot. A föl és alá örökké tartó szörnyű determinizmusának víziója egy tehetetlen kiáltást vált ki a költőből, mely egyben átvezet az utolsó egység elborzasztó lelkiállapot-festő képeihez:

"Irtóztató, irtóztató!
Kit még meg nem szállott e gondolat,
Nem fázott az soha,

Nem tudja még: mi a hideg?
E gondolathoz képest
Meleg napsugár a kigyó,
Mely keblünkön jégcsap gyanánt
Vérfagylalón végigcsuszlik,
Aztán nyakunkra tekerőzik,
S torkunkra fojtja a lélekzetet." /III/4./

"Irtóztató" - kiált föl Szilveszter is Az apostolban -
"Nincs mód tehát, hogy meghallják szavam?"

"Irtóztató!" - kiált itt Petőfi - nincs értelme, hogy meghallják szavam? Majd szabad teret enged szorongó lelkiállapota kifejeződésének az "e gondolat hidegebb, mint a jégcsapnál is hidegebb kigyó" hasonlatra épülő allegóriában. A vers első sorainak fény-sötétség vizuális ellentétére épülő képeivel ellentétben a vers a tapintási érzetre ható hideg-meleg hőellentétének képével, és a halál víziójával zárul. Bizonyítja mindez, hogy bár a vers középső gondolati magja mentes volt az érzékletes költői képektől, e gondolatok nemcsak az intellektuális Petőfiéi, hanem egyben érzelmvilága mélyéről törnek elő. A "Mely keblünkön jégcsap gyanánt / Vérfagylalón végigcsuszlik" sorok borzalmát fokozza a spondeuszok számának megnövekedése e két sorban: --/--/--/-/--/-/--/-/-/, ami a sorok monoton, lassu, kínzó jellegét eredményezi.

Érdekes megállapításra jut Fekete Sándor: A vívódó Petőfi című cikkében. /Kortárs, 1968/3./ A fojtogató kigyó motivumát Petőfi más /sokszor szerelmes/ verseiben oly gyakori bitófa, hóhér, akasztás motívumokkal rokonítja - s mindent egy olyan "üldöztetési szorongásra" vezeti vissza, "amely a beteges állapottal ellentétben nagyon is valóságos üldözők miatt alakult ki."

Pándi Pál így összegzi álláspontját a versről: "A végső feloldó válasz elmaradása egyszerre tükrözi a költő keserűsége-

gét, kétségei nyomását, s azt is, hogy a "negatív lehetőséget" tragikus abszurditásnak tartja."

Ez utóbbi félmondattal ellentétben inkább Fekete Sándor nézetét tartjuk elfogadhatónak: "De nemcsak érzésében és idegeiben hordozta ezt a lüktető nyugtalanságot, eszméire sem az jellemző, hogy a Felhők "betegsége" után rendületlen biztonsággal csak a forradalmi követelményeket hangoztatta. ...Ha Petőfinek a francia forradalom és általában a forradalmi ideológia tanulmányozása végleges választ adott volna a Felhők-korszakban felcsöptető kérdésekre, nem írhatta volna meg ezt a verset... A szimp-la képletet, tehát, amely szerint a költő előbb válságban van, aztán kigyógyul és hittel lobog a forradalomért, módosítani kellene: a Felhők után sem szűnt meg benne a belső küzdelem. Való, hogy a hamarosan kitörő forradalom nem engedte meg történelem-filozófiai és metafizikai gondolatainak körüljárását, elmélyítést, az ellentmondások eszmei feloldását, de a tettek mezején elvégezte ezt a feladatot, amikor az üldöztetésektől való szorongások, az eszmei kételyek és egyetemes halálviziók kiméráit leküzdve tette, amit a történelem parancsolt."

Ugy véljük, valóban nem a Felhők-korszak lelkiállapotának pillanatnyi visszatéréséről van szó a forradalmi versek közé ékelten, hanem sokkal inkább a költő eszmei-filozófiai kételyeinek egy, Az apostol megírását előkészítő összegzés-kísérletről. Más kérdés, hogy Az apostolban csak politikai és művészi sikon ment végbe a kiteljesedés e vershez képest, filozófiailag - s ez egy költő számára nem lehet vád - ott sem sikerült feloldania a Világosságotfiban felvetett problémákat.

Irodalom

- 1 Fekete Sándor: A vivódó Petőfi. /Kortárs, 1968/3./
- 2 Forgách László: Ünnepek után. /Bp. 1960/
- 3 Horváth János: Tanulmányok. /Bp. 1956/
- 4 Illyés Gyula: Petőfi. /Bp. 1952/
- 5 Pándi Pál: Kisértetjárás Magyarországon. 2. köt. /Bp. 1972/
- 6 Szabolcsi Miklós: A verselemzés kérdéséhez. /Bp. 1968/

ZENTAI Mária

Petőfi Sándor: Az apostol

/szerkezeti és motivikus elemzés/

1.

"Az apostol" Petőfi problematikus művei közé tartozik. Jóformán minden Petőfi-kutató foglalkozott vele; sokféle szempontból elemezték, vizsgálták. Napjainkra az olyan alapvető kérdések, mint Az apostol helye az életműben, eszmevilága, művészigondolati értékesége lényegében /bár nem egyértelműen/ tisztázódtak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének még vitatott vagy homályos pontok. Véleményem szerint ilyen homályos pont ma még Az apostol finomabb szerkezete és motívumrendszere. Dolgozatomban ezekkel a kérdésekkel foglalkozom: vizsgálom azt, hogy a képrendszer legfontosabb elemei hogyan kapcsolódnak egymáshoz, illetve a korábbi versekhez, valamint azt, hogy a mű felépítése hogyan függ össze az epikai történettel, érvényesülés szabályosság /és ha igen, miféle/ a szerkezetben.

2.

A motívum-rokonság vizsgálatánál a könnyebb áttekinthetőség kedvéért elkülönítettem egymástól az inkább gondolati jellegű, elvont, illetve a képi motívumokat.

A mű alaphangját erősen befolyásoló címadó a p o s t o l, illetve m e g v á l t ó motívum Petőfi költészetében eléggé gyakori. A korábbi versekben is ugyanugy kétféle kötődik, mint

a megvizsgálendő műben: egyrészt a s z a b a d s á g /mint
cél/, másrészt /a "megváltó" eredeti jelentésének kisugárzásá-
val/ a m á r t i r o m s á g, az á l d o z a t gondolatához:
A bilincs /1846/:

"Szabadságért küzdött az ifju,
S börtönbe dobták, ottan ül."

Kereszt /1846/: "Fakereszt illet, megváltók, titeket!"

A rab /1847/: "Te éretted harcolék, szabadság,
S láncra verve lábam és karom."

A tavaszhoz

/1847/: "Nagyobbodtak a halálnek
Tartományai,
S bennök sokan a szabadság
Szent halottai."

1848: "Szent szabadság, újabb megváltója
A másodszor sülyedt embereknek..."

Az apostolban e g y nagy egységbe foglalva jelenik meg a há-
rom, addig is gyakran egymáshoz kapcsolt fogalomkör /SZABADSÁG -
MEGVÁLTÁS - ÁLDOZAT/.

De nemcsak az áldozat, hanem az áldozat tudatos vállalása
is /Szilveszter egyik jellemző vonása/ már korábban a megváltó-
motívum része lesz:

Sors, nyiss nekem tért...: "Legyen bár tettemért díj egy
/1846/ Uj Golgotán egy uj kereszt!"

A királyokhoz /1848/: "Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szivemben félelem nem áll!"

Respublika /1848/: "Most hódolok, midőn még messze vagy,
Midőn még rémes átkozott neved van,
Midőn még, aki megfeszíteni
Kész tégedet, azt becsülik legjobban."

A n y o m o r és e r é n y motivum a m e g v á l o t ó-moti-
vumhoz kapcsolódik már 1847-ben, Palota és kunyhó c. versében:

"Oh szent a szalmakunyhók küszöbe!
Mert itt születtek a nagyok, az ég
A megváltókat ide küldi be.
Kunyhóból jó mind, aki a
Világnak szenteli magát."

Az elnyomást és mindazt a társadalmi rosszat, ami ellen a szabad-
ság és haladás bajnokai, az "APOSTOLOK" küzdenek, a k i r á l y
testesíti meg. De a zsarnokság teremtménye, a "szolgalélek" ellen
is ugyanilyen gyűlölettel fordul: a legnagyobb foku megvetést a
két szó összekapcsolásával fejezi ki: "szolgazsarnok":

A világ és én /1845/: "Megvetésem és utálatomnak
Hitvány tárgya, ember a neved!

Szolgazsarnok! vagy nyalod más talpát,
Avvagy talpad mással nyalatod."

Levél Várady Antalhoz: "...a népek mind fölemelik
/1846/ A föld porába gázolt fejöket,
S végigmennydörgik a föld kerekén:
"Legyünk rabokból ismét emberek!"

Szilveszter éje 1847- "Csak a zsarnok s a szolgalélek,
ben: E kettő az én ellenem,
S én zsarnokoknak s rabszolgáknak
Bocsássak meg? ...nem, sohasem!"

A királyokhoz /1848/: "Föllázítsam a kerek világot,
Föllázítsam-e elleneteket,
Hogy a dühnek Sámson-erejével
Milliónként nektek essenek?
Megkondítsam a halálharangot,
Hogy borzadjatok hangjainál?...
Bármit mond a szentelen hizelgés,
Nincsen többé s z e r e t e t t király!"

A tárgyalt gondolati motívumok tehát, ahogyan ebből a vázlatos áttekintésből is kitűnik, szervesen nőnek ki az addigi életműből. Sőt, a szembenálló ellentétes motívumcsoportok is kialakulnak még Az apostol megírása előtt. Látszólag önkényesen határoztam meg azt, hogy mely motívumokat vizsgálom, de az elemzés során remélem kiderül majd, hogy tényleges fontosságuk szabta meg a kiemelést. Az elemzéstől azért különítettem el ezt az áttekintést, mert egyrészt a belőle levont következtetés, másrészt maguk a motívumok nem köthetők szövegszerűen csak a k egyik vagy másik részhez. A képi motívumokkal más lesz a helyzet, ott egy-egy konkrét kép előtörténetét, illetve a műben betöltött szerepét vizsgálom.

3. -

"Sötét a város, ráfeküdt az éj.
Más tájakon kalendoz a hold,
S a csillagok behunyták arany szemeiket.
Olyan fekete a világ,
Mint a kibérlett lelkiismeret."

Pándi Pál állapítja meg, hogy Az apostol kezdőképe a "végkonkluziót már sejtető atmoszférát" teremt. Elemezzük kissé részletesebben ezt a képet! Prózára lefordított, vulgáris jelantése ennyi: "sötét van". De mindjárt az első három sor /egy mondat/ háromféleképpen adja tudtul ezt: egyszerű megállapítással /"Sötét a város"/; majd egy olyan megszemélyesítéssel, amelynek igei metaforája a sötétség nyomasztó, súlyos hangulatát érzékelteti /"ráfeküdt az éj"/; végül pedig közvetett, tagadó értelmű állítások erősítik meg még egyszer:

"Más tájakon kalandoz a hold,
S a csillagok behunyták arany szemeiket."

/n i n c s világosság —————> s ö t é t van/

A kezdőképet egy olyan hasonlat fejezi be, amely szokatlan /bár Petőfinél nem ritka/ irányával /konkrét—> elvont/ és megdöbbentő képzetkapcsolásával a képalkotás síkján a mű fontos elemeit vetíti előre:

"Olyan fekete a világ,
Mint a kibérlett lelkiismeret."

Tehát megtudjuk: 1./ a lelkiismeret kibérrelhető—> morális sötétség járul a fizikaihoz; 2./ a költő állásfoglalása ezzel kapcsolatban elutasító /így a "fekete" szó is metaforikus töltést kap; "fekete lelkiismeret"/. Mi szegeződik szembe ezzel a többszörösen megerősített fizikai és morális sötétséggel?

"Egyetlenegy kicsiny fény
Csillámlik ott fönn a magasban
Bágyadtan s haldokolva...

- - - - -

Padlásszobának halvány mécse azt."

Pándit idézem: "Az első tizenöt sor nemcsak a világkép nyomottságát szuggerálja az olvasónak, hanem a nagy sötétség és a "kicsiny fény" előkészítés nélküli, hirtelen szembeállításával Szilveszter világhívását is."; illetve: "Ez az intonációba foglalt alapkép-let nemcsak a mű hangulati-atmoszferikus lényegét sejteti, hanem ezzel együtt a történet vonalát, a személyes sorstragédiát is. "Az első rész a mű "ideológiai intonációját" is megáiban foglalja, Pándi ezt részletesen ki is fejti. De a képi intonáció további részletesebb vizsgálata is érdekes. A s ö t é t s é g - f é n y ellentétpár a mindennapi és a költői nyelv egyik legősibb és leg-

kézenfekvőbb képe. Petőfi is kedveli, sűrűn alkalmazza. Egy kis kitérővel most nézzük meg, hogy milyen tartalommal, milyen metaforikus jelentéssel köti össze leggyakrabban! /A példaanyag itt sem teljes, a legjellemzőbbeket választottam ki./

A fény /~világosság~láng~tűz/ metafora jelentheti közvetlenül magát a szabadságot:

"A gyűldei ifjakhoz /1845/: "Azért látják őket mindenütt

A szabadság, e napfény ellen küzdeni,"

Áttételesen a gondolat szabadságát:

A rab /1847/: "Te éretted harcolék, szabadság,

S láncra verve lábam és karom...

Világosság, téged szomjazalak,

S mint vakondok, föld alatt lakom..."

A szerelmet:

Felhők-ciklus /1846/: "Oh szerelem, te óriási láng!"

Gyakori a fény-metafora egy sajátos és számunkra fontos jelentése: Petőfi és a morális közgondolkozás szerint is nemes, és így tiszta és nemes emberi lelket föltételező érzeknek és tulajdonságok /pl. hazaszeretet/, illetve közvetlen azonosítással maga az emberi lélek:

A hazáról /1845/: "Közel s távolban semmi fény nincs,
Csak mécsvilágom s honszerelmem ég."

A gyűldei ifjakhoz

/1845/: "Minket levágnak s tüzre tesznek tán,

De lelkünk lesz a láng, mely égbe szállni fog."

Sors, nyiss nekem tért...:

/1846/

"Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevít."

Palota és kunyhó: "...a sötét szobákban

/ 1847/ Találni fényes sziveket."

A XIX. század költői /1847/:

"Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé."

Ez a domináló jelentése Az apostolban is. Az első rész képi és gondolati intonációja már ennek a része - egyelőre /a 75. sorig/ személyre vonatkoztatás, pontosabban Szilveszterre-vonatkoztatás nélkül.

A kép beszűkül a padlásszobára, de Szilveszter csak a szoba és a család fokozatos bemutatása után jelenik meg:

"Egy ifju férfi, a családapa
Az asztalnál sötét homlokkal ül...

De ott alatta a sötét homloknak

Két fényes szem lobog,
Mint két bolyongó üstökös,
Mely nem fél senkitől,
S melytől mindenki fél!

Tekintete

Mindig messzebb, mindig magasabbra száll,
Mig elvész ott a végtelenben,
Mint felhők között a sas!"

Szilveszter alakjához a kép addigi statikusságának, hangulati egységének megbontása nélkül /Szilveszter ül/ erős metaforikus mozgás- és fényhatások kapcsolódnak. Maga a fény is dinamikus /lobog, bolyongó üstökös/, a mozgás magasba törő, és a fény is, a mozgás is a végtelenség képzetét kelti /a világűrben bolyongó üstökös, ill. a végtelenbe vesző sas/. Ez a költői fogás újra kitágítja a szűk padlásszobát, de nem a fizikai valóság, a súlyos feketeségű világ, hanem Szilveszter gondolati valósága felé. A

fény, a magasbatörés, a lélek előtt kitérűlő végtelen és a külső sötétség ellentéte Szilveszter morális felsőbbrendűségét érzékelteti. Nem véletlen az, hogy a második /a család nyomorát tovább részletező, a leírás után epikusan is bemutató/ rész végén e képnek a párját találjuk, hasonló funkcióval:

"Aztán kinézett ablakán
Beléje nézett a sötétbe,
Nézett beléje oly merően, mintha
Azt föl akarta volna gyujtani
Éjszaka fényével lángoló szemének."

Az első rész elvontabb, általánosabb megfogalmazásai után Szilveszter itt /igaz, hogy még mindig csak a képsalkotás síkján, de ott világosan/ szembefordul a sötétséggel.

Megtudjuk azt is, hogy "isteni küldetést" teljesít:

"Ráküld a tengerre engem,
Lelkembe tette az iránytűt,
Amerre az vezet, megyek."

Küldetése tartalmát, gondolatait még nem ismerjük; de a fényt jelentő képek hozzá kapcsolódása azt sugallja, hogy célja és eszméi nemesek. A 3. részben Szilveszter lelke felemelkedik abba a végtelenbe, ami már az első rész képeiben is jelen volt, és ami úgy áll másik lehetőségként a Szilveszter választotta gondolati lehetőségként szemben a kis padlásszoba bezártságával, mint Szilveszter szemének, lelkének fénye a sötétséggel. A fölemelkedő lélek nagyságát és erejét a megszokott arányokat végletesen eltoló, megfordító hasonlatok érzékeltetik: a Föld szikrává, a csillagok pedig gyertyalánggá törpülnek és házasodnak mellette. De még így is porszem annak a nagyságához képest, aki előtt megáll:

"Ki kormányozza a világokat
Pillantatával,
Kinek valója fény,
Kinek szeméből minden szikra egy nap,
Mit földek s holdak forognak körül."

Ez a mindent betöltő fény és ésszel szinte fölfoghatatlan nagyság az igazi ellensulya az első rész világméretű sötétségének. Szilveszter lelkének fénye, nagysága szembenállást és erkölcsi-gondolati fölényt jelentett - ez a mostani isten-látomás a r á - n y a i b a n is túlnövi a sötétséget. Funkciója is megfelel a képi megformálás sugallta fontosságának: Szilveszter itt fejti ki először gondolatait, és a fény bizonyítja is a gondolatok igazát. Az "apostoli küldetés" általános jelentésének is megfelel ez a jelenet: a lélek elé isten tűzte kí a célt /"Kemény pályára utasítál...", és istenhez fordul hitének, erejének megszilárdításáért /"Adj, isten, adj fényt és erőt nekem...". Amikor már ismét a kis padlásszobában vagyunk, a látomás végakkordjaként eloszlik a kinti fizikai sötétség:

"S a fölkelő nap legelső sugára
Az alvó férfi homlokára száll,
Miként egy arany koszoru, miként egy
Fényes, meleg csók isten ajakáról!"

A 3. résznek ez az utolsó képe egymásba olvasztja a látomás fényét és a reggel természetes világosságát, szimbolikus jelentőséget adva így az utóbbinak: a szabadság-isten, a végtelen fény pozitív válasza ez Szilveszter kérésére.

Ezen a ponton az elbeszélés ideje megáll. A főhőst, életköriülményeit, gondolatait megismertük; a képrendszer alapvető elemei világosan állnak előttünk. Az a nap azonban, amely a 3. rész

végén kezdődik, változást hoz majd a hős életébe. Az utolsó, még változatlan pillanatban /már hajnal van, a család bármelyik pillanatban fölébredhet és akkor folytatódik a történet/ nyúl közbe a költő. Egy a képzőművészet "termékeny pillanatához" hasonló pillanatban állítja le a cselekvést. Összesűrűsödve van együtt a múlt /Szilveszter egész eddigi életutját summázni tudjuk - az epikus történés ismerete nélkül is - a leírt nyomor, a megismert eszmék és az ezeket közvetítő képek segítségével/ és a jövő /még nem tudjuk ugyan, de később kiderül, hogy a csecsemő - akinek halála és az ezzel kapcsolatos események majd továbblenítik a történetet, átmenetet alkotva az állóképszerű padlásszoba-jelenet és a mozgalmasabb későbbi részek között - ekkor már nem él. Innen kanyarodunk vissza a hős gyerekkorába, hogy most már a kezdetől folyamatosan követve sorsát, eljussunk majd /a 14. rész végén/ újra ugyanebbe a pillanatba.

A gyerekkor világa semmivel sem vigasztalóbb, mint a felnőtt férfi körülményei, sőt, a helyzet sötéttségét még fokozza a kisgyerek eredendő védtelensége, kiszolgáltatottsága. A képekben a fény-árnyék ellentétpár sötét pólusa kerül ismét tulsulyba; hosszú részekben át semmiféle metaforikus vagy látomásos fény nem ellensúlyozza.

Szilveszter megtalálásának /születésének/ napja:

"Az óra nyelve éjfélét hirdetett,
Kegyetlen téli éj vala,
A téli éjszakák két zsarnoka
Uralkodott:
A hideg és sötétség."

A megszemélyesített sötétség ismét /az első rész kezdőképéhez hasonlóan/ nyomasztó, riasztó hatása; de míg ott a sötétség

maga passzív /és mint ilyet, a Szilveszterhez fűződő mozgás- és fényhatások egészen nem semlegesítik ugyan, de valamelyest ellensúlyozzák/, ez a sötétség rosszat sejtetően aktív: zsarnokként uralkodik. Ez a rosszindulatu hatalom kíséri végig Szilveszter gyerekkorát. De nemcsak a sötétség, hanem az utcákon örültként bolyongó fergeteg félelmetes erejű képe is a világ Szilveszter iránti ellenségeségét, szinte babonásan nagyított gonoszságát érzékelteti.

Az egész 5. és 6. rész nem világosodik ki a sötét kezdés után.

A 7. rész a gyermek "neveltetését" ecseteli:

"Ott nőtt fel a sötétben,
A föld alatt, a bűnnel
S férgekkel egy tanyán."

Ismét együtt szerepel a fizikai és a morális sötétség. Szilveszterre is hat: tudata, érzékei tompák /"Élt, s olyan volt, mint egy halott"/. Ész és ügyesség "kivillan" ugyan belőle, "Miként tűzkőből a szikra", de csak azért, hogy lopjon. A fény tehát, ami Szilveszter belső lényegéhez tartozik, megvan, de itt még csak szikrányi, nincs tudatában a maga értékének és rossz irányban használódik föl.

A gyerek sorsának következő állomása a koldusasszony. Amikor rátalál Szilveszterre:

"Az éj immár késő vala,
Az égen csillagok valának és
Az utcákon nem voltak emberek."

Éjszaka, sötétség újra. A gyerek élete éppolyan nyomoruságos, mint eddig volt. Ezt, ha nem is tudatosan még benne, érzelmileg lassan már képes felfogni:

"S elméje napról napra érett,
S érezni kezdé, érezé
Hogy ő boldogtalan...
Két évet élt már át a koldulásban.
Nem volt többé szükség reá,
Hogy megnyálazza szemeit,
Gyakorta telt meg az könnyüivel."

Érzelmeinek ébredését jelzi első erős érzelmi kapcsolata: szeretete, amely a kutyához fűzi. Az állat végtelen odaadása a gyerekek iránt hatásosan, néha már tulzott érzelmességgel emeli ki az emberek gonoszságát.

A következő forduló színhelye is sötét:

"...késő őszi este volt.
Sár volt az utca, s köd a sár felett,
Nehéz komor köd..."

"A vén mogorva ur" szolgálatába kerülve megszűnik a fizikai nyomor, és vele együtt eltűnnek a sötétség ijesztő képei is. De a fény, a világosság még késik - Szilveszter ugyanis szolgál, nem szabad ember. De a tanulással lassan értelme is kinyílik:

"Minden nap egy-egy sugarat lövelt
Elméje oszladó kódébe."

Ez a kép /a lassu öntudatra ébredéssel növekszik a fény/ azt is bizonyítja, hogy az eddigi sötétség nemcsak a nyomort, hanem /e jelentést árnyalva/ a gyermek Szilveszter öntudatlanságát, "első /lelki/ sötétségét" is jelentette.

Élete első igazán nagy fordulópontja a gazdájával való szembe fordulás: "A s z o l g a e m b e r r é emelkedik" /a két fogalom Szilveszter gondolkodásában kizárja egymást, ugyanúgy, mint alkotója szerint. /Ez az emberré emelkedés a képek és hasonlatok síkján meghozza a fényt:

"Az ifjúság fölgyuladott szívében,
Ugy égett, mint a fölgyult város ég,
Amelyre ráfuj a viharnek
Süvöltő óriása;
S e lángokban milyen csodálatos
Mesés képek keletkezének!
S lelkét e lángok úgy megedzék,
Mint a hámortűz a vasat."

Ujra egy metafora fejlődik több irányba /mint az 5. rész elején/, sőt a vihar is feltűnik. De - a fergeteg-képpel ellentétben - végig szorosan Szilveszterhez kötődik. A vihar csak egy igei metaforát kiegészítő és folytató hasonlat része, és így hiába "süvöltő óriás", nem önálló, domináló elem, tehát nem önmagában lesz ijesztő, hanem annak a képnek a megerősítéséhez, érzékletesebbé tételéhez járul hozzá, aminek alá van rendelve. Ez a kép viszont /"Az ifjúság fölgyuladott szívében"/ a szülőszem-hasonlatba foglalt felismerést /"Érzem, hogy én is egy sugár vagyok"/ készíti elő.

A további kiterjesztésben a kép egyik eleme él tovább: a "lángokban" Szilveszter egyrészt csodálatos, mesés képeket lát - ábrándjait a jövőről, a szabadságról -, másrészt "lelkét e lángok úgy megedzék, Mint a hámortűz a vasat." - ez pedig a későbbi teljes Szilveszter-jellem egyik összetevője.

A 10. részben a szolgaságból szabadult fiu találkozik az igazi szabadság élményével. Ezt az érzést a vad, műveletlen természet /a "rengeteg", ill. a "puszták rónasága"/ adja meg neki. A Szilveszter köré rajzolt társadalomban máshol nem is találhatná meg, mint valamilyen, az ember tevékenységétől, hatalmától függetlenül létező közegben. A találkozásra pedig a mű szempontjából két okból is szükség van. Egyrészt a természeti

széppel szembeállított társadalmi rossz a kontraszthatás alapján még élesebben kidomborodik; másrészt Szilveszternek meg kell ízlelnie a tökéletes szabadságot, hogy hiányát aztán annál fájóbban érezze, hogy ezzel hitelesebbé, sokoldalubban motiválttá váljon küzdelme.

Ilyen többirányú /cselekménybeli, képi, lélektani, gondolati/ előkészítés után jutunk el a 11. rész szőlőszem-hasonlatához. Benne a képrendszer központi vonalának, a fény-árnyék metaforának kiteljesedése egybeesik az ideológiai-gondolati vonal csúcásával. Szerkezetileg is központi helyet foglal el; a 20 részből álló mű 11. részében, tehát a közepén van. Szilveszter itt fejti ki leghosszabban, legrészletesebben a gondolatait. Petőfi vers-építő művészetét dicsérik azok a fogások, amelyek megóvják ezt a részt attól, hogy pusztán politikai programbeszéddé váljon, sőt lélektanilag is hitelessé, élővé teszik. Egyik ilyen eszköze, maga a metafora, amelynek vázára a gondolatokat felfüzi, illetve aminek elemei szétválaszthatatlanul egybeolvadnak a gondolatsor elemeivel. Magyarázó és magyarázott kép /az utóbbi maga is metafora: "A föld is egy gyümölcs"/ egy darabig lépcsőzetesen és párhuzamosan fejlődik:

a./ "A szőlőszem kicsiny gyümölcs"	b./ "A föld is egy gyümölcs,
"A szőlő a napsugaraktól érlik"	egy nagy gyümölcs"
	"A földet is sugárok érlelik"

Az a./-elem mindig a párhuzam apropója, a b./-elem pedig a közvetlen párhuzamon túl továbbfejleszti a metaforát a kép és a gondolat szintjén egyaránt. Egy idő után már nincs is szükség a párhuzamra, az alaphasonlat /szőlőszem/ fogalomkörét felszívja a ráépült metafora /föld=gyümölcs/:

"Tudom, hogy amidőn megérkezik
A nagy szüret,
Akkorra én már rég lementem."

A nagy szüret képe az eddigiekből egyenes vonalisan fejlődik ki, mégis minőségi ugrást jelent: ez ugyanis már csak a föld, a nagy gyümölcs "megérését" jelenti, és ezt a jelentést /kivivott emberi szabadság, igazságos társadalom/ metaforikusan közvetíti ugyan a fölkelített képzet, a valóságos szüret, de közvetlenül nincs jelen.

A másik alkalmazott eszköz hasonlít az "Akhilleusz pajzsa" megoldásaira: nem Szilveszter gondolatainak rendszerezett fel-sorolását kapjuk, hanem szemünk láttára alakulnak ezek a gondolatok, végigkísérjük bennük Szilveszter eszmei fejlődésének szimbolikus útját a kezdettől /gondolkozni kezd a "világtörténeten"/ az igazság, a magyarázat keresésén át az elhivatottság megérzéséig, a cél világos felismeréséig és az érte való küzdelem vállalásáig. Ennek a folyamatnak az ismeretében megvilágosodik a képsor előbb említett felépítési módjának a funkciója is: egyetlen képbe sűrűsödik az egész gondolati fejlődés, ami reálisan éveket vehetett igénybe, és aminek kezdeti szakaszai, fokozatos kibontakozása lassítaná, elnyújtaná a költeményt. Ezért az utolsó előtti pillanatban, a nagy hármas felismeréshez /küldetés, cél, küzdelem vállalása/ vezető töprengés indulásakor kapcsolódunk be Szilveszter gondolataiba. De ennek a gondolatsornak, illetve a vele szorosan összefonódó képsorozatnak a technikája, ez a formális elem szinte észrevétlenül végigköveti, érzékelteti az egész utat! /így értem a fejlődés szimbolikus útját/. A kezdetnek, az óvatos, de helyes irányba való tapogatózásnak felelnek meg a közvetlen hasonlatok, pontosan végigvezetett párhuzamok,

amikben "mankóul", biztos és ismétlődő kiindulási pontul szolgál a konkrét "szőlőszem": A párhuzam másik metaforikus eleme újra és újra egyre messzebbre rugaszkodik ettől a ponttól, és az első felismerés /"Érzem, hogy én is egy sugár vagyok"/ után nem is tér vissza hozzá, eldobja a "hasonlat-mankót", elérkezik a nagy szüret tisztán metaforikus felidézéséig - ez a rész a gondolkodás fejlődésében annak a foknak felel meg, amikor Szilveszter rátalált a helyes utra. Ezután egyre gyorsuló tempóban jut el a következő felismerésig, a szőlő-hasonlatot már teljesen elvetve és az egész metaforának csak a legkevésbé képszerű elemét, a "munkát" tartva meg:

"Munkára hát,
Föl a munkára, lelkem!"

Elérkezik a cél felismeréséig, most már tisztán gondolati uton:

"Mi célja a világnak?
Boldogság! s erre eszköz? a szabadság!"

Ebből a két felismerésből már természetesen következik a harmadik, a küzdelem vállalása:

"Fogadjatok, ti szabadság-vitézek,
Fogadjatok szent sorotok közé!"

Az utolsó sorok ismét képszerűek, de új gondolati tartalmat már nem közvetítenek, csak érzelmi viszonyulást festenek alá: a felismert igazsághoz való patetikus, romantikus hűségesküt.

Igy függ össze tehát a szőlőszem-hasonlat gondolati és képi felépítése. Ha most már nem önmagában, hanem az egész műbe visszahelyezve vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy többféle módon kötődik a többi részhez. A döntő vizuális élmény, amit felkelt, a fény. Kétféle fény olvad ismét egymásba /hasonlóan a 3. rész-

utolsó soraihoz/: egy reális, valódi: a nap gyümölcsöt érlelő
fénye; és egy metaforikus:

"A földet is sugárok érlelik, de
Ezek nem a nap sugárai, hanem
Az embereknek lelkei."

Petőfi világosan és határozottan azonosítja a fényt az emberi lélekkel, pontosabban a nagy lélekkel /"Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de Csak a nagy lélek..."/. Hogy milyen a nagy lélek, azt Szilveszter alakjából sejthetjük. Az ő zsarnokgyűlölete, öntudata, szabadság iránti rajongása lelkének alapvető jellemzői - itt tehát Szilveszter alakján belül összekapcsolódik a fény=nagy lélek és a fény=szabadság metafora. /Ez egyben magyarázza is a hasonló, de nem ilyen egyértelmű képeket./

A 12-13. részekben Szilveszter kipróbálja az apostoli hivatás gyakorlását. Kicsiben lezajlik ugyanaz a konfliktus, amely majd Szilveszter tragédiáját okozza. Tanít; a hatalom és az egyház összefog ellene, a nép szembefordul vele. Ez Szilveszternek és a hatalomnak a második összecsapása. Az első, a gazdájával való szembefordulás a társadalmi igazságtalanság felismerésében realizálódott. Szilveszter ott nemcsak morálisan kerekedik felül, hanem ő az aktív fél /ő hagyja ott a házat/. A másodikban fenyegetőbb a helyzet: Szilveszttert elkergetik, méghozzá azokat használva cselekvő eszközül ellene, akiket ő meg akart váltani. A konfliktus tehát élesebbé és egyben bonyolultabbá vált. Szilveszternek tisztánlátásra és nagy erkölcsi erőre van szüksége ahhoz, hogy vállalt útját folytassa /Az első összecsapáskor egyértelmű volt a helyzet és a szembenálló felek kiléte, ennél a másodiknál viszont Szilveszternek fel kell ismernie, hogy igazi ellenségei nem az őt elkergető falusiak, hanem "A kastély s a

parókia"; sőt, még a nép ellene-bőszülését is meg kell értenie/. Ez az epizód most már nem a képek és metaforák, hanem a konkrét történés síkján vetíti előre Szilveszter sorsát.

A 12. részben a fény-metafora a "nagy lélek" jelentéssel szerepel, egyszer írói közlésként:

"Szűk volt köre,
De e szűk kört teljesen betölté
Lelkének fényivel."

Egyszer pedig Szilveszter monológjában: a hős maga azonosítja önmagát vele:

"Légy lámpa, mely míg másoknak világít,
Tulajdon életét fogyasztja el."

Ez az apostoli-forradalmári hivatás tudatos vállalásának újabb formája. Új benne, hogy az "apostolság" egy konfliktus egyik eleme, de ez a konfliktus nem Szilveszter és a külvilág között jön létre, hanem Szilveszter lelkében. Nem a hatalommal vagy az emberek értetlenségével kell szembenéznie, hanem saját, a magánélet boldogsága felé húzó vágyaival.

A dilemma fölvetése egyrészt lélektanilag hitelesíti a hős alakját; másrészt az egyértelmű választ, Szilveszter döntését értékebbé, erkölcsileg magasabbrendűvé teszi a másik lehetőség föl-villantása. Ez már tulajdonképpen a második áldozat, amit Szilveszter eszméiért hoz. Az első, a "gazdag hivatal" elutasítása, gazdasági természetű. A második érzelmi jellegű. A kettő összevetése Szilveszter jellemét nemesíti: az első esetben nagy eréllyel utasítja el az ajánlatot, meg sem fordul a fejében az, hogy elfogadhatná. Számára ez nem is áldozat, ugyanis szolgává tenné, és ez a fogalom /mint már láttuk/ Szilveszter gondolkodásában nem fér

meg az ember fogalmával. Céljainak első fokozata éppen az, hogy rabokból /szolgákból/ emberré tegye az embereket. De a második fokozat a boldogság lenne - és a második választásnál a nagy közös boldogság és az ő egyéni boldogsága kerül ellentétbe. Egyértelműen választ, de itt már tudatában van a két lehetőségnek és áldozatnak érzi a maga útját /ezt mutatják a képek is, amelyekkel kifejezi: a mások számára gabonát termő föld és a másoknak a maga életét fogyasztva világító lámpa/. Ez az áldozat-motívum éppúgy a befejező részben emelkedik a legmagasabbra, mint a hatalommal való konfliktusok élessége. A 19. részben a kettő össze is kapcsolódik: a legnagyobb összeütközésben Szilveszternek a legnagyobb áldozatot kell meghoznia: az életáldozatot. A konfliktusok felépítése a szembenálló fél szempontjából is lépcsőzetesen emelkedik. Talán nem erőszakolt módszer az egyes-különös-általános kategóriáin át megközelíteni. Az egyest a gazdájával való szembe fordulás képviseli: egy konkrét embertől való személyes függése ellen lázad Szilveszter. A második esetben megvolt a konkrét ellenfél, de Szilveszter nincs személyes függőségi viszonyban vele. A közvetlen kapcsolat hiánya, és az, hogy "A kastély s a parókia" egyesült erővel fordul ellene, általánosabb sikra emeli a konfliktust: a földesur és a pap még konkrét személyek, de már nemcsak a tulajdon egyéni érdeküket képviselik, hanem az elnyomó hatalmat általában is. A másik oldalon Szilveszter sem közvetlenül személyek ellen fordul, hanem az ellen, amit képviselnek. A harmadik konfliktus első részében mindenféle személyes kapcsolat hiányzik, Szilveszter még csak nem is szóban, hanem könyvben, személyétől függetlenül alakban támadja az elnyomást. Az elnyomás is személytelenül, de annál erősebben reagál. Ez már maga az emberektől elidegenült, az egész társadalmat elnyomó általános

hatalom. Ez a felépítés pontosan nyomon követhető Petőfi megfogalmazásaiban is: az első esetben közös jelenetben szerepel Szilveszter és az ifju ur, vitatkoznak. A másodikban a kastély ura magához hivatja és megfenyegeti ugyan Szilvesztert, de ami végül is a hős kudarcát okozza, az a pap tőle teljesen függetlenül lezajló beszéde. A harmadikban pedig nem X ur háborodik fel a könyv miatt, hanem: "...elsápadt a hatalom, kiült

Ráncokba szedett homlokára a düh."

A színhelyek változása is megfelel ennek a felépítésnek: egy ház szobája, falu, nagyvárosi utca. Kitágul, egyre több embert foglal magába, egyre nagyobb a nyilvánossága és a jelentősége.

A harmadik konfliktus második része, a merénylet, látszólag ismét konkréttá válik; a fenti lépcsőzetes rendszerben az első, az ifju urral való szembefordulásnak felel meg /közvetlen cselekvés egy konkrét személy, a király ellen/. De Szilveszter az első eszmélés óta sokat változott: nem büszke és érzékeny fiu, aki személyes függőségi viszonyát megszüntetve személyes szabadságát akarja kivívni, hanem tudatos forradalmár, aki magának az elnyomásnak a megsemmisítésével az egész nép szabadságát akarja kivívni. Ilyen szempontból a fenti rendszer legmagasabb pontjára kell helyeznünk: még a harmadik lépcső, az általános elnyomás elleni harc két formája közül is ez a magasabb értékű. Nem meggyőzni, tanítani akar már, hanem cselekedni. Másrészt mégsem illik bele a rendszerbe másféle megoldási, kifejezési módja miatt. A könyv kiadása után a hatalom a maga elidegenültségében, tehát a maga igazi valóságában mutatkozik. A merényletnél viszont "megtestesül", a király személye válik az elnyomó hatalom szimbolumává. Ez a sik az eddigiekben nem létezett. Miért van rá most szükség, mi indokolja a bekapcsolását? Mint láttuk,

az eddigiekben egyre általánosabb érvényűvé, egyre realisabbá és pontosabbá vált Szilveszter és a hatalom birkózásának ábrázolása. Az utolsó kísérlet időben is külön áll /tiz év választja el a történet többi részétől/, jellegét tekintve is más: Szilveszter eddig racionális-morális eszközökkel harcolt, most viszont az egyetlen megmaradt lehetőséget, az erőszakos cselekvést választja. A börtönig extenzíven fejlődő körkép irányt vált, az addig vázolt elemek egyetlen pontba koncentrálnak. Mindannak a társadalmi rossznak, amivel Szilveszter addig találkozott, a király lett a jelképe; az ő megsemmisítése ezen a szimbolikus síkon az elnyomás szétzuzását jelentené. A mű reális közegében nem győzhet, hiszen ott Szilveszter tette egy magányos lázadó elszigetelt merénylete. De a szimbolikus síkon maga a forradalmi gondolat eljut erre a fejlődési fokra. Mivel a gondolat nem elvontan jelentkezik, hanem Szilveszter testesíti meg, a szembenálló fél, az elnyomás hatalmi gépezete is "testet ölt". A forradalmi cselekvés /Szilveszter/ és az elnyomó hatalom /a király/ csap össze. Hogy ez az elnyomás megszüntetésének reális útja, azt Szilveszter erkölcsi-gondolati felmagasodása bizonyítja, annak ellenére, hogy - mint már mondtam - magában a műben Szilveszter nem győzhet.

Visszatérve a 13. részre és a fény-árnyék metaforára, azt állapíthatjuk meg, hogy itt tűnik föl második alapjelentése, a szerelem:

"Mert én szeretlek tégedet,
Ki kell ezt mondanom,
Hogy ki ne vesse lelkemet belőlem,
Mint a Vezuv a lángoló követ."

A szenvedély nagyságát az arányok torzítása érzékelteti /hasonló technikával találkoztunk már a lélek nagyságának érzékeltetésé-

nél is/: a szerelem /egy az emberi érzések közül/ hatalmas méretűvé nő /Vezuv/, a minden érzést magában hordozó lélek pedig eltörpül mellette, sőt beléolvad /lángoló kő/.

Az egész mű képrendszerét tekintve a fénynek ez a jelentése másodlagos. De /bármennyire konvencionális is a "szerelem tüze" kép/ a maga síkján kifejezi, hogy nem áll ellentétben a másik, domináló fény-jelentéssel. Tehát az, hogy az adott társadalomban az egyén boldogsága és a társadalom boldogságáért és szabadságáért vívott harc kizárja egymást, nem természetes. Szilveszter megismeri a boldogság élményét /mint a szabadságét is/, de szintén csak rövid időre.

A 14. rész beteljesíti a kört. Visszatérünk a 3. rész utolsó képéhez, hogy a 15. résztől már lineárisan haladjon előre a cselekmény. De az egyszerű visszatérésen kívül előremutató elem is van benne. Szilveszter megírja és megpróbálja kiadni könyvét. A szerkesztő szavaiból a szellemi elnyomás riasztó képe bontakozik ki, előrevetítve azt, hogy nemcsak a személyesen magyarázó, fölvilágosító Szilveszterre csap majd le a hatalom /mint eddig/, hanem a könyv írójára is - pedig ott már nem is az író személye a fontos, hanem a gondolatok. Az igazság, a szabad gondolat új metaforikus alakban jelenik meg:

"Az a pokol cséplője, mely alá
Kévéinket kell tartanunk, s ez
Az igazságot, a magot
Kicsépele belőle, aztán
Az üres szalmát visszadobja,
S ezen rágódik a közönség."

Ennek a metaforának leglényegesebb gondolati eleme megegyezik a másik, fény-metaforáéval: a fény is, a buza is éltető erő.

Az epizódnak az előrejelzésen kívül még egy fontos szerepe

van. Az apostoli küldetés tudatos vállalása óta Szilveszter körülményei sokszorososan megváltoztak. Ez szükségessé teszi az újabb próbát. Szilveszter kiállja: szabadságszeretete nem hódol be a kínálókozó lehetőségnek. Inkább nem ír, de nem tagadja meg önmagát. Ezzel a teljes nyomort választja. Így jutunk el ismét a harmadik rész zárósoráig.

Az utolsó 16 soros szakasz nemcsak a 3-14. részt fogja keretbe, hanem az egészet, mind a 14 részt. Az első rész elejéről felidézi /majdnem szószerint/ a padlásszoba, a fizikai nyomor leírását:

1. rész: "Kietlen, pusztá mind a négy fal,
Azaz hogy pusztá volna, ha
Kinem cifrázta volna a penész,
S csikosra nem festette volna az
Eső..."

14. rész: "És négyszeres lett a nyomor
Ott fönny a kis padlásszobában,
Melynek falát
Csikosra festé az eső
És kicifrázta a penész."

Majd a 3. rész utolsó sorait ismétli meg minimális változtatással: "...a fölkelő nap
Első sugára homlokára száll,
Miként egy arany koszoru, miként egy
Fényes meleg csók isten ajakáról."

Két nagy periódust foglal össze tehát ez a dupla keret: a betétre részt /5-14./, illetve az egész eddigi művet /1-14./. Ez az erőteljes zárás is jelzi, hogy újabb fordulathoz ér a történet. A keretsorok kiválasztásából kitűnik, hogy a költő mit akar újra különösen hangsúlyozni: a nyomor és az erény alapvető ellentétét,

a Szilveszter sorsa és emberi értéke között feszülő ellentétet.

Mi az a nagy fordulat, amit a reggel, a 15. rész hoz? Már említettem, hogy a történet megakasztásának és újraindításának pillanata a képzőművészet "termékeny pillanataira" emlékeztet, mivel magában foglalja már a jövőt is. A költő maga is felhívja figyelmünket a változásra. Szilveszter kénytelen eladni a jegygyűrűjét. Ezzel:

"Ketté lett vágva multja és jelenje,
Fölbontatott a hid, mely a tavaszt
A télhez kapcsolá,
Eltört a lépcső, melyen a
Földről a mennybe járt."

Azt minden magyarázója észrevette, hogy a 16. résztől az eddig meglehetősen részletező elbeszélés felgyorsul és stilizálódik.

Miért?

Szilveszter ezután találja meg a titkos nyomdát, ami hozzásegíti /az eddigi felkészülés és meggyőzés után/ a cselekvés első formájához, a lázító tartalmu könyv kiadásához - ez igaz. De a csecsemő halála ennek nem oka, még csak nem is kiváltója!

Milyen fordulatra figyelmeztet itt mégis Petőfi többféle eszközzel is? A választ nem is annyira Szilveszterben, Szilveszter gondolkodásában kell keresnünk, hanem a mű felépítésében. Szilveszter már sokoldaluan jellemzett alakként, kész, de még nem cselekvő forradalmárként áll előttünk - ugyanakkor magánember is: férj is, apa is. Ezt a szálát tépi el Petőfi a csecsemő halálának epizódjával. Szilveszter mint magánember ennél mélyebbre nem juthat - teljes fizikai nyomor, éhezés, a csecsemő éhenhal. Minőségileg a magánember tragédiája már nem mélyülhet /legfőlegbb

mennyiségileg, ha a többi családtag is meghal/. Az elbeszélés, a mű szempontjából ezért ez a szál már nem érdekes. Ami ezután következik, azok már csak a forradalmár tettei és tragédiája. Az egész mű szempontjából tehát így válik ketté a múlt és a jelen, ezért gyorsul az elbeszélés menete, ezért stilizálódik. A könyvet a titkos nyomdában kinyomtatják, és a könyv újra felidézi Szilveszter legfontosabb gondolatait:

"...a papok nem emberek,
De ördögök,
S a királyok nem istenek,
Hanem csak emberek,
És minden ember emberegyaránt,
S az embernek nemcsak joga,
Hanem teremtetőjéhez
Kötelessége is
Szabadnak lennie,
Mert aki isten legszebb adományát
Meg nem becsüli,
Magát az istent sem becsüli az!"

A könyvbe foglalt szabadságesszmét ismét egy éltető elem, a fény és a buza után most a víz jeleníti meg:

"Mohón nyelé el a szomjas világ
E tiszta enyhítő italt,
És lelke tőle megfrísült..."

De a hatalom szavára a nép elfordul tőle. Ahogyan Szilveszter áldozatainak nagysága vagy a hatalommal való összeütközés élesége, úgy a nép árulása is háromlépcsős rendszert alkot. De amíg az áldozatvállalás, az önmagán belül lezajló folyamat külön szálon fut és csak az utolsó ponton találkozik a hatalom elleni küzdelemmel, a nép árulása mindig ehhez a küzdelemhez kötődik. A félrevezetett és megfélemlített nép elhagyja őt a faluban, a

könyv kiadásakor és a merényletnél is. A háromszori megtagadás felidézi a bibliai megváltó-motivumot is. A 19. részben igazolódik ez a feltételezés:

"Nem volt elég a Krisztust megfeszítned,
Minden megváltót megfeszítesz hát?"

Ez a kísérő motivum Szilveszter tetteit egy szintre állítja a kereszténység központi alakjának tetteivel. Szilveszter maga is szenvedő és az őt megérteni nem tudó népért meghaló hős. A nagy különbség a cél: a krisztusi szeretet- és megbékéléstannal szemben Szilveszter a forradalmi harcot, az ember külső és belső szabadságáért való küzdelmet hirdeti és gyakorolja. A bibliai távlat tehát, amelyet az említett motivumok sejtetnek, arra szolgál, hogy a forradalmi szabadságesszmét minden más emberi gondolatnál magasabbra emelje mint az emberiség második és igazi megváltását és felemelését szolgáló gondolatot.

A 17. részben a börtön sötétsége az első rész világméretű sötétségének párja. Itt a börtönben Szilveszter még két lépést tesz a gondolati fejlődés útján. Az egyik a forradalmi erőszak szükségességének elfogadása:

"...egy közös jó van, miből
Egyenlőn jár mindenkinek
A rész, s ez a közös jó a szabadság!
Ki ebből elvesz egy porszemnyit is
Mástul, halálos vétket követ el,
S azt ki szabad, azt ki kell irtani!"

Ez gondolatilag előkészíti és igazolja a 19. részben lezajló merényletet. A börtön sötétsége egyetlen pillanatra világosodik csak meg.

A fény-metaphora második jelentése, a szerelem tűnik föl:

"Egy pillanatnál kevesebb alatt
Eltűnt az, és a börtön, amely
Világos volt, ismét sötét lett,
Mint villámlás után az éjféli."

A látomás, kedvesének halála az a tragédia, amely Szilvesztert
végképp elszakítja régi önmagától. Ez az egyetlen pillanat, a
müben, amikor Szilveszter őrzöngve megtagadja eszméit:

"Szerelmem istenasszonya,
Te egymagad voltál valóság;
A többi? az emberiség, szabadság
Ez mind üres szó, pusztá ábránd,
Melyért bolondok küzdenek."

Később mégis ujrakezdi ezt a küzdelmet. De a börtönbéli lázas,
dühöngő állapot eljuttatja egy olyan felismeréshez, amihez racio-
nális-logikai úton talán sohasem jutna el:

"Zsarnok vagy, isten, és én
Átkozlak tégedet!
Ott ülsz az égi trónuson hideg
Méltóságodban érzéketlenül,
Csakugy, mint itt a földi zsarnokok."

Az "égi és földi" hatalmat tehát egylényegűnek látja.

Szilveszter dühöngését a már többször alkalmazott módszer-
rel érzékelteti a költő:

"Ugy orditozott a rab, hogy a sötétség
Megijedett és reszketett belé."

A személytelen és másutt közömbösnek ábrázolt természeti jelen-
ség "átlelkesül" és ember módjára reagál a fájdalomkitörésre.

A 18. rész nagyjából pontos megfeleléssel a 10. rész szer-
kezeti párja. A 10. részben képletes börtönből, a szolgaságból
szabadult Szilveszter, itt valódiból. Érvényesül a párhuzam ab-

ban is, hogy mindkét esetben az egyébként nem szereplő szabad természet megjelenése ábrázolja a szabadságot. A különbség is funkcionális. A 10. részben a végtelen pusztaság és a vadon erdő széles, nagy panorámája fogja körül az eszmélő, lázadó utján éppen meginduló fiút. A 18-19. részben ezt a tág képet két eleme helyettesíti: a börtönfalra szálló kismadár, illetve a szabad levegő. A mindenét elvesztett megtört Szilveszter számára ugyanolyan nagy élményt jelentenek, mint annak idején a "nagy" természet. A szavak, amelyekkel Szilveszter a kismadarat köszönti, több jelentést kapnak a körülmények tükrében:

"Te kis madár ott a falon, te
Szabad világnak szabad vándora,
Te szabadság hirmondója vagy!"

A madár valóban a szabadság hirmondója abban az értelemben, hogy Szilveszter a börtönből kiszabadul. De nem hirmondója annak a szabadságnak, amelyet Szilveszter azonnal a maga szabadulásához kapcsol:

"En szabad vagyok...
Szabad tehát a nemzet, a haza!"

A társadalmi szabadságot nem vívták ki, az az értelem tehát, amelyet Szilveszter a legfontosabbnak tart, nem igaz. Igaz viszont egy harmadik jelentés, az, ami a 10. részben is szerepelt. "Szabad világnak szabad vándora" - ez a sor az embertől független, meg nem háborítható, el nem nyomható természet szabadságát jelenti. A háromféle szabadságból tehát változatlanul csak ez az egy igaz maradéktalanul /az egyéni sem, hiszen a társadalmi szabadság hiánya miatt az egyén sem szabad, ha a börtönből ki is engedik/.

A természettel, mint a szabadság egyetlen valóban létező formá-

jával szemben ismét ott áll kontrasztként a társadalmi elnyomás negatív élménye:

"...a világ
Még mélyebben van meggörbedve, mint
Tíz év előtt, midőn ő szót emelt;
Az emberméltóság naponta törpül,
És a zsarnokság óriásodik."

Szilveszter börtönbe kerülésével eltűnik a fény-metaphora domináns jelentése. Egyszer jelenik csak meg, de akkor is a második, "szerelem"-jelentéssel. Még a börtönéből szabaduló Szilveszterhez sem kapcsolódik azonnal, csak akkor, amikor újra cselekvésre határozza el magát:

"E gondolatra megerősödék,
Fölgyulladt benne a kihamvadó tűz."

Szilveszterhez kötődve ez az utolsó előfordulása. Még kétszer találkozzunk vele a 19. részben.

Egyszer ironikusan kettős értelemmel:

"Talán az isten jött a földre
Saját képében és saját kezével
Átadta a rab-embereknek
Rég elveszített szabadságukat?
Hogy ily nagy a fény, az öröm."

A fény itt is egyértelműen a szabadságot jelenti, illetve jelentené. A szabadság az egyetlen, amely megérdemelné a nagy ünnepet; de a tömeg az elnyomót, a királyt ünnepli. Bár a fény Szilveszter és a szabadság eleme, a zsarnoki hatalom még arra is képes, hogy ezt ne csak elfojtsa, hanem meg is hamisítsa, el is torzítsa. Ez a hamisítás a nép fékentartásának és rabságban tartásának harmadik eszköze. Az első kettő a közvetlen hatalmi fenyegetés volt: az egyházé /a pap a faluban/ és az államhatalomé /a könyv

kiadása/. A közvetlen és leplezetlen megfélemlítésen túl a harmadik, "finomabb" eszköz a félrevezetés, az uralkodó és a nép közötti szeretet hamis eszméjének az elhíttetése. Ez a harmadik eszköz a legveszélyesebb, mivel megakadályozza az első kettőnek a világos felismerését.

A fény-árnyék metafora legutolsó előfordulása a képrendszer síkján is beteljesíti Szilveszter bukását:

"Midőn melléje lépett a bakó a
Sötét halálnak fényes pallosával..."

Az utolsó jelenetben az egymáshoz fonódó vagy egymástól eddig többé-kevésbé független háromlépcsős szerkezeti alapvonalak összekapcsolódnak: a legélesebb összeecsapás, a legnagyobb áldozat, a harmadik és legnagyobb árulás.

4.

Az 1-14., ill. a 3-14. rész egymásba fonódó nagy periodusait és ezek funkcióját már tisztáztuk. De a keretes szerkesztésmód nemcsak a fő vonalakra érvényes; kisebb egységek látszólag elszórtan több helyen is előfordulnak. Nem lenne célszerű valamennyit részletesen elemezni itt, de szeretném röviden bemutatni - egyben fel is sorolva ezeket -, hogy elhelyezkedésük és szerepük a mű egésze szempontjából igen lényeges.

10. rész: Keretsor: "Imádlak, isten; most tudom, ki vagy?"

A szolgából emberre emelkedés fordulata után közvetlenül a szabadság élményével találkozunk Szilveszter. Fanteisztikus természet-himnuszát foglalják keretbe és emelik ki a megismételt sorok.

12. rész: "Dicső hely a hölgyek szive!

...az üldözött igazság,
Ha mindenholnan számkivetve van,
Végmenedéket ott talál.
Dicső, dicső hely a hölgyek szive!"

Szilveszter másik nagy élménye a szerelem. A keretes rész - általános érvényű megállapítás formájában - azt a nőt jellemzi, aki méltó társa, aki Szilveszter eszméit, gondolatait képes megérteni szerelmén keresztül.

15. rész: "Ezt kell tehát eladnia,
Hogy meztelen ne menjen
A földbe gyermeke?

De meg kellett történnie,
Hogy meztelen ne menjen
A földbe gyermeke."

Az egyéni élet

ezza ez a rész.

17. rész

a,
ság..."

A megismételt
mélypontján me-
dalmi eszméit.

a forradalmár
tagadja forra-

18. rész:

!"

Szilveszter fo

18. rész:

n, te
ándora,
a vagy!"

Szilveszter eszméinek a beteljesülése - legalábbis itt Szilveszter reménykedve, félig gondolkodva, félig vizionálva maga előtt látja azt az időt, amikor a népek megtörték már a zsarnokságot.

A 19. rész két rövid periodusa szorosan összetartozik:

a./ keretsorok: "Kelj föl, te gyáva zsarnok!"

b./ keretsorok: "Boldogtalan nép..."

Boldogtalan, százszor boldogtalan nép!"

A merénylet jelenetében a "gyáva zsarnok" és a "boldogtalan nép" nyomatékos és indulatos felidézése azokat az okokat mutatja be, amelyek miatt Szilveszter elbukott: a hatalmi erőszakot, amely fél a forradalomtól; illetve a félrevezetett, Szilvesztert megtagadó népet, amely nem képes még csak felismerni se a saját érdekeit /ezt jelenti a "boldogtalan" jelző: bűnös a nép is, de nem annyira és nem úgy, mint a hatalom. Hiszen Szilveszter bukása a hatalomnak győzelmet jelent, a népnek viszont tulajdonképpen óriási veszteséget - ha a nép nincs is tudatában/;

A néhány soros keretes egységek szerepét összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az ismétlés legelemibb funkcióját teljesítik: nyomósítanak, hangsúlyoznak, kiemelnek. Nagyjából a cselekmény fontosabb pontjaihoz kapcsolódnak, de egyikük sem "cselekményes". Fő közös jellemzőjük az, hogy érzelmi-gondolati reflexiókat emelnek ki a cselekmény menetéből, mintegy külön felhívják a figyelmet a hős vagy a közbeszóló költő egy-egy fontos gondolatára.

5.

"Az apostol" időviszonyai aránylag egyszerűek: az expozíció után hosszú betét, visszatekintő rész következik, majd a kezdő

helyzetéhez való visszaérkezéstől lineáris rendben követik egymást az események.

De a mű nagy egységein belül az események feldolgozásában sajátos időtechnika érvényesül. Mindig Szilveszter szögéből nézve a költő végig elkülöníti az objektív és a szubjektív idő fogalmát. Egyrészt gondosan regisztrálja a külső, objektív idő mulását: időről időre pontosan közli Szilveszter korát. Például:

5. rész: "Csak egy napos még..."

8. rész: "Igy élt a gyermek. Már hatéves volt..."

9. rész: "Tizenhat évig kelle élnie..."

Az életkor megjelöléseken kívül egy-egy átvezető részben is szerepel az idő szabályos mulása:

12. rész: "Öt sem kerülték ki az évek.

Elment hozzája mindenik..."

14. rész: "Igy jöttek évek, mentek évek..."

Másrészt azonban szerepeltet egy szubjektív, belső időt is néha: az idő mulása, az események folyamatos egymásutánja során egy-egy villanásra "megnyitja" Szilveszter lelkét, érzékolte-ti, hogy számára mit jelentett az eltelt periodus, hogy a külső idő milyen formában csapódott le Szilveszterben, hogyan épült be élményei rendszerébe. Különleges hatását az adja, hogy általában objektív időmegjelöléssel együtt szerepel és ez még inkább kiemeli az élmények és tapasztalatok /Szilveszter esetében legtöbbször negatív élmények/ nagy jelentőségét az emberi tudatra a külső idővel szemben:

8. rész: "Már hatéves volt,

S átélte hat századnak nyomorát,

És néhány percnak árva örömét."

Itt a reális használatu év, illetve a metaforikus század és perc egymáshoz való tartalmi-mennyiségi viszonya, aránya a Szilvesztert ért negatív és pozitív tapasztalatok végtelenen torz arányát fejezi ki.

A börtönben töltött tíz év hasonló módszerrel szintén kétféle megvilágítást kap:

18. rész: "Tíz éve már, s öneki e tíz év
Egyetlenegy hosszú, végtelen éj volt..."

19. rész: "Tíz év alatt száz évet élt."

A két részlet együtt Szilveszter érzéseinek sajátos kettősségét fejezi ki. A reálisan eltelt tíz év alatt ő egyszerre érzékelt az idő végtelen és megállíthatatlan mulását, ill. azt, hogy abból az ember fölfogni és érzékelni csak a jelen pillanatot képes; vagyis, hogy az idő /az ember számára/ egyszerre állandóan változó és örökké egyforma, ugyanaz.

Végül Szilveszter saját szájából halljuk, hogy annak, hogy az ember rövidnek vagy hosszúnak érez-e egy időszakot, néha alig van köze a reálisan eltelt időhöz:

18. rész: "Oh, mily soká tart, míg e láncot
Kezem-lábamról leveri;
Ez a néhány perc hosszabb, mint valának
Itt átnyomorgott hosszú éveim."

Az időnek ez a tulajdonsága itt látszik legélesebben, mivel Szilveszter tulajdonképpen tudja, mennyi idő telik el /néhány perc - hosszú évek/, mégis másképpen érzékeli.

6.

Végül "Az apostol" még egy érdekességével szeretnék foglalkozni: az írói közbeszólások rendszerével. Az író és a mű

közötti távolság szempontjából három szintet különböztethetünk meg. Kettő hagyományos: az objektív leírás vagy elbeszélés /pl. "Sötét a város, ráfeküdt az éj"/; illetve a hősök megszólaltatása vagy belső monológjaik, gondolataik leírása /pl. az öreg tolvaj jelenete a kocsmasajtóban/. Közös jellemzőjük az írótól való viszonylag nagy és világosan kitapintható távolság. A kettő között helyezkedik el a harmadik típus: az író közvetlenül "belép" a történetbe, a maga nevében szólal meg. Ennek a belső beszélő típusnak is van két változata: egy "epikus" és egy "kommentáló". Az epikus változatban válik igazán belső mesélővé a költő: a jelenetet úgy írja le, mintha maga is szemlélője lenne, s a szeme láttára kibontakozó eseményeket mondaná el.

Ilyen hely pl. az 5. rész elején:

"Népetlen a város... ki járna ily
Időben kinn? - és mégis, mégis ott egy
Élő alak... vagy kísértet talán?
Járása olyan kísértetszerű.
Errébb jön, errébb, már látszik, hogy asszony..."

Vagy a 17. részben:

"...oly hangon, mintha lelkét
Sóhajtaná ki, ezt nyögé:
"Nem állt meg... elment... itt hagyott...
Mindennek vége van!"
Mi lelte őt? ki hagyta itt?
Minek van vége?"

A magyarázat késleltetése növeli a jelenetek feszültségét, izgalmát. A költő az olvasó várakozását lopja be művébe, s ezzel a fogással teremti meg, hívja elő ezt az izgalmat.

A másik, kommentáló változatnak még egy funkciója van. A

váratlanul személyessé váló hang itt is figyelmet fölkelő esz-
köz. De ezen túl a költő a maga és az olvasó nevében is bíráló-
ként lép föl; érzéseit, indulatait közvetlen közbeszólással,
egyes szám első személyben hozza tudomásunkra. Ilyen például
az egész 4. rész: az író a maga személyes valóságában lép elő,
hőiséhez illetve az olvasóhoz fordul:

"Ki vagy, csodálatos teremtmény,
Ki vagy te, férfiu?"

Majd:

"Elmondjam a történetet,
E férfi életét?
Elmondom azt..."

A személyes, beszélgető hang szinte lírai közelséget teremt író
és mű, ill. író és olvasó között. Ugyanakkor az egész mű szer-
kezete szempontjából ez a rész a mankó is, áthidaló megoldás:
a visszaforgatott idő, Szilveszter férfikorából csecsemőkorá-
hoz való visszatérés magyarázata.

A 15. részben a cselekményes és kommentáló változat együtt
szerepel:

"Jó testvér, jó szülők,
Miért e halk járás, e suttogás?
Dobogjatok, tomboljatok..."

Illetve:

"Ha jobbkezőnek erejét
Az én kezembe öntené az isten,
Leírhatnám-e úgy is azt a kint..."

Tisztán kommentáló sorok a 19. részben:

"Kelj föl, te gyáva zsarnok,
Hisz nem talált a fegyver..."

Majd:

"Boldogtalan nép, mért gyűjtöd fejedre
Az isten átkát?"

A költő indulatai elemi erővel törnek fel. Megvetése és haragja a Szilveszter bukását okozók ellen olyan nagy, hogy epikus személytelenségéből ismét kilépve a lírai költő magatartását veszi föl.

Az utolsóként vizsgált költői eszköz funkcióját tehát a következőképpen foglalhatjuk össze: az epikus műben az író személyes közbeszólásai figyelemfölkeltő és feszültségteremtő eszközként szerepelnek. Ezen kívül pedig csökkentik, egyes esetekben szinte teljesen elmossák a távolságot költő és mű, más helyeken költő és olvasó között.

Ez a fel-felizzó lírai hév is bizonyítja, milyen fontos, nagyjelentőségű volt Petőfi számára Az apostol és a benne megfogalmazott üzenet.

Elemzett képi és gondolati motívumai, valamint a felépítés, a szerkezeti vonalak szorosan összekapcsolódó, egy jelenetben összefutó és kiteljesedő rendszere pedig bizonyítja azt, hogy Az apostol a művészi megoldás-formálás tekintetében is egyike Petőfi remekeinek.

Petőfi romantikus iróniája

Petőfi költészetének vizsgálatakor legfontosabb szempontnak a filozófiai és esztétikai kategóriák összevetését illetve ezek kölcsönhatását tartjuk. A romantikus irónia mint szerkesztési elv, különös formájában fordul elő a Petőfi-életműben; a dalokban, a jellemrajzokban és életképekben, valamint egyes hazafias és bölcselkedő énekeiben. A romantikus irónia olyan esztétikai kategória, mely a hagyományos szókrateszi-platoní irónia felfogástól eltávolodik, de nem határolható el mereven a reneszánsz és a felvilágosodás elméletétől sem, mely szinte kizárólagosan a retorikus fogások alkalmazásában látja az irónia lényegét. Bár kétségtelenül igaz, hogy nincs még egy költő, akinek a vitázó retorika annyira természetes nyelvi közege lenne, mint Petőfinek, számunkra ez csak másodlagos fontosságú kérdés a romantikus irónia Petőfi költészetében érvényesülő sajátosságai közvetkeztében.

A romantikus költészet problémáira Johan Huizinga "Homo Ludens"-e enged következtetni: "A romantikának annyi arca van, mint a kifejezési formáknak."¹ A romantikus irónia fogalmát Solger és Schlegel dolgozta ki először; elméletük szerint az irónia a szubjektum önkényes játéka. Schlegel koncepciójában az életművészet a legmagasabb rendű, mert ebben oldódik fel a "világ rejtélye." Felfogása Kirkegaardéhoz közeledik. Almási Miklós "A látszat valósága" című könyvében éppen Kirkegaard kapcsán mutatja ki, hogy a romantikus irónia egyfajta tagadás, mely a

szabadság látszatában érvényesül; az alkotó látszólag elfogadhatónak tartja a valóság rendjét, az alkotói magatartás háttérében azonban kétségbevonja előző állítása hitelességét. Ez a szemléletbeli játékosság előlogzi azt, hogy a romantikus irónia egyfelől nyomoruságot keltő "megrontó szerep", a másik oldalról "ragyogás-szerep" a XIX. századi német irodalomra vonatkoztatva. Hans Sedlmayr - Kirkegaardból és Hegelből kiindulva - a romantika "balszárnnyának" alkotásaiban ugyancsak a szubjektum szerepének döntő fontosságát hangsúlyozza, mint az irónia romantikus attitűdjét.²

Schlegel szerint az irónia kikristályosult tudata az örök tevékenységnek és a végtelen káoszának. A káosz a romantikusoknál a lét teremtő gazdagságát jelenti. A romantikus irónia fogalmához kapcsolódva a retorikai alakzatok variálási lehetőségét és a fichtei költészetfilozófia fontosságát kell hangsúlyoznunk. Brook irónia-konceptiójához kapcsolódva Lee T. Lemon így adja meg a romantikus irónia meghatározását: "Romantic irony occurs when a writer interrupts his serious train of thought to belittle his own abilities."³

Nyilvánvaló, hogy a romantikus irónia fogalom nem jelentheti, s Petőfi költészetében sem jelenti a jelentés elvesztését, akár a szerepjátzás lírájáról, akár gondolati-bölcselkedő költeményeiről beszélünk, azt kell szem előtt tartanunk, hogy Petőfi játszik végig következetesen egy felvett költői szerepet. A romantikus irónia találja fel a nem cselekvésre orientáló, a csak szemléletmódként élő játékosságot. Törekvés, hogy egy belső függetlenség életformáját teremtsen meg, melyben nem kell nyílt támadást indítani a rend ellen, s ugyanakkor mégis egy látszólagos emelkedettség zenitjéről lehessen lemosolyogni a balga világra."⁴

Petőfi helyzetdalaiban és lírai életképeiben nem elsősorban a valóság rendjét látszólag elfogadó költői attitűd dominál, s az Almási Miklós által sokat emlegetett "látszat szabadsága" inkább egy olyan játékos szemléletmód kialakítását teszi lehetővé, melynek során a romantikus irónia-szellem minduntalan átlépi a saját maga által alkotott határokat. Messze van ez még a XX. század rutinos cinizmusától és a titokzatosan furcsa hétköznapiaktól.

Egy-egy Petőfi vers nyitó képének szubjektív vonatkozása csak reflektív áttétellel jelentkezik, de a költő önmagát állítja a képi szín középpontjába, s közvetlenül nem is első személyben, az én kiemelt fontosságával szólal meg. A képelemek szubjektív viszonyítottsága ezért közvetlenebb, impresszionisztikusabb. Az elénk állított helyzetet úgy fogjuk föl, térben és időben, hogy a képelemek közt vibrál észlelésünk, folytonosan összekapcsolva és szétválasztva őket.

Ha a "naiv kifejezés lyrája" alatt azt értjük, amit Horváth János, azaz a "lelkiállapotnak a kifejezésre törekvésben rejlő lyraiságát"⁵, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy ez a "naivság" forradalmi változást jelent a költői alkotásmód történetében. "A Petőfi-féle dal... nem egyszerű, kész kifejezése egy-egy lelki állapotnak, hanem magának a kifejezésre törekvésnek a lyrája..., az egész dal menete csak sorozata a kifejezési próbáknak, melyek pótló, törlő, kiigazító, összefoglaló, szétágazó naivsággal közelednek az igazi, találó kifejezéshez, s ezzel a dal végcéljához."⁶

A "Befordultam a konyhára... Horváth János szerint is az egyik legmeggyőzőbb példája a fentiekben jellemzett "Petőfi-féle dal"-nak. De ha ilyen a Petőfi-féle dal, akkor valami szem-

beötlő változás történt mind a népdal, mind az irodalmi műdal hagyományához képest. A petőfieskedők legnagyobb tévedése az volt, hogy dalt próbáltak írni Petőfi modorában, és nem vették észre, hogy Petőfi maga sohasem, már 1843-ban sem törekedett a tiszta dalformára, hanem továbbfejlesztette azt a lírai monológ irányában. Így jött létre az is, amire jobb szó híján a "helyzet-dal" megnevezést alkalmazzuk.

Az olyasfajta retorikus kiigazítás, mint az "Azaz rá gyujtottam volna", kiragadja a verset a dal hangneméből. Vörösmarty népies dalaitól többek között az egy jelenetre összpontosító előadásmód különbözteti meg ezt a verstípust, továbbá a romantikus iróniának, mint sajátos esztétikai kategóriának a jelenléte. A beszélő hol helyzetével azonosuló, hol kívülálló magatartásának állandó változtatása adja a versnek azt a játékos, táncmozgásra emlékeztető szökdelését, melyet Horváth János is "a gondolatformák humorá"⁷-ra vezet vissza. Ez a váratlanul, egy rövid versen belül is többször hangot váltó versmenet, melyet Horváth János "pótló, törlő, kiigazító összefoglaló, szétágasztató naivság"-nak nevez, mint láthatjuk, nemcsak a dalokra, hanem az olyan politikai témájú versekre is jellemző, mint a "Van egy marok föld" /az ilyen versekre később térünk ki/.

Horváth Jánosnak az a két fogalma, melyet "naivság", illetve "szerepjátás" szavakkal jelöl, lényegében ugyanarra a két jelenségre vonatkoztathatók, tudniillik arra, hogy Petőfi az irodalmi hagyomány által felkinált "szerepeket", azaz hagyományos beszédhelyzet-típusokat mindig, sokszor öntudatlanul is iróniával kezeli, sohasem azonosul olyan következetes pátoosszal velük, mint még Vörösmarty is, hanem minduntalan kilép belőlük, visszakapcsol a maga irodalmon kívüli, konkrét lélektani helyzetéhez,

biztosítva ezáltal az érzelmek és indulatok állandó, friss beáramlását a hagyományosan stilizált s így lényegileg személytelen beszédhelyzetbe. Ez a fesztelen és folytonos átjárás az irodalom és az élet határvonalán az, amit Horváth János egyszer naivságnak, majd szerepjátszásnak nevez. De mindkét szó félrevezető, mert valójában nem naiv módon csinálja ezt Petőfi, másrészt éppen azáltal tűnhet szerepjátszónak, hogy nem játssza a hagyományos módon végig az egyszer felvett költői szerepet, nem azonosul vele, írónikusan kezeli. A Befordultam a konyhára... más, hasonlóan "naiv" és játékos hangú versekkel együtt megfelel Petőfi nagyon is komoly és tudatos költői programjának. Az irónikus attitűd tehát nem utolsó sorban azzal magyarázható, hogy csak nagyon ritka esetben beszélhetünk Petőfi esetében "tisztá" dalról. Érdekes megfigyelnünk a műfaji keveredés arányait. Kis statisztikánk is sokmindent bizonyíthat, bár csak inkább tájékozódásul szolgálhat.

1. helyzetdal + óda-elégia - vallomás-elemek:

Elhagytam én a várost
Szeretném itt hagyni /óda elem elmarad/
Kellemetlen őszi reggel
Mikor a láncz lehullt /Arany komoly egyszerűségének konkrét-
sága hiányzik/
Ősz elején
Pacsirta szót hallok megint /reflektív/
Itt van az ősz, itt van újra

2. epigramma - dal - óda

István öcsémhez
Annyit sem ér az élet
Egy gondolat
Az elhagyott zászló
Hová lesz a kacaj

3. életkép - ballada

Megy a juhász
A csaplárné
Füstbe ment terv
Falu végén
Befordultam...

4. epigrammatikus dal

Szerelemnek rózsákkal
Az erdőnek madara van
Mi volt nekem a szerelem?
Lennék én folyóvíz
Fa leszek...
Erdőben /erőltetetten csattanó reflexív záradék/
A világtól elvonulva
Szerelem vándorai stb.

De a versekre nemcsak e műfaji keveredés, hanem a metafora-halmozás is jellemző. /Lennék én folyóvíz, Fa leszek, Kellemetlen őszi reggel, A világtól elvonulva stb./ Ezen túl még a megjátszott beszédhelyzet teszi a verset ironikussá, Petőfi szabadon lebeg teremtényei fölött. A Petőfi-féle dal vizsgálatánál tehát messzemenőkéig figyelembe vesszük Ingrid Strohschneider megállapítását: "Der Verbindung zu den Fragen der Gestaltung romantischer Ironie wird allerdings nur dann offenkundig, wenn der romantischer Begriff in seiner vollen Differenziertheit gesehen und in seiner Intention auf eine Art künstlerischer Gestaltung begriffen wird, die Formen der Bewusstheit und der Negation einzelner Momente einschliesst und zu einem umfassenden ästhetischen Sinn zusammenliesst."⁸

Az előzőekben kifejtett sajátos költői magatartás egyik példája a "Gyöngé vagyok" kezdetű vers, 1844-ből.

Gyöngé vagyok, lelke-méstem
Fáradt,
Vessétek meg nekem azt az
Ágyat.
Vesd meg rózsám, hadd fekügyem
Bele,
Hadd pihenjem ki magamat
Benne.

Istenem! mi van ezen az
Ágyon?
Mindenütt nyom, minden felől
Fázom.
Nem vetette rózsám meleg
Keze,
Vetette a halál hideg
Keze.

Mit látunk ebben a költeményben? Pontosabban mi az, ami e játékos, szinte tánc-ritmusú verset megtöri, s egy pillanatra az olvasót is megdöbbeníti. A fáradt költő teste-lelke pihenést kíván, de az ágy, mely számára vettetés az utolsó sorokban már nem a feledtető álmok nyoszolyája, hanem a halál hideg bölcsője. A "rózsám meleg keze" és a "halál hideg keze" olyan paradoxont tartalmaz, ami az ellentétes mozgásformák és érzetek egymásbacsapását, illetőleg egymás felváltását jelentik. Ezt a verset talán abba a kategóriába lehetne sorolni, amit Otto Stelzer nagyon találóan "szándékos gyakorlat"-nak nevez. Vizsgáljuk most a "Kis menyecske, szép kis menyecske" című verset. Itt elsősorban a választott témával szembeni, ellentétes módon megnyilatkozó emberi magatartásban érvényesül a romantikus irónia, mint szerkesztési elv. Az első versszak a helyzetből fakadóan a dal egyszerű, közvetlen hangnemében szólal meg: "Kis menyecske, szép kis menyecske! / Hej, miért vagy te már menyecske". A sorok homogeneitá-

sukban már-már primitívnek tűnő naivsággal szólalnak meg. A sablonosságot az állandóan ismétlődő "e" hangok sorozata még tovább fokozza, mégis, a sorok mögött látni véljük Petőfi huncut, incselkedő mosolyát. Nem hozzá ment a menyecske, hiszen ő "se szép, se gazdag", inkább az ellentétek emberét választotta, aki "módos-takaros, de haragos". Az utolsó két sor tragikumot sugalmaz; a magát sajátos helyzetbe képzelő Petőfit és a menyecskét öngyilkosságba kergetheti: "Menjünk ki a Duna partjára, ugorjunk együtt a Dunába". A költeményben nincs törés élmény és költői feldolgozás között. Tulajdonképpen Petőfi biedermeier szerelme is hazugság, megsemmisíti a dicsőt, a nagyszerűt, mindazt amiért látszólag lelkesedik. Tulajdonképpen "szituáció-iróniáról" van szó, de ennek az iróniának a komikuma nem azonosítható a szatíra komikumával. "Az iróniában a komikum objektív jellege háttérbe húzódik. A viszonylagos mozzanatok vannak tulsulyban."⁹

Pándi Pál bizonyítja, hogy a hangulati elem előbb jut tiszta kifejezéshez, viszont Horváth János-féle "hangulat-lyra" meghatározás már félreértésekre ad lehetőséget, legalábbis ami a tiszta hangulat-lirát illeti. A "Vadonban" epigrammatikus, retorikus felépítésű, hangulati elem csak a dalszerű lezárásban bukkan föl. /Hajh, engem mégis megcsala/. A "Temetésre szól az ének" jellegzetes Petőfi retorika, melyben vannak népdal elemek, de a dalforma egy csattanóra lefutó, egy félreértéhetetlenül műköltői gondolatra épülő epigramma formával ötvöződik. Vagy miben rejlik például a "Gyöngye vagyok" iróniája? Ha tömörebb lenne és nem lenne a helyzet tuljatszva, ez tiszta népdal lenne. Petőfinek úgy látszik rögeszméje volt: az együgyű néphez ilyen szószátyár, körülményez, szájbarágó stílusban kell szólnia.¹⁰

A romantikus irónia sajátosságait vizsgálva érdemes megvizsgálnunk három Petőfi-verset, különösen ügyelve a hangnem-váltásokra, a beszédhelyzetek változtatására és a megfelelő stíluseszközök használatára. Az első a Dalok címszó alatt megjelent "Kördal" 1843-ból. Hadd idézzük a legújabb kritikai kiadás néhány sorát, s nem lesz nehéz megérteni, hogy az értékeket és emberi magatartás-formákat szándékosan degradáló Petőfi ironikus soraival állunk szemben. "A versben nincs semmi olyan konkrét személyes vonatkozás... Ez a kedélybeli állapot ugyanis rokon az 1843 nyarának első felében írt népdalok-helyzetdalok, meg a "Szemrehányás" kedélyvilágával, így jogos alapunk van a vers keletkezését az említett időszakra datálnunk."¹¹ Itt találkozunk először a "kedvmag" metaforával, mely egy évvel később az "Egri hangok"-ban jelentkezik majd ismét. Petőfi mintha azt vallaná, hogy a férfias tetterőt és energiát a kocsmai duhajkodásokban kell levezetni, az alkotó tevékenységet egész napos kocsmai tartózkodással helyettesítik, mert "van nekünk feleségünk. /Nyelves, szájas mind az asszony/ Rá az ember, hogy hallgasson. A kocsmai férfikar "pompás humoru kórusa" - ahogy Pándi Pál írja, olyan életfelfogást tükröz, melyből Petőfi gunyos-ironikus hangvétele kibogozhatjuk, ha az 1842-es "Székfoglaló beszédére" vagy a "Legendára" gondolunk. Az asztal körüli beszélgetés hangulatát, a mindig mámoros fejek kötetlenül és szabadon áramló gondolatait a paralellizmus valósítja meg, ami azt jelenti, hogy bizonyos fokozatossági elv érvényesülésével, hasonló szerkezetű mondatok sorozatával fokozza a költő az olvasóra gyakorolt benyomás intenzitását. Ezt részben az előismétlések, anaforák, segítségével éri el.

Itt tanyázunk nap hosszában

Itt tanyázunk a kocsmában.

Idogálunk nap hosszában
Idogálunk a kocsmában.

részben pedig összerakó párhuzamossággal:

Itt tanyázunk, mert van nekünk
Mert van nekünk feleségünk.

Van minékünk egy kis pénzünk
De a pénzre mi nem nézünk...

Ezzel a dallal együtt az eddig említett versek azt bizonyítják, hogy a hangulat-lira szerintünk feloldja a hagyományos műfaji kereteket. Ezért nem érthetünk egyet Horváth Jánossal, mikor monográfiájában műfaj szerint osztályozza a hangulat-lirai verseket.¹² Ezekben a versekben az iróniával egy másik jegy is érvényesül, a nyilvánvaló fölény.

A romantikus irónia tehát lehetővé teszi az embernek, hogy a dolgok felett szabadon és kötetlenül lebegjen. Az a mozgalmasság, mely a romantikus Proteusz természetnél nélkülözhetetlen, az irónia által megőrződik.¹³ Mindez szükségessé teszi Petőfinél a kifejező, expresszív hangváltozást, amit a fent említett versek bizonyítanak is.

1847-ben Nagyváradon írta a "Nézek, nézek kifelé... kezdetű verset, mely egyúttal alátámasztja a hangulat-liráról elmondottakat a műfaji keretek fellazulását illetően. A korábbi kritikai kiadásból értesülhetünk arról is, hogy a vers Petőfi életében nem jelent meg. A költemény látszólag meditativ jellege valójában megtévesztő, Petőfi rögtön elfojtja, illetőleg mellőzi ezt a tónust, s az indító hanghatást egycsapásra "agyonüti" az első versszak negyedik sorában található "silbak" szóval. Az olyan szópárosítások, mint a "mereng a silbakon", s járkál a "faköpö-

nyeg mellett méltósággal", vagy a "bájos bakancs" s az ehhez kapcsolódó hősi vitézi élet nagyszerűségének jellemzése voltaképpen a sajnálkozás visszájára fordított hangja, s egyértelműen bizonyítja a költő rejtett szándékát.

Hejh de meg is vert az isten
Engemet
Hogy elhagytam a vitézi
Életet
Poéta lett csak belőlem, csak
Poéta...
Ott talán már káplár volnék
Azóta.

Petőfinél gyakori az elhallgatás, az aposiopesis, amire igen nagy szüksége van, mert e kimondatlan gondolatok fokozzák az irónikus attitűdöt.

Nemcsak életrajzi adatokkal bizonyíthatjuk azt, hogy milyen hamar elment Petőfi kedve a katonáskodástól, a vers hangvételéből is egyértelműen ez derül ki. A szótagszám is fontos szerepet kap, hiszen a többnyire 8 szótagos sorokat, szinte pattogóan zárja a három szótagos szavakkal, s ez a költői fogás ismételten arra világít rá, hogy Petőfi megint csak nem élte magát bele az adott beszédhelyzetbe, sorait nem töltheti pátoasz, játék ezt nem teszi lehetővé.

Hadd idézzünk még néhány sort annak bizonyítékául, hogy Petőfi mennyire fölötte áll kijelentéseinek, mennyire szabadon lebeg érzelmei fölött.

Szemek, mindenható szemek!
Ne nézzetek, ne nézzetek
Reám oly hidegen, oly hidegen
Megöltök, ez halál nekem
Halál nekem!

Vagy, oh mindenható szemek!
Csak öljetek meg, öljetek
Aztán mosolyogjatok, mosolyogjatok
S én ujólag föltámadok,
Föltámadok

/Szemek, mindenható szemek!/

Szóismétléssel elért nagyszerű stilushatás példája.

Máskor meg a szórend nyomatékos értékű megváltoztatásával, az inverzióval éri el a megfelelő stilushatást:

Lánggal égő teremtettem!
Nagy a harag a szívembe;
Ugy háborgok, úgy hánykódom,
Mintha volnék a Balaton.

/Lánggal égő teremtettem!.../

Petőfi bölcselkedő költeményeiben egy szándékos jónak, elfogadhatónak vélt életeszmenyt, egy áhitott cél megvalósításának látszólagos elfogadását mondja ki tételként. Ez azonban ismételten csak a szubjektum önkényes játéka, voltaképpen tagadás tagadásáról van szó, hiszen olyan életutat kér, illetve kíván magának, melyet már eleve megtagadott. Ennek egyik szép példája a "Szomorú éj" című verse:

Apám, apám, miért is tanitattál?
Miért az eke mellett nem hagytál?
A könyvet szép, de csalfa tündérek lakják_x;

Ha fölnyitod, megkapja szivedet,
És fölvisz a legragyogóbb csillagra,
De le nem hoz... a magasba levét.

Volnék földmives, vagy volnék juhász
Ki messze, kint a pusztákon tanyáz...

S nem hallja senki sem, ugy fujdogálja
Saját kedvéért a kis furulyát.

Ha Petőfi program-nyilatkozataiból, a konzervatív kritikák-ra való visszavágásaiból nem is tudnánk, a versekből magukból is kideríthetnénk, hogy Petőfi minden költői megnyilvánulása tudatos szembefordulás egy önmagát túlélő, történelmileg lejárt hivatásu korral, mely már csak - "üvegházak satnya sarjadékait" termi s az élet korlátatlan és természetes erői elé gátat igyekezszik emelni. Petőfi kortárs bírálói az antik metrum és a német kádencia hiányát még csak elviselték volna, ha nem vetette volna el Petőfi egészében azt a hagyományos, még a klasszicista poetikában gyökerező alkotásmódot, mely szerint a költői formát hagyományos műfaji szabályok határozzák meg s a költő gondolatait, indulatait mint tartalmat ebbe az adott formába kell bedolgozni. Petőfi bizonyára nem sejtette, hogy több, mint száz évvel utána is lesznek, akik tartani igyekeznek azt az általa gyakorlatilag elvetett, ósdi felfogást, mely szerint az irodalmi mű tartalomból és formából áll össze.

Petőfi költői forradalmának a verselés terén óriási jelentősége van, mi azonban ennél is alapvetőbbnek tartjuk azt, hogy mint költő a nyelvvel egészen másképpen bánik, másképp formál belőle verset, mint előtte bárki, ami persze magában foglalja a versbéli újításokat is.

Az irodalmi stilizálástól a közvetlen élethez való visszakapcsolás szükségességét jól érzi Vörösmarty is, amikor "Az emberek"-et ezzel a felkiáltással kezdi: "Hallgassatok, ne szóljon a dal / Most a világ beszél." Az embertelen merevséggel, a téllal, a jég kegyetlen keménységével küszködő, kitörni vágyó érzelm Vörösmarty élete utolsó másfél évtizedében írt legnagyobb verseiben, Az élő szobor-ban, Az emberek-ben, az Előszó-ban és A vén cigány-ban nemcsak tematikusan, képanyagban, hanem a nyelvrapszodikus hullámlásában, szaggatottságában is jelentkezik. Petőfi közvetlenségét azonban még ezek a versek sem érik el. Még az emlékkönyvbe írt vers is inkább csak megállapítása annak, hogy Setét eszmék borítják eszemet. Szívemben istenkáromlás lakik", sem mint közvetlen indulati kitörés.

Barta János szerint "A Vörösmarty- és Petőfi-féle óda inkább az élményfolyás, az érzelmfolyam tagolásában és motivációjában van erős eltérés."¹⁴

Az érzelmfolyam tagolásában mutatkozó eltérést mi nem abban látjuk, hogy Vörösmarty ódáiban már az indításnál adva van egy nagy foku érzelmi feszültség, míg Petőfi ódáiban ez csak fokozatosan áll elő, hanem inkább abban, hogy míg Vörösmarty a feszültséget és az annak megfelelő hangnemet nagyjából egy szinten tartja, illetve egyenletesen emeli vagy viszi lejjebb, addig Petőfi az érzelmi feszültség és a hangnem gyakori váltásával lepi meg az olvasót. Petőfi fokozásai, szemben Vörösmarty fokozásaival általában nem egyenletesek, hanem disszonáns hangugrások jellemzik. Ezért is olyan találó Erdélyi János jellemzése, hogy Petőfinél "minden mozdalom, lüktetés, minden tagjában érverési gyorsaság; a folyósság, buzgás, forrás, az első /értse: Petőfi előtti/ korszakhoz képest hatványozott módosulás. A lírai érze-

lem nála szinte cselekménybe megy át; innen oly erős, ellenállhatatlan hatása, mely megcsinálja a kedélyt, ha talán megromlott volna."¹⁵

A személyes érzelemnek ebben a közvetlen, aktív, nemcsak a kedélyt, hanem a versépitést is döntően befolyásoló szerepében van az újdonság. A "Van-e egy marok föld" például azon a magas pátoszu hangon indul, melyen Barta János szerint a Vörösmarty-féle óda szokott indulni. A "Hajh, de már..." után aztán nemcsak gondolati visszavonás, hanem éles hangváltás is következik, és éppen nem a magasabb foku pátosz irányában. Azáltal, hogy a vérrel áthatott hazai föld fennkölt pátoszu metaforikus jelentését Petőfi szó szerint veszi - "Nem látszik a nagy ősök vére", mintha az a vér szemmel láthatólag és maradandóan átfestette volna az egész magyar földet -, a toposz érzelmi hitelét is leszál-
litja. Az ilyesfajta átváltás a metaforikus jelentésről a szó szerintire, mellyel Petőfi más típusu verseiben is él, legtöbbször ironikus hatású. Ez arra a magatartásbeli váltásra megy vissza, amikor a költő egyszerre kibújik abból a szerepből, beszédhelyzetből, mellyel az imént még teljesen azonosulni látszott, de oly gyakran és módszeresen él Petőfi ezzel a fajta iróniával, hogy az szemlélet- és alkotásmódjának szerves része lesz.

A metaforikus és a szó szerinti jelentés nem egyszer zeugmába kapcsolódik össze, mint ebben a két verssorban: "Rajtok - borong homályos-szomorun Az őszi köd és az emlékezet" / Elpusztuló kert ott a vár alatt/. Az irónia itt nem oly nyilvánvaló, s ha van, aligha tudatós, de a retorikai alakzat szerepe itt sem egyéb, mint átváltás a stilizáló beszédhelyzetről egy életszerűbb, aktuálisabb érdekű helyzetre. Az irodalmi hagyomány inkább azt kívánja volna, hogy a költő elidőzzék a ködbe bujó vár-

rom képén, és megfelelő hangulatkeltés útján kapcsolja össze a látvány és az emlékezés által felkeltett érzelmeket, ahelyett, hogy a látványt és az emlékezést mint fogalmat közvetlenül társítsa egymással. Petőfi ezzel a zeugmával elvág, lerövidít egy, a hagyomány szerint hosszabb versperiódust, sietősebb ütemet ad a versnek. Az irónia ezért kísért itt is, mert ez a lerövidítés váratlanul ér. Meglepő hangváltást érzünk, s a meglepő hangváltások egy pillanatra a beszédhelyzetről a beszélő személyre irányítják a figyelmet, aki hirtelen kilép az egyszer már elfogadott költői beszédhelyzetből s a cserben hagyott beszédhelyzet szükségyszerűen irónikus fénybe kerül, szereppé minősül. Ez a vers különösen érdekes abból a szempontból, hogy egész ingamozgásra emlékeztető menetét a versen végigvonuló és közvetlenül egymásra következő helyzet- és hangváltások szabják meg. Majd a hazafiui, vitézi lelkesedés, majd a szerelmi idill felé lenül ki a vers témában és hangnemben is. Ha nem lenne kimondottan is benne a mulandóság gondolata, ez az ingamozgás már magában emlékeztetne rá; nem azért mert az órainkával asszociálhatjuk, hanem azért, ami ennek az asszociációnak is az alapja lehet: mert az élethelyzetekkel való időleges azonosulás és törvényszerű elszakadás sorsdiktálta lendületét érezteti meg.

I r o d a l o m

- 1 Ingrid Strohschneider: Die Deutsche Romantik - Die romantische Ironie. 32. o.
- 2 i.m. 35. o.
- 3 Lee T. Lemon: A Glossary for the Study of English-Rhetorical terms 75.
- 4 Almási Miklós: A látszat valósága. Magvető. 393. o.
- 5 Horváth János: Petőfi Sándor. Budapest, 1922. 95. o.
- 6 i.m. 100. o.

- 7 i.m. 92. o.
- 8 Strohschneider i.m. 285. o. /hozzávetőleges fordítás/
A romantikus irónia kérdéséhez való kapcsolódás csak akkor lesz nyilvánvaló, ha a romantikus fogalmat teljes differenciáltságában nézzük és a művészi formálásra való intencióiban ragadjuk meg, melyek a tudatosság formáit és az egyes momentumok negációit tartalmazzák és egy átfogó esztétikai értékeléshez vezetnek.
- 9 Szalay Károly: Szatira és humor. 287.
- 10 v.ö. A kis-kunokhoz 1848 jan. P. levelei. Bp. 1910 200-205.
- 11 P. S. ö. m. kritikai kiad. Akadémiai K. 1973. 442.
- 12 H. J.:P. S. i.m. 238.
- 13 utalás D. Walsel: Deutsche Romantik c. munkájára, Leipzig - Berlin, 1918. 59.
- 14 Barta János: Vajda János pályakezdése. Költők és Írók. Bp. 1966. 119.

S Z E M L E

Petőfi és negyvennyolc

/A TISZATÁJ évfordulóanyagáról/

Véletlen egybeesés: Petőfi születésének 150. s a 48/49-es szabadságharc 125. éves évfordulóját együtt ünnepeljük. Véletlen, de annál inkább szerencsés, hiszen 48 és Petőfi neve a köztudatban szinte egyéforrt s éppen ezért ha egyiket említjük, a másik öntörvényszerűen hozzáadódik.

Ezért érezzük szükségesnek s tartjuk jogosnak is, hogy az évfordulókra írott cikkeket, tanulmányokat együtt, egy mércével vizsgáljuk.

Az évfordulókra írott és összegyűlt anyagot egy cikkben szemlézni lehetetlen, hiszen a Petőfit ünneplő kiadványok való-
ságos halmozata kellene átnézni.

E kis "szemlénk" során semmiképpen nem vállalkozhatunk arra, hogy komplex elemzését nyújtsuk az idén megjelent "Petőfi-irodalomnak", sőt még arra sem, hogy az összes kiadott könyvet, vagy az összes megjelent folyóiratszámot vegyük figyelembe. Cé-
lunk az lehet legfeljebb, hogy a szűkebb pátriánkban megjelenő Tiszatáj-t tekintsük át és ennek eddigi - most már majdnem tel-
jesnek mondható - anyagából kiemeljük a szempontunkból, s a vé-
leményünk szerint fontosat.

Ehhez hasonló szemlét olvashattunk már S z ö r é n y i Lászlótól, aki "Gyorsmérleg a Petőfi évfordulóról" című írásá-
ban próbálkozott azzal, hogy a teljes anyagból válogasson, /Va-
lóság, 1973. 7. 95-101./ Törekvését feltétlenül méltányolnunk
kell. Hibáiból - melyek a Petőfi-anyag óriásira duzzadt terje-
delméből fakadnak - azonban tanulni szeretnénk. Szörényi László

ugyanis pl. a Tiszatájnak csak a kifejezetten Petőfi-émlékszámból idéz, holott a Tiszatáj éppen azért is érdekes, mert nem esett abba a hibába, hogy egyetlen számba zsufolta volna a Petőfire vonatkozó műveket, hanem a januári számban az emlékezés-re szánt oldalakon túl megtartotta szokásos rovatait is, s minde mellett az egész évre elosztva is közölt cikkeket, tanulmányokat.

A januárban megjelent tanulmányok közül feltétlenül B o r i Imrét kell kiemelnünk elsősorban. Nem véletlen, hogy így ír a cikkről Szörényi László: "Bori Imre Petőfi vershagyományáról szóló tanulmánya szánt a legmélyebbre az egész évforduló utóélet-kutatásaiból. A magyar avantgarde hagyománytudatát vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy századunk magyar lírája önön létezéséről alig-alig volt képes gondolkodni, nem ismerte fel sem egyik legfőbb műfaji törekvésének, a tárgyias versnek, sem negatív világképének elődjét az alföldi tájversek és a Felhők, illetve a Szörnyű idő... költőjében; elsikkadt a Tündéralom szürreális és a Bolond Istók konstruktivista szabadvers poémahagyományként, a Baudelaire-ért rajongó XX. század nem ismerte fel őseit." Bori cikke az említett értékeken kívül azért is igen jelentős, mert figyelmeztetés, mégpedig kettős értelemben az. Ugyanis nemcsak arra figyelmeztet, hogy adósságaink vannak Petőfivel szemben - és az évforduló kapcsán erre figyelmeztetni jogos -, hanem azt is láttatja, hogy Petőfi vershagyományait vizsgálni is csak akkor tudjuk, ha felülvizsgáljuk századunk magyar lírájának hagyományos képét.

Bori tanulmánya mellett K a t o n a Imrée érdemli meg leginkább, hogy külön kiemeljük. Nem véletlen, hogy megjelenése után egy hónappal már a Látóhatár is közölte az írást. Katona cikkének címe /"Petőfi népe - a nép Petőfije"/ hü tükre e

munkának: a költő és a népköltészet kölcsönhatásának vizsgálata a cél, azaz Petőfi folklorizmusáról és verseinek, egy-egy sorának folklorizálódásáról szól. Terbe Lajos kutatásai alapján s azokon tulmutatva bizonyítja a szerző a János vitéz katona-mese voltát, s ehhez hasonlóan a lírai daltípusokon keresztül is igyekszik bizonyítani Petőfi és a népköltészet stilisztikai rokonságát. A tanulmány terjedelemben nagyobbik felét a folklorizálódási folyamat figyelemmel kísérése teszi ki. Előbb a változtatás nélkül átvett dalokkal, majd pedig az átdolgozásokkal, valamint a különféle változatokkal ismerteti meg bennünket a szerző. Az ismertetett változatok közül nem egy tartogat meglepetést az olvasó számára. Katona Imre biztos kézzel irányítja bennünket s kezünkbe adja a kulcsot, melynek segítségével megértjük és belátjuk: mikor, s miért változtatott a népköltészet az eredeti verseken. "Gyarapodó ismereteink ellenére is - írja a szerző - ma még nehéz a kölcsönhatások minden mozzanatát áttekinteni és összefoglaló elemzést adni. Petőfi elsősorban olyan lírai költő, aki az új típusú magyar népdal ismerője és egyben bábája is volt. E korban már a magyar népköltészet egészére is jellemző volt a fokozatos és mind jobban uralkodó lirizálódás, különösen a költő szülőhelyén... "Nyilván nem véletlen tehát, hogy elsősorban "az Alföld visszhangzott Petőfi indítására, de időbeli eltolódással más nagy tájak is: legutóbb és minden eddiginél élénkebben Erdély magyarsága. /Innen még sok meglepő adat kerülhet felszínre!/ A nép elég szabadon bánt Petőfi verseivel... A megmunkálás mindig a korabeli izlés, a további egyszerűsítés, sokszor a konkretizálás irányába tolódott. Részleteiben minden Petőfitől való hely alkalmazkodott ahhoz a népköltészeti szöveggörnyezethez, melybe bekerült. Talán ezek a kontaminált helyek

a folklorizálódás legérdekesebb példái."

Ez utóbbit látszik bizonyítani akaratlanul is Csoóri Sándor rövid, de annál lelkesebb írása. Csoóri egy századeleji folyóiratban ráakadt véletlenül Sebestyén Gyula Petőfi népdalgyűjtéséről szóló tanulmányára, melyet 1914-ben olvastak fel a Kisfaludy-Társaság ülésén. Ez a tanulmány villanyozta fel a szerzőt s biztatta arra, hogy megírja "A népköltészet és Petőfi" című cikkét. A cikkben Csoóri megállapítja, hogy a népdalgyűjtő Petőfi "a hangra figyelt csak oda igazán, a lényegre, amihez talált ő szavakat bőven a saját szótárából is, s helyzeteket és hangulatokat a saját élethelyzeteiből". Ennek a hangra való rá-találásnak az eredménye, hogy Petőfi több verse népdallá vált. Ezeknek a változatait mutatja be Csoóri Sándor. A tanulmány értékét növeli, hogy a bemutatott "Petőfi-versek-népdalok" /azaz a Petőfitől átvett s a népköltészetben gyökeret eresztett, ön-álló életet élő művek/ között szerepel egy, melyre a cikk szerzője - napjaink költője -, Csoóri Sándor bukkant rá elsőként a Mezőségeen.

Mig Katona Imre és Csoóri Sándor - Petőfi és a népköltészet, addig Ódor László az 1848/49-es szabadságharc és a népköltészet viszonyát teszi vizsgálat tárgyává. /"Elöl megyek a csatában" című cikke/. Rendkívül lényeges, amit mintegy konklúzióként állapít meg: "A nép, a toborzóra elvonuló legény másként látta a szabadságharcot, mint a tudatos lateiner-forradalmár: a mindennapokban vizsgálta az elvet, az eszme megvalósítását saját bőrén kérte számon." Ez tetszik ki a szerző vizsgálta népdalokból, de ugyanezt bizonyítja az a két rendkívül érdekes h o n - v é d e m l é k e z é s is, melyek közül az egyik a 48-ra emlékező jubileumi, a másik pedig az u.n. néprajzi számban jelent

meg.

Major István emlékezése nem a szabadságharc alatt vagy közvetlenül utána, hanem mintegy negyven évvel később, 1889-ben íródott. Az eltelt nem kevesebb, mint négy évtized azonban nem fakítja meg az egykori nemzetőrből lett tüzérhadnagy emléksorait, melyet leányainak mondott tollba. Mi adja az értékét e honvédemlékezésnek? "Egyebek között az, hogy írója, a nemzetőrként harcba induló, a háborút végigküzdő, majd a tragikus bukás után koldusruhában bujdosó Major István a sors és a hadjárat forgandósága következtében jelen volt a szabadságharc majd mindegyik sorsdöntő eseményénél... Politikusok, hadvezérek, tábornokok tollából származó bőséges memoárirodalmunkban, ime, felbukkan az egyszerű katonái." M. I. emlékezéséből - melyet itt Szegeden őriztek meg gyermekei, utódai - a Tiszatáj a szegedi epizódokat közli elsősorban, de az érdeklődők azóta már könyvalakban is megismerhették az egész rendkívül érdekes emlékiratot. A másik hasonló jellegű írás az "Elcsábított a hazaszeretet" című - egy szegedi köművesmester írása, s Bálint Sándor bevezetőjével jelent meg. Egyetlen rövid epizódot hadd idézzünk talán, mely igen-igen jellemző 48-49 egyszerű honvédjére, "önkéntesére", aki úgy látja s láttatja az eseményeket, mint az Ódor által vizsgált népdalok szerzői. És ez teszi értékké ezeket a népdalokat s a honvédemlékezéseket is. Figyeljük csak meg, hogyan ítéltetik meg az emlékiratban a Függetlenségi Nyilatkozat: a "szerző" egyik honvédbarátja hozza a hírt s "azt mondja egész egykedvűen, hogy Debrecenben kikiáltották a köztársaságot...
...Elgondolkoztam, hogy hiszen nagyon szép az a köztársaság egyöntetű nép között, de amint mi vagyunk, nem nekünk való. Nem lehetne vele bennünket kormányozni, mert nagyon hirtelen jött és nagyon sokféle nyelvűek vagyunk..."

Láthattuk, mit őriz meg az egyszerű ember a szabadságharcból s azt is láttuk, hogyan őrzi. Ezt vizsgálja "A magyar nép történelmi emlékezete" című cikkében K ó s a László. "A népi műveltség mint a múlt tanuja, egyetlen hatalmas történeti forrásgyűjteménynek tekinthető, amelyből a kutatók különböző témákhoz meríthetnek". - mondja a szerző s végigtekintve röviden történelmünknek azokat a periodusait, melyeket különös előszeretettel őrzött meg népünk emlékezete. Azt vizsgálja, mit ragad ki s ad tovább a néphagyomány s vajon miért éppen az adott elemeket ragadja ki. Megállapítja, hogy általában a két világháborútól eltekintve az egyetemes népi időszámításnak három nagy fordulója van: a török kor, amit sok helyen "nagy futás"-nak vagy "nagy szaladásnak" emlegetnek; Rákóczi kora és végül negyvennyolc. Majd pedig azt mutatja be részletesebben, hogy mit őrzött meg a népi emlékezet a szabadságharcról, Világosról, s - ami a legmélyebb emléke a néphagyománynak - október hatodikáról.

Ez utóbbi adott indítást a drámaíró S z á r a z Györgynek is. Márciusban megjelent műhelytanulmányában abból indul ki a szerző, hogy a nép nem hitte a bukást 49-ben, s később ebből következően legendát legendára szőtt. Az aradi vértanúkkal is így volt s így van ez. És nem csak a legendák szintjén. Csak-hogy "a dühök és ellendühök, vádaskodások egyetlen kérdésben összpontosulnak: áruló volt-e Görgey Artur?" A "memoár-háboruban" - ahogy a szerző a kortársi és a későbbi vitákat is nevezi - "...ők, az aradi vértanúk, ők is csak alárendelt szerepet kapnak ... posztumusz tanúi vádnak és védelemnek, másod- és harmadrendű vádlottak, kiszolgáltatva a túlélők önkényének. Haláluk is argumentummá válik a tusakodók kezében, nem Bécs és nem a kiegészzők, de egymás ellen."

S Száraz György is beleszól a százhuszonnégyszáz esztendeje folyó vitába - egy remekül megírt izgalmas drámával, "A nagyszerű halál" című tételdrámájával, melyben már a korábban kifejtett gondolatainak ad hangot. A dráma feltétlenül érdemes, volt arra, hogy bemutassa a Tiszatáj s biztosak lehetünk benne, hogy további vitát provokál majd. /Különösen színpadra vitele után. Valószínűleg a Gyulai Várszínház mutatja majd be a következő színházi évadban./

1848-ra emlékezik egy más jellegű munka, Für Lajos írása is, /"Népek tavaszán" mely megérdemli, hogy hosszabban is idézzük. Történészről szokatlan pátosszal, őszinte fűtöttséggel íródott ez a hat oldal. Szokatlan - mondom, s mégis jólesik olvasni e hittelt írott sorokat. A bennünket leginkább érdeklő, az elevenünkbe vágó kérdésekre tapint rá s próbál választ adni a szerző: "vajon mit adhat a mának a 125 éves múlt?" A kérdésre adott válaszában Für Lajos magabiztosan, józanul teszi az őt megillető helyére 1848 értékét-émlékét: "Vitathatatlan: sokáig a nacionalizmus, majd az elvaduló sovinizmus piros betűs ünnepe volt csupán. Voltak, s vannak, akik csak a háromszínű kokárdát látták s látják benne ma is. Holott 1848 tavasza több, messze több volt ennél. Hasonlóan kissé Kelet-Európa valamennyi alávetett népéhez, itt a Duna-Tisza táján is nagy és történelmi ügyeket érlelt az idő. Hasonlókat, de másokat is. A robbanás intenzitása nálunk nagyobb, a küzdelem időtartama hosszabb volt, mint másutt, hosszabb, mint egész Európában. És ez érthető: a történelmi Magyarországon olyan feszültségek és olyan érettségi fokon halmozódtak fel, mint sehol másutt. A függetlenség kivívása és megőrzése, a feudális rendszer teljes lebontása és a nincstelen zsellérmilliók ügyének megold-

dása, az ország területi egységének megtartása és az itt élő nemzetiségek ügyének rendezése... A magyarságnak akkor szinte utoljára lehetett és kellett volna a történelemnek e hármas és kegyetlen szorításából - amibe nagyrészt önhibáján kívül került - hivatott vezetői kezét fogva kitörnie, s utat vágni nemzedékek sora előtt a jövő századokba."

Mig Für Lajos 48 tavaszának, a forradalomnak, addig Ó d ó r László a forradalmároknak, a márciusi ifjaknak állít emléket "Forradalom előtt és után" címmel. A cikk attól lesz sokatmondóvá s továbbgondolhatóvá, hogy nem mereviti 48 tavaszának forradalmárait csak "márciusi ifjakká" - akik 48-ban voltak -, hanem követi életutjukat a forradalom után is. S így figyelemmel kísérhetjük: mint gondolkodnak a század második felében, hogy láthatóvá váljék az a törés, amely a márciusi ifjak életében bekövetkezett s amely hű tükre, mutatója a 48-at követő időszaknak.

K o v á c s István cikke is érdekes adalékkal járul hozzá a 48-ra emlékező anyaghoz. A "Hungária előre hát" c. cikk a bécsi forradalom magyar vonatkozású verseit idézi.

Osztrák vonatkozású az a cikk is, melyet Varga Lajos, egyetemünk docense talált munkája során az Arbeiter Zeitung 1899. aug. 1-i számában. Különös értéket ad a cikknek, hogy már egy évvel a századforduló előtt elmarasztalja az osztrák sajtót Petőfi elhallgatása miatt, s bírálja a korabeli magyar nacionalista szellemű megemlékezéseket is.

Hasznos kiegészítője a Tiszatáj emléanyagának a külföldi irodalomról szóló, illetve a külföldi magyar íróktól közölt cikkek sora. /A Tiszatáj olvasói jól tudják, hogy a folyóirat rendszeresen figyelemmel kíséri a határainkon túli magyar irodalom ered-

ményeit is. Gazdag anyagot tenne már ki - ha azt is szemléznénk - amit a Tiszatáj megjelentetett eddig külföldi magyar szerzők verseiből, műveiből, cikkeiből./

Az oslói S u l y o k Vince Petőfi skandináviai fogadtasáról és fordításáról, az ungvári V á r a d i S t e r n b e r g János pedig azokról a versekről szól, melyek Oroszországban születtek s sokáig Petőfinek tulajdonították őket.

A kolozsvári K o z m a Dezső rövid áttekintést ad a romániai magyar irodalom első éveinek Petőfi-kultuszáról. Külön kiemeli, hogy a korabeli lapok közül a Keleti Ujság és a Napkelet azok, melyek "Petőfi nemzeti forradalmiságát átmenetnek tekintik Ady szociális forradalmisága felé".

A szintén kolozsvári L á s z l ó f f y Aladár "Flőre hát, mind, aki költő..." c. írásával köszöntötte az évfordulót. Amint a cikk alcíme /"Gondolatok a költő közéletiségéről"/ is bizonyítja, a szerzőt Petőfi arra ihleti, hogy próbálja megfogalmazni a költő - általában a költő - szerepét, helyét a világban. A kis esszé pedig betölti feladatát. A lapok belső oldalán - mint lándzsás kísérek - Vergiliustól Majakovszkijig, Rabelais-től József Attiláig - idézetek sora a költő legfontosabb feladatáról, s bár magában a cikkben neve kimondva, leírva egyszer sem említetik, mégis mindvégig Petőfi van ott: "A költő felkészült a közéletiségre. A humanizmus legnagyobb programtervezete szerint nem szabad kimélnie magát ennél csendesebb korokban sem. Kedvenc barrikádjain futórózsák és futótüzek lobognak, kedvenc csataterrein kardja s koponyája után nyomoz az utókor."

Nemcsak cikkek, versek találhatók a Tiszatáj postájában. Érkeznek bemutatásra váró kötetek is, s mi szükségesnek tartjuk ezeknek a kritikáknak az ismertetését is, hiszen a feladatuk

igen fontos: ezek a rövid cikkek hívják fel az olvasó figyelmét egy-egy műre, s közelíthetik az olvasóhoz Petőfit, a költőt. A kritikák között kell említenünk a romániai magyar szerzőpár: Dávid Gyula és Mikó Imre "Petőfi Erdélyben" című illusztris könyvét, melyet K o v á c s István mutatott be. Így sommázza a kötet értékeit: "Nagy ajándék ez a könyv. Különösen nagy kincse lehet a romániai magyar ifjuságnak, mint XIX. századi történelmünk legragyogóbb másfél esztendejének hites krónikája is. És Petőfi alakját idézve jelképe lehet az egymásra utalt népek összefogásának."

Mocsár Gábor könyvének kritikája nyilván nem véletlenül került a 48-as emlékszámba, hiszen a szegedi író "Gyémántper"-e a 48/49-es események "történelmi dokumentumregénye", amelyben figyelmét az író nem csupán Görgeyre és Kossuthra veti. Egyenrangú félként, a nagyság egyenlő igényével Maderász Lászlót, a baloldali radikálisok forradalmi vezérét is melléjük állítja.

F e k e t e Sándor neve többször is visszatér az ez évi számokban. S z i g e t i Lajos az "Igy élt a szabadságharc költője" című "mini biográfiáját", Ó d o r László pedig a "Mezítláb a szentegyházban" című kötetét mutatja be. Ódor László cikkének már a címe /"Szándék és megvalósítás"/ is sejteti, hogy vita készül a lap hasábjain. S az elemző kritikát követően valóban született egy "purparlé", melyet a Tisztáj "Szóváltás" címen közölt is.

A n n u s József cikke a Csanádi Imre válogatta "Vers és próza" című kötetet mutatja be az olvasóknak. Annus jól látja, milyen nehéz feladatot vállalt Csanádi Imre: "Közepes vastagságú könyvbe beszorítani a legfontosabb verseket, a prózai munkák közül a jellemzőbb részleteket, Uti leveleket... - úgy szólván elképzelhetetlennek látszik." A kötetet végigolvasva a cikk

szerzője megállapítja: "...megértve a szándékot, s meghatottan tündődvé a példás megvalósításán, azt kell mondanunk: mégis lehetséges, de csak így lehetséges. Egy emberre bízni a kincstár kulcsát, olyan emberre, aki - lévén maga is a szó ötvöse, ékszerésze - bizonyosan értékes mustrát állít ki."

A szépirodalmi anyagból C s i k i László versét és Annus József novelláját emelnénk ki. A vers a teremtett Petőfit állítja elénk - a teremtettet a szó szoros értelmében is, hiszen a versben mintha csak a költő szobra szólalna meg: "P. S. Tán ilyen voltam... De sokak hitét hittem / S azzá kellett lennem, mivé ők alkottak: / hős, magyar, a legkeményebb ember / és kitaláltam egy forradalmat."

A "Piros, fehér, fekete" című kis novella kedves /hol könnyed, hol veretesebb nyelvű/ anekdotizáló hangon és formában állít emléket a költőnek, s "apjának" - az öreg Bem tábornoknak. Az öntudatos ember, a hazafi, a szabadságharc költője áll előttünk, aki egyuttal - ebben az írásban - bátor, de szeretlen katona is: az az ember, kinek szertelenségét, látszólagos hibáját Bem megbocsátja, elnézi.

Befejezésül hadd idézzük Illyés Gyula egyik beszédét, melynek első fogalmazványát közölte a Tiszatáj: "Az ünneplés nemcsak az ünnepeltre vet fényt. Hanem az ünneplőre is. Minden korszak a saját képességeiből tesz vizsgát azzal, hogy egy-egy nagy alkotó művéből mit tud hasznosítani. A most nyíló ünnepeken így fog a mi korunk is vizsgázni. Legyünk rajta, hogy megálljuk a vizsgát."

Meggyőződésünk, hogy a Tiszatáj ebben a tekintetben - s ezt kívántuk bizonyítani - jól vizsgázott.

Petőfi-év a Forrásban

Végéhez közeledik a "Petőfi-év". Egyre gyakrabban felmerül az összegezés kérdése. Nem panaszkodhatunk. Van miről számot adni. Az ismertetésre kínálkozó sok lehetőség közül ragadjunk ki egy folyóiratot. Nem egy nagy multra visszatekintő, vezető írókkal, elméleti szakemberekkel dolgozó kiadványt. Egyet az ugynevezett "vidéki" folyóiratok közül, olyant, amely színvonalában feltétlenül méltó a figyelemre, melyet haszonnal forgathat az életünk problémáira fogékony, művészetszerető, de nem ritkán a tudományosság igényével fellépő szakember is.

Fiatal lap, 1969-ben indult. Voltak előzményei - legutóbb a Kiskunság - de ezekhez képest nagy minőségi ugrást jelentett. Kéthavonként jelenik meg Kecskeméten. Jelenleg megbízott szerkesztője: Székér Endre. Jellemzi a jó értelemben vett provincialitás. A lapban a szociográfikus jelleg a domináns. Publikálási lehetőséget ad az itt élő művészeknek, kritikusoknak és éles szemmel figyeli nemcsak a hazai irodalmi életet, de a külföldi magyar irodalom eseményeit is.

A most vázoltak többé-kevésbé az évforduló kapcsán megjelent összeállításokra, cikkekre is jellemzők. Az ismertetést elkezdve, ki kell emelnünk a lapnak azt az érdemét, hogy folyóirataink közül egyedül jelentetett meg Petőfi-különszámot, egy teljes kiadást szentelve a költő emlékének. - Helyes talán, ha bemutatásunkat e szám köré csoportosítjuk.^x

Előljáróban le kell szögeznünk: a szám színvonala – irodalmi életünkben nem kirívó példaként, jellegét tekintve talán érthetően is – egyenetlen.

Ószabó Istvánnak a költőt sirató versével indit. Egy nemzet gyászát tükröző, a fiatal költőért zokogó sirató ének ez. Címe: Sirató kardom gyásza vagy. – Formájában magán viseli az ősi sirató énekek jegyeit. Képalakotásmódja eredeti, sodrásában magával ragadó mű. Itt-ott azonban mintha a költőt is elragadná a szóképek hömpölygése s már-már öncélúvá válik a szavak játéka. Aztán visszafogja a lendületet, majd a sirató énekekre jellemző lüktetéssel újra felcsattan. A vers érdeme még a mesteri rimkezelés.

Az eddigi számokban még egy Petőfit idéző verset találunk. /május-junius/ Tábori Pál fordításában Michael Burnnek a Times Literary Supplement újévi számában megjelent Petőfi Sándor című versét. Érdekes az angol költőnek a versben tükröződő Petőfi képe.

Izgalmas olvasmány Ruffy Péter: Két nap a végtelenben című "irodalmi forgatókönyve". Az írás fő jellemzője: a montázstechnika. Hatvannyolc "képből" áll, melyekben két idősik váltogatja egymást. Az egyik az ötvenes években játszódik és egy öreg fotós meg egy irodalomtörténész kutató munkáját mutatja be a Petőfi daguerrotypia keresése közben. A másik képsik Petőfit idézi a kép készülésének idején. A montázsok szorosan kapcsolódnak tehát egymáshoz. Az igazi Petőfi arc és az érte folytatott küzdelem felvillantása hangulatában megkapó. Az erősen filmes eszközökkel dolgozó írás már formai ujszerűségével is számot tart hat az érdeklődésre.

A Forrásban megjelent Petőfi cikkek jelentős része magán

viseli a lírai hangulatu emlékezés jegyeit. A március-áprilisi számban jelent meg Ortutay Gyula Kiskőrösön 1972. december 30-án elmondott emlékbeszéde. Az írás Petőfi időszerűségére hívja fel a figyelmet és az elmúlt évszázad fordításaival szemben az irodalomban továbbélő forradalmár költő alakját idézi.

Gál Farkas Megidézés című hasonló gondolatokat felvető emlékezése, a sorsával szembenező költő utolsó éveit eleveníti meg.

Érthető, ha a lapban előbukkan a költő és a szülőföld kapcsolatának, a szülőhely-vitának kérdése.

Hatvani Dániel, a kitűnő szociográfiai írások szerzője ebben a műfajban közelíti meg a Petőfi kérdést. A másfél század óta alaposan megváltozott Kiskunságot mutatja be. Vall Petőfiről, koráról, de lényegében a mai emberekben, a mai tájban élő Petőfi-arca mutat rá.

F. Tóth Pál az irodalmi életben meg-megújuló "szülőhely-pereket" idézi. Végso döntésre persze nem juthat. Kiemeli Mezősi Károlynak 1960-ban megjelent nagy vitát kavará tanulmányát. /Mezősi Félégyházát tartja a költő valódi szülőhelyének/. Be-fejezésül Pándi Pál szavait idézi. A végkicsengéssel egyetértünk. A szülőhely-vita sok energiát elfecsérlő kérdése, lényegtelen a költőimű szempontjából. Feleslegesnek mondható, különösen most, mikor még az irodalomtörténetnek oly sok adósága van a költővel szemben.

Sokkal jelentősebb cikk Mezősi Károlynak Az első országos Petőfi ünnepség című posthumus írása. Mezősi a megíratlan Petőfi-kultusz történetéhez járul hozzá egy adalékkal. A sok kulturtörténeti érdekesség mellett az írás komoly helytörténeti jelentőséggel bír. Idézi a kiegyezés korának Félégyházá-

ját, bemutatja az ott megrendezett első nagyszabású Petőfi ünnepség előkészítését, lezajlásának körülményeit. Az érdekes adatokat közlő írás joggal veti föl egy átfogó, Petőfi utóéletét tárgyaló mű szükségességét. - Hasonlóan érdekes adatokat közöl Sütő József Petőfi első szobráról és a Kőhegyi-Vorák szerzőpár Sass Károlyról, Petőfi esküvői tanujáról írott cikke is.

Nagy Czirok László a július-októberi kettős számban, mely a Dunamenti Folklórfesztivál jegyében született, az alföldi ember Petőfi kultuszának dokumentumait mutatja be. /Csokonai és Petőfi emlékek a Kiskunságban/. Az emlékezések Petőfi szülőhelyét jelölik meg, életének egy-egy elképzelt epizódját villantják föl. Izgalmasabb az egy Petőfi népdal folklorisztikai vonatkozásait taglaló írás Sütő József tollából. /"Hortobágyi kocsmárosné, angyalom", január-február/. A szerző nagy filológiai apparátussal kutatja a vers keletkezésének idejét, körülményeit. Hatvány Lajosnak Így élt Petőfi című könyvével száll vitába a vers megírásának idejével kapcsolatban. Érdekesek a Petőfi korának kecskeméti diákéletére vonatkozó dokumentumok s az egy Petőfi vers népdallá válását bemutató fejtegetés.

A Petőfi-szám minden bizonnyal legerősebb oldalát a verselemzések, tanulmányok jelentik.

Fodor András: Petőfi szeme című rövid írása A puszta télen-t boncolgató lírai verselemzés. Barta János a Válasz kedvesem levelére című verset elemzi. Nagy teret szentel a vers fogantatásának körülményeire. A filológiai adatokat jól használja a vers értelmezésénél, elemzésénél. Röviden bemutatja e vers-típus magyar és világirodalmi előzményeit, felhívja a figyelmet a vers formai erejére. Az ugynevezett "hagyományos" verselemzés jó példája ez az írás.

Gyergyai Albert A négyökrös szekér-t veszi bonckés alá. Ő is a szétaprózott statisztikai vizsgálatok helyett, inkább a mű egészét kívánja megragadni. Kiemeli a vers alaphelyzetének realisztikus, megragadó egyszerűségét. Az ellentét szerepének fontosságát huzza alá. A romantikusan, már-már álmovilágba csapó sorokat megakasztó, keményen realisztikus refrénben látja a vers legnagyobb erejét. A szakember figyelmét is lekötő kitűnő elemzés Gyergyaié.

Jól kapcsolódik a fenti elemzési módszerhez Martinkó András tanulmánya. /Az ellentét szerepe Petőfi alkotásmódjában/. A kiváló Petőfi-kutató több verset idézve mutatja be a világ-irodalomban is szinte egyedülálló, Petőfire jellemző versalkotásmódot. Ez Martinkó megfogalmazásával: "a dialektikus ellentétezés", amely megadja a Petőfi versek "dinamikus kompozícióját". Több ilyen, az egész művön végigvonuló oppozícióra hívja fel a figyelmet. /Tél-, nyár, jelen-mult stb./ Befejezésül a tanulmány rámutat egy ilyen jellegű, a Petőfi életművet átfogó vizsgálat szükségességére.

Ezekhez az írásokhoz kapcsolódva érdemes megemlíteni még Gál István, Hatvany "Igy élt Petőfi"-jének készülése című, az egyéni élmény erejével ható emlékeztetését.

Mint már említettük, a Forrás profiljára jellemző vonás, az erős figyelem a külföldi magyar és a környező, baráti népek irodalma iránt. A Petőfi szám több ilyen megemlékezést is tartalmaz. Ezek közül a romániai magyar irodalomtörténész, Balogh Edgár: Petőfi és Balcescu találkozása című cikkét emeljük ki. Az írás rámutat a két egyéniség eszmei közösségére, a magyar és a román nép történelmének azonos vonásaira, Petőfi és Balcescu alakjának a román nemzet emlékeztetésében való össze-

fonódására.

A környező népek irodalmára figyelőknél érdeklődésre tart-
hat számot, a román Mihai Beniuc és a bolgár költő Evtim Evtimov
emlékezése, - az utóbbi a május-juniusi számban jelent meg -
valamint Gavril Scridon: Petőfi románul című, az eddigi román
fordításokat, tanulmányokat összefoglaló írása.

Végül még két cikket kell megemlítenünk. Vadas Zsuzsa: Pe-
tőfi-szótár készül és Szekér Endre: Petőfi tanítása a gimnázi-
umban című írásait. Az előbbi hangsúlyozza a Gáldi László szer-
kesztette monumentális szótár jelentőségét, használatának szük-
ségességét. Szekér Endre cikke hasznos olvasmány a magyar sza-
kos pedagógusok számára. Az írás tükrözi a felnövő új nemzedék
teljes Petőfi-képéért aggódó tanárember gondolkodásmódját. Jól
felhasználható tanácsokat kapunk Petőfi tanításához, világiro-
dalmi rangjának bemutatásához.

Ennyit a már megjelent "Petőfi-írásokról". Kiadásra vár
még több, Petőfi témájú cikk. Ilyen például Nagy Miklós: Pető-
fi és Jókai, vagy Martinkó András: Petőfi és Karl Beck című í-
rása. Befejezésül el kell mondanunk: a Forrás külső és belső
formája izlées, kézbe vételre csábító. A Petőfi-különszám bori-
tóján G. Szabó Béla a költőt ábrázoló fametszetét láthatjuk.
A lapot Goór Imre és Bodor Miklós rajzai, valamint Pásztor Zol-
tán fotói illusztrálják.

Összegezéssel megállapíthatjuk: A Forrás, Petőfi szűkebb
pátriájának "irodalmi, művészeti, tudományos" folyóirata méltó-
képpen emlékezett meg az évfordulóról.

J e g y z e t:

x A lapszámot akkor jelöljük meg, ha nem a különszám.

Petőfi a Nagyvilágban

Utravaló

"...Kivánom, hogy mindnyájunk felett bontsa ki szárnyát Petőfi szelleme, enyhítve nemes dalaival a beteg emberiség sebeit és vezetve minket egy lépéssel közelebb a világ - szabadsághoz és testvériesüléshez, melyért ő küzdött és elvérzett."

/Goga Octavian/

A Petőfi évforduló alkalmából megjelent magyar nyelvű külföldi folyóiratok emlékezéseiből, magyar és nem magyar anyanyelvű írók, költők és irodalomtörténészek vallomásairól és tanulmányairól szeretnénk rövid - a teljesség igénye nélküli - áttekintést adni.

Románia

A romániai magyar nyelvű folyóiratok közül legbővebben az Igaz Szó foglalkozik Petőfivel. A lap magyar anyanyelvű írók mellett román írók munkáit is közli. Jó érzés, hogy Romániában a Petőfi-fordítás nem megoldhatatlan gond, hisz nemcsak a románul tudó erdélyi költők, hanem a román poézis olyan nagyságai, mint Goga, St. O. Iosif, Eugen Jebeleanu is eredményesen dolgoznak, s ma már megállapíthatjuk, hogy a Duna-menti népek közös Petőfije ismerős a román versolvasók előtt. Aurel Rau írása is ezt a gondolatot sugallja, s ez az a fő motívum, amely a

többi romániai magyar folyóiratot is jellemzi. Az Igaz Szó szerkesztőségének kérésére írt Petőfi-tanulmányok a költő követhetőségének problémáját vetítik az olvasó elé: vajon ma, a megváltozott körülmények mellett hogyan lehet, meg lehet-e valósítani a Petőfi-féle költői magatartást. A válaszok többsége igenlő, némelyek szerint /Szemplér Ferenc, Bajor Andor, Majtényi Erik/ azonban ez csak egy sosem látott, ujonnan fölfedezett földrészen valósul meg, "... melyet a zseni azért fut be csapzottan és zihálva, hogy valahol megálljon és bevárja az utána cammogó évtizedeket." Mások éppen a megváltozott történelmi-politikai körülményeket hangsúlyozzák: a "nép" megváltozott fogalmát /Mandics György/, magint mások Petőfi nyelvezetén, stiláris jellegzetességein és rímképletein tulmenően a kinyilatkoztatásokkal szemben érzett felelősségét, az írástudó használni akaró lendületét tartják a leglényegesebb költői hagyatéknak /Fábián Sándor, Markó Béla/. A folyóirat beszámol a Székelykeresztúron tartott emlékünnepegről - itt töltötte utolsó éjszakáját a költő -, közli az ünnepi beszédet, s bemutatja a városka főterén felállított Petőfi-szobrot, Márkos András alkotását.

A Korunk Petőfi-száma a folyóirattól megszokott alapossággal foglalkozik a költő emlékével. Megszólaltatja a környező szocialista országok egy-egy jelentős irodalmárát is, így kerül a román Nicolae Balota mellé a lengyel Aleksander Nawrocki, Balogh Edgár mellé a szovjet Aleksander Gerskovics, Sánta Ferenc mellé Szilágyi Domokos írása. Az idegen anyanyelvű írók hazájuk Petőfi-képéről irnak: Gerskovics, Petőfi orosz fordítója és kutatója a költő és a múlt századi Oroszország kapcsolatával foglalkozik, az első orosz nyelvű megjelenésekkel, a

fogadtatással; Nawrocki költészetének egyetemességét emeli ki. Balota egy új, megfrissült nyelvű Petőfi-kötetet köszönt, Jebeleanu fordítását, amely az egyébként színvonalas román fordítások mellett még közelebb kerülhet a román olvasókhoz. A Korunk elsősorban tudományos alaposságával tűnik ki a magyar nyelvű folyóiratok közül, s a szerkesztés koncepciójának megfelelően a külföldi írók mellett megjelenők is - Balogh Edgár, Santa Ferenc, Kozma Dezső és Szilágyi Domokos - tanulmányokat közölnek. Terjedelmében is, de jelentőségében is a Balogh Edgár-tanulmány emelkedik ki. Szilveszteri-kaland címmel vizsgálja, miképp juthatott el a nép történelmi szerepét valló, milliókat harcra hívó költő az egyéni terror gondolatához, s mennyiben vált meggyőződésévé. "...Ebben a korban, amikor az imperialista agressziók és terrorcselekmények soha nem volt borzalmas méreteket öltöttek, Petőfi öröksége éppen az a mód, ahogyan Szilveszter egyéni fellépését egy szabadságharcos mozgalom tömegcselekményei javára meghaladta." Kiemeljük még a bibliográfikus pontosságú Kozma Dezső tanulmányt, "Petőfi-kultusz a romániai magyar irodalom első éveiben" címmel. A szétszórt, azóta már megszűnt folyóiratok adatait és a témához kapcsolódó magánleveleket is felhasználja.

E két, havonta megjelenő folyóirat mellett a hetilap Utunk Petőfi-émlékezései is említésre méltóak. Az előző folyóiratokkal ellentétben - amelyek Petőfi-számaikban egyáltalán nem, vagy alig közöltek verset - itt három fiatal költő, Király László, Farkas Árpád és Lászlóffy Csaba versei is helyet kaptak. A lapban megjelent néhány kottával ellátott Petőfi-versváltozat is. Kallós Zoltán, aki híres balladáskötetével nagy sikert aratott Magyarországon is, Elnépiesedett Petőfi-dalok címmel öt versváltozatot közöl, jórészt mezőszegi gyűjtéséből. Ez a gyűj-

tés is jelzi, hogy a vers és elsősorban Petőfi dallamváltozatai mennyire élnek ma is. A prózát a folyóiratban Szemlér Ferenc első Petőfi-élményeire emlékező írása, Balogh Edgár naplója és Mihai Beniuc Petőfi-emlékezése képviseli.

Jugoszlávia

Petőfi idusán címmel idei márciusi-áprilisi számában külön melléklettel jelentkezett a Híd. A külföldiek közül talán ez a folyóirat képviseli legkövetkezetesebben ezt a nevében is vállalt funkciót, s ez már a tartalmából is kitűnik. Két tanulmányt és egy összeállítást emelünk ki, Lőrincz Péter, Sava Babic és Ács Károly írásait. Az első két szerző a szerb-horvát kapcsolatokat vizsgálja; Lőrincz Petőfit, mint a magyar-szerb közeledés közvetítőjét említi, Babic pedig a századeleji szerbhorvát átköltésektől /Vejlo, Zwej/ a napjainkig megjelent fordításokat tekinti át /Danilo Kis, Ivan Lalic/, Ács Károly összeállítást közöl Petőfi életrajzáról és a kortárs művészet fontosabb eseményeiről: a vázlatos életrajzi adatok mellett közli Petőfi, Heine, Vörösmarty és Ibsen egy-egy, a magyar szabadságharc ihlette versét. A mai költészet Petőfi-problémáját tükrözik Papp József, Bálint Béla és Fehér Kálmán itt publikált versei.

Az Uj Symposium 1972-es évfolyama folyamatosan foglalkozik Petőfivel. Az avantgarde-stilusu folyóirat széles választékú versanyagából figyelmet keltő Fehér Kálmán En Petőfi vagyok című versciklusa, melyet - akkor még készülő - kötetének anyagából emelt ki. A költő a Petőfi-kép újrafogalmazására vállalkozik, képversekben, parafrázisokban idézi a költőt. Sinkó Ervin Petőfi képét vizsgálja Bosnyák István: Petőfi-értelmezésének fejlődését elemzi Sinkó elhangzott előadásai és kiadatlan

jegyzetei alapján.

Az Uj Symposion tudósít arról is, hogy megjelent az újvidéki magyar egyetem irodalomtörténeti tanszékének ünnepi kiadványa a 72-es évkönyv Petőfi-száma.

Csehszlovákia

Az Irodalmi Szemle 1973. januári, márciusi és májusi száma méltatja Petőfi jelentőségét. A szlovákiai Petőfi-képet igyekszik felvázolni, s elsősorban nagyobb terjedelmű tanulmányokat közöl. A tanulmányok témája egyrészt a költő életműve /Turczel Lajos, Zalatai Zsigmond/, másrészt a forradalmár elvhűsége és embersége /Hegedüs András/. A folytatásban közölt Hegedüs-tanulmány egy gondolata: "...Petőfi... azoké, akik emberien rendezett életformát óhajtanak kialakítani magukban, akik szellemi energiájukat megfeszítve alkotnak egy nép és a világ népeinek felszabadításáért." Az eddig említett külföldi folyóiratok mellett ez a lap is foglalkozik Petőfi és a nemzetiségek irodalmi kapcsolatával: Fried István "Petőfi és Jankó Karl" című írása a két rokon egyéniség kapcsolatáról szól.

Feltétlenül említést érdemelnek három szlovákiai magyar költő, Forbáth Imre, Győry Dezső és Tóth László Petőfit idéző versei.

Petőfi a Duna-medencén kívül

A Petőfi-kiadás és fordítás szempontjából a Szovjetunió áll az első helyen, másfél millió példányszámot is meghaladó kötettel és kellő gyakorlattal rendelkező fordítói gárdával. A gruz, jakut, litván, orosz, örmény, türkmén és ukrán nyelv után két éve jelent meg az első belorusz nyelvű Petőfi-kötet Lant és kard címen, Hvedarovics fordításában. A fordítás alapos és művészi, a fordító

figyelme minden részletre kiterjed.

Bulgáriában közel egy évszázados a Petőfi-kultusz, s 1971-ben jelent meg az ötödik gyűjteményes Petőfi-kötet. Canko Mladenov szerint - aki egyik legkiválóbb értője és kritikusa Petőfinek - a következő feladat a költő összes műveinek akadémiai kiadása lenne, amely tartalmazná a prózai, drámai és epikai műveket is. Petőfi ilyen kiváló ismeretének alapja a Petőfi és Botev életmű párhuzama, s még inkább a közös célok, a két nép erősödő barátsága.

Angliában a New Hungarian Quarterly emlékezett meg a Petőfi évfordulóról. A lap kiváló fórum arra, hogy a magyar irodalom színvonalát megtartva, közki válják az angol olvasók számára is.

Franciaország is méltó emléket állít a költőnek, amit a L'Europe különszáma és a Le Journal des Poetes cikke jelez. A Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak tanulmányaiból kiadott emlékkönyv hiteles és a lehetőséghez képest teljes képet próbál nyújtani Petőfiről.

Az Egyesült Államokban közel egy évszázada fordították le először Petőfit, s most új, angol-magyar kiadás jelent meg New Yorkban, bár a fordítások színvonala egyenetlen.

Kínában egy Lu Hszün-tanulmány és több fordítás jelent meg. A tanulmány Petőfi nemzeti és nemzetközi jelentőségével foglalkozik.

Koreában az eddig megjelent Petőfi-fordításokon kívül még ez évben szeretnék kiadni a költő válogatott verseit.

UNNEPI DIÁKKÖRI KONFERENCIA

/A felolvasott dolgozatok rövid ismertetése/

BÁCSKAI Mihály: A János vitéz francia fordításai

"A műfordítás az egyik legfurcsább nyelvi csoda... egy idegen nyelv szavaival ugyanazt a hatást akarja kelteni, mint az eredeti... A műfordítás művészi munka, kompromisszumok sorozata, sok kompromisszum legügyesebb megoldása..."

/Kosztolányi: Nyelv és lélek, 519./

Tulzott nemzeti önérzet nélkül is elmondhatjuk, hogy a magyar irodalom jeles alkotói olyan szinten oldottak meg műfordítói feladatokat, ami méltó az eredeti alkotáshoz. Így válhatott Shakespeare, Villon, Goethe vagy Verlaine szinte a magyar irodalom szerves részévé. /Arany, Tóth Árpád stb.../ Mindez nem mondható el megfordítva. Még Petőfiről sem. Igaz az, hogy Petőfi nevét valóban elég sokan ismerik határainkon kívül is, a franciák is. De tudnak-e valóban "petőfiül"? Azaz ismerik-e költészetét, művészetének lényegét?

Az igazság, azt hiszem, az, hogy - még legjobb ismerői is - elsősorban a forradalmár Petőfit tartják számon. Politikai harcait, 48-49-es szerepét általában jobban ismerik költészeténél.

A gondolat megérdemli a mélyebb elemzést. Nem kozmopolitiz-

mus inspirál, amikor az alaposabb vizsgálódás területéül a francia irodalmat választom. Elemzésem tárgya: a János vitéz francia fordításai.

A János vitéz első idegen nyelvű fordítása nem francia, hanem német. Stuttgartban jelent meg 1850-ben: Der Held Jancsi címmel. A fordítás Kertbeny Károly munkája.

Petőfi első francia propagálója egyébként a függetlenségi harcunkkal is rokonszenvező Saint-René Taillandier. Nézőpontja igen érdekes. Petőfi epikus költeményében felfedezi a becsületességnek /honnéteté/ azt a hátterét, amelyet saját nemzete irodalmában fájdalmasan hiányol.

Taillandier: "C'est en voulant sortir de l'atmosphère chargée de miasmes impurs de la littérature française de son temps qu'il se plongea dans l'étude du Héros Jean."

/Nouvelle Revue de Hongrie-1939/.

Taillandier tehát: "Azért merült el a János vitéz tanulmányozásába, mert ki akart kerülni kora francia irodalmának ártalmas miazmákkal teli légköréből." A mosolyogni valóan dagályos idézetet világítsuk meg néhány lelkes méltatójának gondolataival.

Thalès Bernard: "A dekadensnek, tulfinomultnak tartott francia költészet csak úgy ujulhat meg, ha - mint Petőfi is megmutatta - visszatér a népköltészethez."

Jacques Richard szerint: "Petőfi Sándor eszménykép, az elefántcsonttoronyba menekülő franciák eltörpülnek óriási emberi alakja mellett."

Több - a magyar néppel és forradalmi harcával rokonszenvező - francia irodalmár elsősorban a János vitéz kedvéért tanulta meg nyelvünket.

A méltatók szinte egybehangzóan azt vallják, hogy a nép egyszerű fiának harca az, ami nagy érdeklődésre tarthat számot. A népmesei motívum, az, hogy a főhős elnyeri igazságát, a francia és a magyar nép közös vágyait tükrözi. Ezen felül a népmesei jellegben valami "nemzetek felettit" is látni vélnek. Guy Turbet-Delof szerint a talált gyermek /enfant trouvé/ motívum a francia romantika kedves témái közé tartozik. Való igaz, Lamartine ékes szónoklatokat rögtönzött hivatalos fórumokon a talált gyermek védelmében. Fellelhető a gondolat George Sand: François le Champi /Árva Feri/ c. munkájában is.

"Nincs kizárva, hogy Petőfi Sándor adaptációja zárjon le egy irodalmi és kortárs témát, amelyet akár franciaként is nyilván tarthatunk." /Guy Turbet-Delof: Le Jean le Preux. Paris, 1954. 128. old./

A talált gyermek téma Petőfi féle feldolgozásában két dolog feltétlenül figyelmet érdemel. Ő a témát pszichológiai és társadalmi szemszögből közelíti meg. A megoldás, a "mosolygó optimizmus" nagy érdeme és teljesen egyéni ujdonsága előfutárai hátborzongató regényességével szemben. Másrészt ritka mesterségbeli tudással /ami tiszta egyszerűségnek is hat/ termékenyíti meg a talált gyermek könyvizű nemzetközi alapötletét. János vitéz a nemzet és a nép árvája. /Három évvel előzi meg George Sand már említett Árva Ferijét/.

Az 1877-től számított 75 év négy francia nyelvű János vitéz fordítást eredményezett. Eckhardt Sándor teszi fel a kérdést, hogy visszaadható-e egyáltalán a költő sajátos humora, a beszéd tömörsége stb. /Acta litteraria 1957- 282. old./ Általánosan elterjedt vélemény, hogy a francia nyelv és a verselés szigorú és kissé merev belső törvényei nagyobb nehézségek elé állítják a mű-

fordítót, mint a magyar nyelv, amely csodálatosan képes a legkülönbözőbb idegen versformák átültetésére.

A francia János vitéz fordítások sorát Auguste Dozon nyitja meg /1877/. Ő az első francia Petőfi-fordító, aki nem nyersfordítás vagy közvetítő nyelv segítségével dolgozott, hanem a költő kedvéért megtanult magyarul. A prózában fordított elbeszélő költeményben a hangsúly a cselekményre tevődött át, helyenként megmegcsillan az eredeti mű eszmei és erkölcsi értéke is. Ami hiányzik a fordításból: a költői stílus, a ritmus, a rim és az értelem csodálatos összefonódása, szóval maga a költészet.

Az uttörő munka folytatója F. E. Gauthier. /Dozon konzul volt, Gauthier valamivel később budapesti alkonzul/. Ő 1898-ban - a Toldival együtt! - megjelenteti a "Jean le héros" című fordítását is. Az egyetlen fordítás, amelyik megélte a második kiadást is. Budapesten jelent meg 1920-ban. A munka érdeme, hogy megőrzi az eredeti mű négysoros, rimes strófaszerkezetét, de kereszttrimet alkalmaz: "quatrains rimés", rimképlete tehát: abab. A verses fordítás ellenére a keresetten finom francia alexandrin nem adja vissza az eredeti légkört, hangulatot. Eckhardt Sándor idézett művében meglehetősen szigorú véleményt mond erről a műről.

1937-ben George Philippe Dhas "Jean le preux" címmel megjelenteti Gauthier fordításának verses átdolgozását. A kemény bírálat ismét Eckhardt nevéhez fűződik, aki Dhas munkáját "közepes és hanyag" adathalmaznak tartja Gauthier "becsületes" fordításához képest.

A hozzánk legközelebb álló János vitéz fordítás Guy Turbet-Delof munkája. "Le Jean le Preux" címmel 1954-ben jelent meg Párizsban. /Presses Universitaires de France/. A szerző feltétle-

nül megérdemli, hogy egy kicsit többet szójunk róla. Közel tíz-
éves itteni tartózkodása alatt azért tanult meg magyarul, hogy
minél hivebben fordithasson, fordithassa le a János vitézt. A
kötet rokonszenves bevezetőjében elmondja a szerző, hogy Victor
Bérard jól sikerült Odüsszeia fordításának tapasztalatán okulva
választotta a rintelen alexandrinust. Gyergyai Albert (véleménye
szerint) is ezt tartja a legsikeresebb fordításnak. /Filológiai
Közlöny 1955./

Nézzünk meg összehasonlításul néhány jellegzetes részt a mű-
ből. Az első kérdés, megtalálták-e a nyitó kép táji konkrétságát
és az alaphangnemet. Dozon már itt elárulja magát a hü tartalmi
tolmácsolás keresésével: "Un soleil d'été darde du haut du ciel
ses rayons brûlants sur un berger". Petőfi "tüzesen" módhatáro-
zóját csak szinonim jelentésű verbummal képes körülírni: darder,
/nyilaz, lövell/. A többi fordító is hasonlóképpen jár el, Dhas
és Delof is a darder igét használja, Gauthier a küld, dob, áraszt,
jelentésű envoyer-t. A hangvétel némi franciás intellektualizmus-
tól eltekintve érzékelteti a népiességet. Dhas:

"Sur le jeune berger le soleil embrasé
Fait darder ses rayons, souriant, amusé."

Delof bevezető sorainak értéke az egyszerűség, de hiányzik az
eredeti dallamossága:

"De la voûte du ciel sur le jeune berger
le plein soleil d'été darde ses traits de feu."

Petőfi művében a természet együtt él a hősökkel. Az alkonyat
képe előrevetíti a katasztrófát. Az idilli képet a mostoha meg-
jelenése zavarja meg:

"Az idő közben haladott sietve,
A patak habjain piroslott az este,
Dult-fult Iluskának gonosz mostohája:
Hol maradt, hol lehet oly soká leánya?"

Gauthier: "Mais pendant tout cela, le temps s'en fuit bien vite,
Des rouges feux du soir on voit l'eau se farder
La méchante marâtre, inquiète, s'irrite:
Où peut être sa fille et si longtemps tarder?"

Delof: "Le jour pendant ce temps décline à vive allure,
l'écume du ruisseau s'empourpre aux feux du soir.
"Que fait Ilouch" se dit la méchante marâtre;
où tarde-t-elle tout?" Elle en bave de rage."

Gauthier fordítása igen pontos, rimei technikásak: vite-s'irrite;
farder-tarder, A helyzet érzelmi-gondolati mélységét azonban nem
tolmácsolja az eredetivel azonos hűfokon. A szöveg felépítése
nem okozott gondot, Dhas hagy ki néhány versszakot, nem tudjuk,
miért. Delof tipográfiai és egyéb gondokra hivatkozva küzd meg
a János vitéz legszebb komplex képével: Iluska és Jancsi bucsu-
jának leírásával. /Most hát Jancsi lelke.../

Dozon: Maintenant, Yantchi, mon âme, s'il faut que tu partes,
quittons nous. Que le bon Dieu accompagne tous tes pas.
Quand tu verras une fleur brisée et jetée au milieu du
chemin, qu'elle te rappelle ta maîtresse flétrie par le
chagrin".

A "Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe" franciául nem adható
vissza: a "maîtresse flétrie" azonban "meggyalázott szeretőnek"
is értelmezhető, ezért teszi hozzá Dozon a "par le chagrin" ki-
egészítést /a bánattól, a fájdalom által.../. Jól segítik a rit-
must a 6/6 megosztású tizenkettes sorok Dozonnál és Gauthier-
nél. Delof fordítása erőteljesebb és líraibb lehetne, ha a bonyo-
lult kép terhére ígék helyett főnevekre bizná.

Mindegyik fordító élénken reagál Kukorica Jancsi huszárrá
válására, Dozon még naiv etimológiát is gyárt a huszár szóra.
A francia olvasónak és a fordítónak is kedves epizódja a török
kiűzése Franciaországból. Delof egész ideológiai körítést talál

a francia király és a magyar-francia barátság mellé. Ebben az esetben a francia fordítás lendületesebb, szenvedélyesebb az eredeténél. A hatástöbblet egyik nyelvi záloga a hélas! /ó jaj, sajnos/ indulatszó ismétlése.

"Hát szegény leányom, hát édes leányom?
Jajdult föl a király, ötet hol találom?
Elrabolta tőlem törökök vezére...
Aki visszahozza, számíthat kezére."

"Oui, mais ma pauvre fille! hélas, ma chère fille!
Où qu'elle est? crie le roi dans des ruisseaux de pleurs;
le général des Turcs, hélas, me l'a ravie!
Ah! qui me la rend, je lui promets sa main!"

Chrétien de Troyes "Conte de la charrette" c. meséjében Lancelot kiállja a szerelmi próbát, nem ül a halált szimbolizáló kétke-rekű szekérbe. A János vitézben törpe helyett fazekas hajtja a kordét. Érdekes lenne elemezni itt is a motívumok rokonságát és különbségét. Eckhardt Sándor nem fedez fel nyomokat a magyar nép-mesében a franciához hasonló figurákra, de ő is úgy véli, hogy Petőfi költeményének "mesés elemei elhelyezhetők a nyugati folk-lór nagy családjában."

A magyar alföld Petőfi felfedezte poézisét ugyancsak Delof tudja helyenkint visszaadni:

"Mikor a nap fölkel, s a holdat elküldte,
A puszta, mint tenger feküdt körülötte;
A nap fölkelésétől a nap enyészéig
Egyenes rónaság nyujtózkodott végig."

"Quand le soleil levant fit s'en aller la lune,
la plaine autour de lui était une mer calme;
d'où se lève le jour jusqu'où le jour décline
s'en étirait sans fin la plate immensité."

A művek belső összefüggéseinek vizsgálata mellett érdekes lenne a fordítások sorsával, hatásával való foglalkozás. Vizsgálódásaim ezen a téren csalódást okoztak. A kérdés kiváló ismerője, Illyés Gyula véleményével alátámasztotta sejtésemet: a János vitéz francia fordításainak nemhogy a közönség, hanem a kritika művelői sorában sem volt visszhangja. Ennek alapvető oka, hogy egyik fordító sem volt igazi költő, igazi művész. Csak játszani lehet a gondolattal: mi lett volna, ha egy rangos művész, Baudelaire vagy Rimbaud tehetségű alkotó tolmácsolta volna franciául a János vitézt?

BAKONYI Géza: Néhány megjegyzés Petőfi Olaszország című versével kapcsolatban

Petőfi és az olasz Risorgimento című dolgozatom fontosabb problémáit szeretném röviden ismertetni. Az eredeti cím kettős témát jelzett: egyrészt a magyar-olasz kapcsolatok olyan korszakával foglalkozott, amikor ez a kapcsolat csak mint késői politikai ábránd valósulhatott meg /de hiányával, illetve e hiány bizonyos fokú tudatosításával néhány ponton meghatározóan hatott a következő periódusban/, másrészt erősen Petőfire koncentrált, amennyiben megpróbáltam rámutatni az olasz Risorgimentoval való kapcsolat egyéni jelentkezési lehetőségeire, illetve nem jelentkezésének indokaira és az itt felmerült érdekesebb mozzanatokra, a magyar szabadságharc legnagyobb /és mellelég Itáliában is ismert és fordított/ költőjénél.

Jelenleg inkább a második részben felmerült problémákról számolnék be, különös tekintettel a 48/49-ben írt versekre - az első rész felhasználásával, de nem részletezésével.

Központba az Olaszország című verset helyezem, mint a jelzett kérdéskör egyetlen versbeli jelentkezését. Ezért is megérdemelné a megkülönböztetett figyelmet: a szakirodalom nagy része nem szán több időt erre a versre, csak egy kurta megállapítást: az "első visszhang" a szicíliai forradalomra. Ez persze tény, ami egyszeri átolvasás után is szembetűnik. Ugyanigy tényként fogadható el az is, amit már az első sor is elárul /"Megunták végre a földöncsuszást"/: Petőfi nem ismerte az olasz függetlenségi mozgalom 48-ának előzményeit, és nem is tudott sokkal többet Olaszországról, mint amit a Pesti Divatlap csevegő hangú itáliai leveleiből meg lehetett tudni. Nem is tudhatott, mivel arra sem volt lehetőség, hogy a két nemzet haladó erői között bármiféle aktív és jelentékeny kapcsolat létrejöhetett volna. Az okok közismertek és érthetőek: a Habsburg-uralkodóház politikája a nemzetiségi kérdésben és a cenzurát illetően. Az utóbbi: Petőfi Olaszország című verse nem jelenhetett meg, ahogy - még sokkal előbb - Leopardi *All'Italia*-ja sem. A nemzetiségi kérdésre jellemző, hogy a közös magyar-olasz határ ellenére a magyar katonákat vezényelték Olaszországba, mint az attól legtávolabb elhelyezkedő nemzet katonáit.

Ily módon kizárva a közvetlen kapcsolat és megismerés lehetőségét - amit Petőfi esetében személyes okok is akadályoztak - szeretném hangsúlyozni egy másik probléma tisztázásának a fontosságát: nem véletlen az elsőként való reagálás, nem pusztán egyszeri és konkrét az olasz tárgy jelentkezése a versek sorában, azaz meghatározott helye van az életműben.

Az előbb említettem a katonaságot, mint negatív példát, de említhetem ellenkező előjellel is. Koltay-Kastner Jenő mutat rá Leopardi *in Ungheri* című tanulmányában, hogy az Olaszországból

hazatérő katonák élményei, elbeszélései egyfajta szorosabb kapcsolat kialakulásának kezdetét jelezték a már testvérnek érzett két nép között, és kétségtelenül beszélhetünk ebben a korban egy megújuló érdeklődésről Olaszország iránt. Petőfiről is tudjuk, hogy katonáskodásának idején szeretett volna csapatával együtt Olaszországba eljutni, de ez a törekvése, illetve ahogy Sass István írja visszaemlékezéseiben: "Olaszország költői s természeti szépségéhez fűződött álmai" sohasem valósulhattak meg.

A következő évekből, hogy érdeklődött volna továbbra is Olaszország iránt semmi adatunk sincs, egészen 1846-ig. Ebben az évben ugyanis elkezd olaszul tanulni, és tanárának megjegyzéséből tudjuk, hogy foglalkoztak többek között Silvio Pellico fogása történetét leíró könyvével, Leopardi említett versével és olasz népdalokkal is. Ezekből az adatokból semmi esetre sem vonható le az a következtetés, hogy ebben az időben megismerte az olasz Risorgimento irodalmát, de az arról alkotott elképzeléseiről legalább részben képet kapunk. Ugyanez a helyzet az 1850-ben lefoglalt Petőfi-könyvtárról készült leltárban talált olasz kottákkal. Legtöbbjük a Risorgimento elismert zeneszerzőinek az alkotása: Bellini, Donizetti és itt találjuk Verdi Nabuccodonozójának a kottáját is. Tudni ezekről - különösen az utóbbiról, amelynek megírása és bemutatása Olaszországban valóságos forradalmi tett volt - legalább olyan fontos, mint ismerni az anekdotát: Petőfi mind előbbre haladva a francia forradalom történetének olvasásában, sorra cserélte a forradalmárok képeit szobája falán.

1848 évének fontos adatai: januárban az Olaszország megírása, később Naplójának erre vonatkozó bejegyzése március 17-én, áprilisban pedig a katonaság ügyéről írottak.

A felsorolt adatok bizonyíthatják, hogy az Olaszország nem véletlenül az első visszhang a szicíliai forradalom hírére, Petőfi gyors reagálása nem pusztán esetleges. Itt érdemes egy megjegyzés erejéig megállni: annak ellenére, hogy Petőfi semmi konkrét ismeretnek nem volt birtokában az olasz Risorgimentora vonatkozóan, meglepő biztonsággal reagál a történetekre. Ennek egyetlen magyarázata lehet: a vers, de feltehetően az egész olasz kérdéskomplexum mögött Petőfi világszemléletének egyik alapvető gondolatköre, költői-forradalmi magatartásának valamilyen szilárd motivuma áll. Egyik legpontosabb megfogalmazását olvashatjuk Lukács György Ady, a magyar tragédia nagy énekese című tanulmányában. "...ez a korszak volt az, amelyben a demokratikus Magyarország először találkozott a nyugati forradalmi fejlődéssel, amelyben először vált aktív és számottevő szövetségesévé az európai szabadságmozgalmaknak, amelyben tehát először szűnt meg a magyar nép elszigeteltsége és magárahagyottsága a nyugati fejlődésben." Innen, ebből a helyzetből adódik Petőfi egyik célja, beilleszkedni a kialakulóban lévő új, európai demokratikus kulturába. Innen a biztonság, amit kiérezhetünk a vers klasszikus veretű, súlyos formájából, ódai hangvételéből. "A felszabadulás előestéje, a kulturközösségbe való beolvadás perspektívája, a nyomasztó múlt biztosra vett összeomlása: innen Petőfi költészetének egyszerű nagyvonalúsága, innen optimizmusának tartalmassága és ereje."

Petőfi Olaszország iránt való érdeklődése mögött meghuzódó gondolatokban is kimutatható egy ilyen irányú változás, ami az Olaszország első versszakában tetten érhető:

"Megunták végre a földöncsuszást,
Egymásután mind talpon termenek,
A sóhajokból égháboru

hetően kötött és változtathatatlan mivoltából következően -
visszasugároz az előző két verssorra, elválasztja azokat a vers-
szakok kezdetétől, és így ezek egy speciális kifejezőeszközzé
válnak. Nagyon jól mutatja ezt, hogy ezek a sorok szinte egy-
másból következnek, bennük fejeződik ki minden versszak közpon-
ti gondolata, magának a versnek is alapvető, meghatározó gondo-
lata:

"Előttünk meghajolt ez óriás,
S ti a törpéknek meghajoltok-e? -"

ezzel mintegy feltételét adva az utolsó gondolatnak:

"A zsarnokság ki fog pusztulni, és
Mégint virító lesz a föld színe -"

Azaz a versben megjelenő, alapvetőnek tűnő gondolat, eszme leg-
feltűnőbb sajátossága tartalomban az erkölcsi hozzáállás, formá-
ban egyfajta romantikusnak tűnő pátosz. Mennyire sajátosága Petőfi
gondolatkörének ez a kettő, könnyen kimutatható a Napló említett
részletével való összevetése során, ahol a szóról-szóra követhető
megegyezéseken túl, kibővül mind tartalmában, mind eszközeiben.

Különben is feltűnő az Olaszország frazeológiájának, képei-
nek állandó ismétlődése, állandó jelenléte más versekben is. Ami
a képeket illeti, az Olaszország "megjelent előttetek Brutusnak
szelleme" motivuma áprilusra a Rákóczi című versben jelenik meg
"Vedd a zászlót, vedd szellemkezedbe" formában. Ennek magyaráza-
ta az, amire Pándi Pál is utal: az Olaszország egy lírai hid el-
ső pillére lenne, ami a francia forradalmon keresztül a magyar
forradalomig vezethetett volna. A terv azért hiúsult meg a gya-
korlatban, mert az idetartozó versek /1848, Kemény szél fuj...,
stb./ nem jelenhettek meg.

Ami a frazeológiát illeti, ennek indoklását már többen meg-

Lett, s lánc helyett most kardok csörgenek,
S halvány narancs helyett a déli fák
Piros vérrózsákkal lesznek tele - "

Az ellentétpárok halmozása egy eseményszerű változáson túl egy szemléleti változásra is utal /akár Európa, akár Petőfi szemléletében/, amit csak megerősít az utolsó két sor ellentétének helyre vonatkoztathatósága: a régi és az új Itália-kép szembenállása.

A keresett gondolatkört megtaláltuk. Meg kell még határoznunk összetevőit /legalább részben/ Petőfi szemléletében, és költészetében való jelentkezésének milyenségét.

Érdekes eredményekre vezet a vers elemzése és helyének megtalálása az 1848 január - áprilisban írt versek között. Az elemzésnél felhasználtam a Napló március 17-i bejegyzését is.

Az Olaszország lényegében keretes vers, első és utolsó versszakának középpontjában a változás áll. De az első versszakban inkább a változás regisztrálása a lényeges mozzanat, míg az utolsóban a változás óhajtása, akarása - Magyarországon. A legfontosabb kapocs a két versszak között az időviszonyok síkján mutatható ki: az első múlt, jelen, jövőidejéhez kapcsolódik az utolsó mindent uraló jövő ideje.

A keret közti rész kitöltéséhez egy Shakespeare-képet kölcsönöz Petőfi, mert adatok híján nem tudja mivel kitölteni a formát, folytatni az első versszak tartalmának konkrétságát. Így kerülhet sor arra, hogy az előbb tárgyalt gondolatsor egyik, annak milyenségét és lényegét mutató összetevője belekerülhetett a versbe.

Ennek alátámasztására fel kell hívnom a figyelmet a vers kétso-
ros refrénjének érdekes sajátosságára. Ugyanis a refrén - felte-

adták: Lamannais Paroles című könyvének frazeológiájára vezethető vissza. Ez azért fontos számunkra, mert így újabb bizonyítékunk van arra, hogy Petőfi ez időben írt forradalmi verseinek frazeológiája egy vallásos - erkölcsi forradalom szemlélet hordozója is. Ahogy Petőfi megfogalmazza: "Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék, ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a republikának nem az a fő jelszava, hogy "le a királlyal!" hanem a tiszta erkölcs!"

A Naplónak április 22-i bejegyzése pedig végképp egyfajta megoldáshoz segíthet minket: ebben a részletben Petőfi reakcióját, véleményét vizsgálhatjuk meg az Olaszországban állomásozó magyar katonasággal kapcsolatban, aminek megoldását - és ez a lényeges - moralizáló történelemfelfogás alapján sürgeti. Moralizáló történelemszemlélete két forrásból táplálkozik. Egyrészt az előbb vázolt vallásos-erkölcsi forradalomszemléletből, másrészt a Napoleon utáni korszak Európájának romantikus társadalom-átalakító elképzeléseiből: kezdve a szabadkőműves mozgalmakon, Mazzini "Ifjú Európa" elképzelésén át egészen a Testvéri Demokraták alapításakor kiadott nyilatkozatig.

Még egy megjegyzés a szakirodalomból: Martinkó András véleménye szerint Petőfi politikai cselekvésében és írásaiban jelen van a romantika "folyton változó, az élet mozgását követő, arra visszaható s hatni is akaró, cselekvő forradalmi romantika".

Petőfi életművében viszonylag kis helyet foglalnak el azok a versek, írások, amelyek valamilyen kapcsolat létezésére utalnak Petőfi és az olasz Risorgimento között. Egy tényszerű valószínű kapcsolat feltételezhető ugyan, de nehezen bizonyítható. Ugyanigy nem tudom kimutatni, hogy az olasz Risorgimento vala-

milyen hatást gyakorolt volna Petőfi életművére. Céлом nem is ez volt. Inkább azt a költői magatartást szerettem volna bemutatni (és a mögötte álló szemléletet elemezni), amellyel Petőfi fordult az olasz Risorgimento felé.

FRANK Gábor

Petőfi értékelése a dualizmuskori magyar
szocialista sajtóban

A dolgozat az 1867-1914 közötti időszak szocialista sajtója alapján kísérli meg követni a munkásmozgalom Petőfi-szemléletét, illetve annak fejlődését.

A munkásmozgalom Petőfi értékelése és a mozgalom szervezetségi szintje között kapcsolat mutatható ki. Helyes Petőfi-kép akkor alakult ki, amikor a mozgalmon belül az osztályharcos irányzat játszotta a vezető szerepet az opportunisták ellenében. Ez a kép azonban nem teljes, mindazon eredmény ellenére sem, amelyet a szociáldemokrata elmélet felmutat, mert a forradalmi Petőfit még Szabó Ervin és Pogány József - a legképzettebb teoretikusok - sem értették meg.

A Petőfi-szemlélet változását a következőképpen összegezhettük: kezdetben a szocialista elmélet a költő által megrajzolt szabadságfogalmat a korabeli munkásosztály jogtalanságával /tehát nem-szabadságával/ állítja szembe, kidomborítva azt, hogy Petőfi a szabadság elnyerésének kezdeti lépéseként a politikai jogok kivívását jelölte meg. Magasabb szintűek azok a megemlékezések, cikkek, amelyek már bemutatnak Petőfinek a politikai ellentétek mellett már, az ezek alapját jelentő, gazdasági ellentéteket is megsejtő gondolataira.

Habár a szociáldemokrácia nem látta a különbséget saját internacionalizmusa /proletárinternacionalizmus/ és Petőfi demokratikus nemzetközisége között, de olyan kapcsolatot teremtett a kettő között, amelyet szembe lehetett helyezni az uralkodó osztályok elvakult nacionalizmusával. Így a költő hazafiságát nem az uralkodó, hanem a munkáosztály elméletének megfelelően értékelte.

A téma az átnézett anyag feldolgozásával még nincs kimerítve. Az alapvető megállapításokat pontosítani lehet, új összefüggésekre mutathatunk rá a szakszervezeti kiadványokban, szociáldemokrata röpiratokban található adatokkal.

PETŐFI ÜNNEPSÉG EGYETEMÜNKÖN

LUKÁCSY Sándor ünnepi beszéde

Aulák nyílnak meg, ünnepi termek, fényes csarnokok, visszahangozni csillárjaik alatt a diszbeszédeket; - kunyhók fia, csárdák költője, hogy festene közöttünk, s egyáltalán eljönne-e kö-zénk, aulába, csarnokba, diszterembe, Ő?

Eljönne; miért is ne? Elment a szatmári megyebál táncter-mé-be is, lejtett és ropta Juliával, s nem gondolnám, hogy esetlenül, ha egyszer elnyerte a kényes lány kegyét. Disztermünk lénye sem taszitaná. A tiszta erkölcs volt jelszava, nem a vadóc puritán-ság. A márciusi ifjak programját nem ő fogalmazta meg, de vallot-ta maga is, ekként: "Mi gazdag és fényes városokat akarunk látni, mi azt kívánjuk, hogy az országnak legyen egy nagy palotája, le-gyenek nagyszerű intézetei, a polgárok legyenek vagyonosak, bir-janak kényelmes és tiszta házakkal."

Palotáink állnak; megtölti őket a beszéd. De csinján a be-szédekkel, mert azokat bizonyosan sokallná, hisz ő mondta: "Bor-zasztó vasárnapi nép vagyunk! nekünk mindig ünnep kell, és ha egyszer nem lesz emberünk, akit megünnepelünk, majd a holdvilág-nak viszünk fáklyás zenét s csinálunk kivilágítást." Mindig ilyen ünneprontó dolgokat mondott; határozottan kellemetlen ember volt.

Nos, megidézzük disztermünkbe mégis? Különben mindegy: kéret-lenül is itt van. Minden nemzedéknek szembe kell néznie vele. Vi-gyázat! a leszegett, konok áll fölött vizsgáztató tekintet ül.

Vizsgáztak itt már rosszul. Azok legalább, akik ismerték: az emlékezők, akik szavaikat lejegyezték. 1846 tavaszán Petőfi egy hónapig Dömsödön tartózkodott. Ez időre esik gondolkodásá-

nak és költészetének hirtelen forradalmi változása, ekkor lép ki világgyűlölő hangulata nyomasztó köréből s lép fel mint a világszabadság bizakodó költője, ekkor jósolja meg először "dicső napoknak fényes hajnalát", a vérözönt s a megmosdott, tiszta földet. Mi érhetette azon a tavaszon a költőt, miféle élmény, könyv, tanács hatása, miféle eszme-üstökössel való találkozás, ami magyarázatul szolgálhat e fordulatra: a választ mindenesetre a dömsödi tartózkodás rejti. És mit jegyzett föl az emlékgűjtögető irodalom, mit tartott érdemesnek följegyezni Petőfi dömsödi napjairól? Már a megérkezés is: mint egy népsziműben! "Sürgött-forgott az egész falu." "Öregje-apraja" látni akarta "a dalos embert", "a nótafát". Lányok - azazhogy "a falu virágszálai" - a tiszta-szobába ünneplő ruháért, "rektor uram" a pincébe borért. Malacokat ölnek, csibét is. Rektor uram képe pókhálós, keze véres, amikor beállít két fiatalember. "Ez a rektor uram háza?" "Igen, humillimus, ez az." "Hát vajon rektor uram maga itthon van-e? Mert mi hozzá jöttünk ám." Vagyis a kérdezősködők: Petőfi és barátja, Pálffy Albert. Tabló. Mellőzve a lakoma leírásának cikornyáit, a továbbiakból megtudjuk még, hogy Petőfi Dömsödön zöld és vörös kockás, sárga és kék csikos pongyolát viselt, Gallai Erzsébet takarította a szobáját, Csordás Imre a cipőjét, asztalán sok papiros és ludtoll hevert, de verseit melyeket "már előbb fejében elkészített", a láda fedelén írta le, fekete meggy-faszáru pipából dohányzott, s a fübe heveredve "órák hosszat el-elmélázott". Tegyük fel, hogy mindez az első szótól az utolsóig igaz, hogy az emlékezők jól emlékeztek, a jegyzők jól jegyeztek; akkor is: mit árul el mindez Petőfi dömsödi napjainak tartalmáról, a költőről, aki épp itt élte meg világszemlélete nagy fordulatát, ekkor és itt vált a forradalom világméretű li-

rikusává? Erről persze a falusiak nem sokat mondhattak; de a gyűjtögetők miért nem kérdezték meg Pállfyt, aki még a kilencvenes években is élt, a dömsödi lakótársat, aki hallhatta a költő töprengő szavait, bepillantatható olvasmányai, eszmét cserélhetett vele, megoszthatta hazafiúi és értelmiségi gondját, a tanúja volt első forradalmi verse keletkezésének? Nem kérdezték meg, beérték azzal, amit Gallai Erzsike és Csordás Imre mesélt. Beérték az anekdotával.

Bulyovszky a forradalom első idején szinte állandóan Petőfi sarkában volt, riporter minőségben, s maga is fontos márciusi szereplő, mindent értett és tudott. S mire emlékezett 1877-ben? "Emlékezem, hogy a megyeház termében egy vita alkalmával szónoklatát /Petőfi/ azzal fejezte be, hogy inkább kettétöri kardját, mintsem azt az indítványt elfogadja. Mi volt, már azt elfelejtettem." Elfelejtette, mi volt az indítvány, mely ellen Petőfi tiltakozott, elfelejtette a sorsdöntő királyi leiratot és annak sorsdöntő vitáját, 1848 április 1-én? Elfelejtette azt, amiről annak idején éppen ő, Bulyovszky írt többhasábos, kitűnő riportot a Nemzeti Ujságban? Ilyen rossz volt a memoriája? Nem volt az rossz, mert bezzeg emlékezett Vasvári zöld köpönyegére, melyet a szabónak egy sürgős pozsonyi küldetés miatt egyetlen éjszaka kellett elkészítenie; emlékezett Jókai fitogtatottan férfias paroláira, melyektől feljajdult az üdvözölt személy; emlékezett Sükei kalapviselésére, kirojtozott nadrágszáraira. Nem volt olyan gyöngye az a memória, tudott emlékezni az a kor. Féllelmetesen emlékezett.

Mindenre, ami anekdota, gyermekszáj-történet, népszinműkellék, mindenre, ami bárkivel megeshetett; semmire, ami a forradalmár költő tette, gondja, vágya vagy szava, ami Petőfi sa-

játja és lényege volt.

1877 Bulyovszky emlékezéseinek kelte. Jóvátehetetlen évtized, eszmét s tudatot cserélő kor; ami a Petőfire való köz- emlékezésben torzulás, hamisítás, felejtés történt, csak része s következménye egy általános társadalmi folyamatnak. Ez volt az az idő, melyben - mint Ady döbbenten tapasztalta - a nemesi értelmiség megszűnt európai könyveket olvasni; a márciusi ifjak maradéka bankok pénztárszobáiba vagy kormánylapok szerkesztőségébe ült; a reformkor Jókai-hősei Mikszáth dzsentrifiguráinak adták át helyüket, vagy maguk váltak azzá. A Csele patak csak egy királyt fojtott sodrába; a hetvenes évek iszapja a nemzet jobbik énjét, forradalmi multját temette el. Még aki akadt, kiváltképp, európai elme és szellemi nagyság, az sem tudott 48-cal és Petőfivel mit kezdeni. Resteltem idézni, de muszáj, Péterfy Jenő sorait Az apostolról: "Vad, fanatikus költemény, melyet csak a kor izgatottsága menthet... Petőfi itt megszűnik a magyar néppel érezni. Elfelejtí igazi hősét, János vitézt, s egy rongyokban született, a zsarnokság és királyság ellen dühögő gamint állít oda a nép képviselőjéül." Ha egy Péterfy Jenő így gondolkodott, a többitől mit várhatunk? Tökéletes volt az agymosás, törvényszerű a szelekció: annak a kornak Az apostol költője helyett az anekdoták Petőfije kellett. Arra emlékezett. Tudomány helyett a Petőfi-kultuszt teremtette meg, a nemzeti önszemlélet e torz hajtását, a Petőfi-kultuszt, melynek blaszfém diszszírhelye jobban zár és mélyebben rejti a holtat, mint a csatasík ismeretlen gödre.

Száz év telt azóta el. Petőfiről van már tudomány, van már az is, bár sokan bibelődnek még anekdotákkal. De ami rosszabb: az anekdoták Petőfije helyett megszületett az unalom

Petőfije.

Ültem a képernyő előtt: egyetemista lányokat, fiukat faggatott Petőfiről a riporter. Ezek a fiatalok nem utasítják el a forradalmárt; a műsor címe mégis az lehetett volna: Miért nem szeretem Petőfit? Mert túl egyszerű, mit mondhat bonyolult korunknak, szerencsés volt, világosan láthatta tennivalóit s tette...

Nem korholom én az ifjúságot; fia hibájáért magának tegyen szemrehányást az apa! De mért nem tépi szét megunt tankönyveit az ifjúság? miért nem olvassa kommentárok nélkül Petőfit magát?

Az Anyám tyukját akár. Tulipános láda, gügyögés, idill? De az utolsó sor: "Anyám egyetlen jószága" - ez a sor sikolt, mert szó szerint igaz: Petőfi szülei nagyon szegények voltak.

Unalmas? szerencsés? Gondolkoztak már Petőfi halálán, halálköltészetén? Nyomtatásban megjelent első versének "temető" az utolsó szava. Ez persze lehet véletlen, s költők különben is annyi mindent össze-vissza irnak, temetőről, halálról. De véletlen-e az, hogy a halálképzetek makacsul ismétlődnek aztán Petőfi verseiben? Első száz költeménye közül például huszonkettőben. Nem csináltam statisztikát más költők halál-verseiről, de azt hiszem, Petőfi vezet. És nem rögeszmék, rémlátások vezették Petőfi ihletét folyvást a halál felé, hanem nagyon is valóságos aggodalmak és szorongások, egy beteges és elgyötört szervezet testi megpróbáltatásai és panaszai. E halálköltészet nagyon is materiális alapja a hányatott élet, a nyomor, a gyakori éhezés, egyáltalán nem képletesen, a fűtetlen szobák, a rozoga kabátba behatoló szél a végtelen téli vándorutakon, a megtámadott tüdő, mely miatt a katonaságtól kiszuperálták, a sovány, rosszul táplált test, melyet ki tudja hány és miféle csusz, kór és láz győ-

tört, meg szédülések és nehéz légzések, fölriadások éjszaka, egyedül a sziv kalimpáló ütemeivel.

Aztán másfajta szorongások és fenyegetések: pallos, vesztőhely, bitó; nem is mindig a zsarnokság pallosa. 1848 májusában Batthyány miniszterelnök statáriumot akart elrendelni a tüntető fiatalok ellen, statáriumot, Széchenyi beszélt le. A tüntetések vezetője Petőfi volt. Vagy idézzem Ludvig János följegyzéseit? A pákozdi csata előtt vagyunk, a sukorói templomban. Haditanács. A magyar sereg császári tisztjei nem akarnak nekimenni a császári Jellasicsznak. Ludvig fölolvassa az országgyűlés határozatát, hogy a sereg ütközzék, ne hátráljon. Batthyány? Megsértődik, mert Kossuth megígérte neki, hogy a miniszterelnök távollétében az országgyűlés nem határoz, s lám mégis. Presztizskérdés! Batthyány lemond, Moga is lemond, a tisztek lemondanak, Kiss Ernő, az aradi mártír, lemond, lecsapja kardját, Batthyány kard után kapkod, presztizse védelmében párbajozni akar, tolongás, tumultus, csaknem tettlegesség. A tiszturak Petőfi és Vasvári elfogatását, hadi törvényszék elé állítását követelik, "mondván, hogy ők a közlegénységet a tisztek ellen fellázítják, mit ezentul el nem fognak tűrni". A hadi törvény komoly dolog, s az ügy ezuttal, nem a nyakravaló. Illyés szégyenoszlopot kívánt Szabadszállásra, a választási bukás helyére, emlékeztetőül a nemzetnek. Mit kellene hát Sukorón felállítanunk, ha teljesül a tisztek óhaja? Szabadszálláson csak boroskupa, bőgő paraszt és bot akart ölni, Sukorón hideg ész, sziszegő gyűlölet, szavazás, föltartott kéz vagy koppanó fekete-fehér golyó. No persze hála isten, ebben az országban a szándék igen gyakran csak szándék marad, a haditanács nem ment ölre, Batthyány nem párbajozott, Petőfit nem fogták el, hogy végülis egy kozák lánd-

zsa végezze el, amit számára tartogatott a sors.

S az a lándzsa is miként? és miért? Az országgyűlés tagjai életben maradtak mind. Petőfi, ha megválasztják képviselőnek, tette volna dolgát, vagyis követte volna a parlamentet, a kormányt, Pestről Szegedre, Aradra s tovább az emigrációba. Dehát nem választották meg.

S még ott a csatasíkon is: mindenki, akinek lova volt, megmenekült. Lengyel József, aki utoljára látta Petőfit, lovon ült, s életben maradt. A vizaknai csatában még Petőfi is lovon száguldzott, úgy ahogy korábbi verse írásakor elképzelte:

"Örömmel vágom én magam
Föl paripámra a nyeregbe!
A bajnokok sorába én
Szilaj jókedvvel nyargalok be!"

Petőfi jó lovas volt, Teleki Sándor tanította lovagolni. Hihetőleg szőrén is megülte volna a lovat ott, a fehéregyházi menekülésben. Néhány hete még megvolt a hátasa. Bemtől kapta, de eladta, kellett a pénz a családnak, fuvarra, dajkára, kenyérre. Keserűen panaszkolta el vezérének: "Mon cheval, je le dois vendre pour pouvoir acheter du pain." /El kell adnom lovamat, hogy kenyeret vehessek./ Életébe került a szegénysége.

Pedig hát a bőség kosarából, melynek "ha majd" kötőszavát nem örökké hátráló jövőidő jelölésére szánta, a bőség kosarából vett volna ő is, "egyaránt", vagyis egyenlő mértékben, mint mindenki más. Azt hiszem, szeretett volna jól élni ő is, fényes palotákat szeretett volna az országnak, kényelmes és tiszta lakást magának, Juliának selyemruhát, Zoltán fiát Párizsba, talán a Sorbonne-ra küldeni...

Az Egyetemi Színpad bemutatójáról

Egy nagy művész születésének vagy halálának évfordulója mindig alkalmat ad arra, hogy életművét újra alaposan szemügyre vegyük, s a legújabb szempontok szerinti összképet alakítsuk ki. A tudományos munka persze csak szűkebb körnek szól; mellette a különböző ünnepi műsorok, koszoruzások, megemlékezések jóval hangzatosabban figyelmeztetik a közönséget a nagy eseményre. Ezek egyetlen igazi feladata az lenne, hogy felkeltsék az érdeklődést az életmű iránt. Céljukat azonban a legritkább esetben érik el: unalomba fulladnak, vagy a hamis aktualizálás csapdájába esnek. Visszanézve az 1973-as év Petőfi-megemlékezéseire, pontosan ilyen kép áll össze előttünk. Persze azért volt néhány műsor, amely megmutatta, hogy Petőfit frázisok nélkül is fel lehet idézni, s közöttük talán a Szegedi Egyetemi Színpad "Petőfi-rock" című produkciója áll az első helyen.

Tulajdonképpen a szegedi egyetemisták is a március 15-i forradalommal összeforrt Petőfi-képet idézték fel, akár a többi műsor szereplői. Szinte unalomig ismert beállítás ez: már az általános iskolás ünnepségeken is így hallottunk róla. Miért emelkedik ki mégis produkciójuk az átlagból. Mert felfedezték azt, hogy március 15-én egy folyamat játszódott le, a forradalom születésének folyamata, s nem olyan nap volt ez - mint az összeállítások többsége sugallja - melynek reggelén már mindenki tudta, hogy estére megfordul a világ. Észrevették, hogy erről a folyamatról szól Petőfi naplója, amelyet azonban az állandó töredékes idézéssel annyira elcsépeltek az idők folyamán, hogy a színpadon

Önmagában már nem alkalmas saját mondanivalójának kifejezésére. Viszont sikerült megtalálniuk a nap krónikáját a korabeli hivatalos feljegyzésekben, helytartósági jelentésekben is, amelyek a saját szemszögükből kommentálják az eseményeket. S a kettő összekötésével már a forradalom születésének két oldalról megvilágított folyamatát állithatták elének.

A kétféle szöveg közötti különbség önmagában is éles: a napló szépirodalmi nyelvezete írójának célratörő hitét sugározza, míg a hivatalos iratok sokszor érthetetlenül bonyolult, bürokratikus stílusából kihámozható gondolatok a helyzet végzetes félreismeréséről, meg-nem-értéséről tanuskodnak. Paál István rendezése, az egyetemista színjátszók játéka ezt az ellentétet élezte tovább. Petőfi naplójának részletei gitárkísérettel, énekelve szólalnak meg /zeneszerző: Vági László/. A beat ideológusai már többször megfogalmazták, hogy ez a zene a mai fiatalság többnyire határozott cél nélküli lázongását, rossz közérzetét tükrözi; itt viszont, a március 15-i forradalom felidézésénél jellegének megfelelő határozott alapot kapott. A napló mellett songszerűen elhangzó három Petőfi-vers közül kettő - "Dicsőséges nagyurak" és "Nemzeti dal" - a forradalom születésével kapcsolatos, míg a harmadik - "A szabadsághoz" - már a jövőt jelzi. Arra figyelmeztet, hogy alig született meg a szabadság, máris elveszti tisztaságát, azonnal akadnak árulói, megkezdődik a széthúzás, éleződnek a hiuságból fakadó érdekellentétek. A naplót, s a verseket egyaránt kitűnően koreografált, könnyedséget, lendületet sugárzó stilizált mozgások kísérik.

A bürokratikus iratokat viszont nem kíséri zene, helyette furcsa zörejeket, artikulátlan hangokat hallunk, s görcsösen erőlködő, természetellenes mozgások egyvelegét látjuk. E vonal

fejlődése pontosan ellentétes az előbbivel; a forradalmárok eredményeik tudatában egyre magabiztosabbakká válnak, míg a hivataltalosszervek egyre kétségbeesettebben próbálkoznak ellenakciókkal. A koreográfia ezt is kifejezi: a műsor elején a forradalmi tömeg a földön fekszik, s a Marseillet dudolja, a befejező részben pedig ellenfeleiket látjuk a földön kinlódva csuszni-mászni. Persze ez csak a két szélső pólus, közben számos átmenet is megvalósul.

A Szegedi Egyetemi Színpad egyik központi célkitűzése, hogy a nézőt érzelmi, vagy értelmi alapon a játék cselekvő részesévé tegye. A "Petőfi-rock"-ban sem elégednek meg azzal, hogy eljátsszák a forradalom születését. Kihaszználva a produkció rendkívül szuggesztív voltát, többször is behívják a közönséget a színpadra, s az előadás a nézők és a színészek közös énekével ér véget. Természetesen nem értelmi, hanem érzelmi azonosulásról van itt szó, s ez egyszerre előnye és hátránya is a produkciónak. Előnye, mivel így sokkal természetesebben, gátlástalanabban kapcsolódik be a közönség, mint például másik előadásukba, az értelmi azonosulást követelő "Thermidor" című Fekete Sándor darabban. A forradalom hangulata, terjedése így tökéletesen felidéződik - viszont az érzelmileg azonosult néző nem veszi észre, hogy itt maga is szerepet játszik. A forradalmi tömeg szerepét, amely a tömegpszichózis hatása alatt mindenre képes, de amely a körülmények változásakor azonnal visszahúzódik, megtagadja elveit. Kitűnően fejezi ki ezt a színpad "Örök Elektra" című előadása: amikor a magára maradt Elektra a nézőktől kér segítséget, a dramaturgiából következően sohasem mozdul senki, mindenki érzi, hogy a tömeg, amelyet ő testesít meg, a levert forradalom után nem mozdulhat. Természetesen hiba lenne ennek kifejezését követelni a más jellegű "Petőfi-rock"-tól, csupán a

néző bevonásának két lehetséges útja közötti különbséget, s a felvetődő problémákat akartuk jelezni.

Végülis a "Petőfi-rock" a ma emberéhez szólóan idézi fel Petőfit és március 15-ét. Nem könnyű feladat ez, mivel tény, hogy 1973 Magyarországon nem látványos forradalmi cselekedetekre van szükség. S ezt sokan úgy értelmezik, hogy egyáltalán nincs szükség tettekre, korunk a kisszerű, individuális gondolkodás, életmód kora. Mindenképpen káros szellemi tespedtség ez; ilyen körülmények között felkelteni az érdeklődést az unalmas történelemleckévé vált forradalmi idők iránt mindennél nehezebb. A Szegedi Egyetemi Színpad kiválóan oldotta meg feladatát: példájukból tanulniuk kell mindazoknak, akik elkerülhetetlen sablonfeladatoknak tekintik az ünnepi műsorok összeállítását.

T A R T A L O M

Dr HORVÁTH Károly bevezetője	3
BOTOND Ágnes: Petőfi Sándor: Világosságot /vers- elemzés/	5
ZENTAI Mária: Petőfi Sándor: Az apostol /szerke- zeti és motivikus elemzés/	29
CSONTOS Márta: Petőfi romantikus iróniája . . .	69

S Z E M L E

SZIGETI Lajos: Petőfi és negyvennyolc /A Tiszatáj évfordulóanyagáról/	87
PAPP István: Petőfi-év a Forrásban	98
AMBRUS Lajos: Petőfi a Nagyvilágban	104

ÜNNEPI DIÁKKÖRI KONFERENCIA

BÁCSKAI Mihály: A János vitéz francia fordításai	110
BAKONYI Géza: Néhány megjegyzés Petőfi Olasz- ország című versével kapcsolatban	117
FRANK Gábor: Petőfi értékelése a dualizmuskori magyar szocialista sajtóban	124

PETŐFI ÜNNEPSÉG EGYETEMÜNKÖN

LUKÁCSY Sándor ünnepi beszéde	127
SZAJBÉLY Mihály: Az Egyetemi Színpad bemutatójá- ról	134

Az Acta Iuvenum-okban a Bölcsészettudományi Kar részéről eddig megjelentetett cikkek jegyzéke:

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum. Tomus I. 1961.

Vörös László: Juhász Gyula vallásosságának néhány kérdése

Akác László: Tompa Mihály három ismeretlen levele

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum. Tomus II. Sectio Philologia et historica 1962.

Hajdu Emőke: A mai nyugatnémet pedagógia és nevelés ideológiai-politikai tartalma

Varsányi Péter: Széchenyi István és a magyar közoktatás kérdése

Végh József: Prózaritmus a népmesékben és Eötvös Károly műveiben

Kollányi Teréz: Mire utalhat az ami vonatkozó névmás

Kristó Gyula: A társadalom fogalmának magyar nyelvi kifejezései

Bodó Károly: A 18. századvégi, 19. századelejei magyar "román" irodalom fejlődésének néhány kérdése

Balogi I. Kornélia: Berzsenyi utolsó verseinek stiluskérdései

Takács /Akác/ László: Az 1956-os ellenforradalom ábrázolása regényirodalmunkban

Németh Jenő: A 17. századi kéziratos költészet s a barokk

Iványi Anna: Az 1945-ös földosztás Mezőhegyesen és Mezőkovács-házán

Pál József: Az 1917-es februári és októberi orosz forradalom hatása Nagykanizsa munkásmozgalmára

Kristó Gyula: A tartalom és forma kérdéséhez a történeti források belső kritikájában

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum. Tomus III. Sectio Filologica et Historica. 1964.

Nagy Vera: A Csanád megyei Nemzeti Bizottság politikai tevékenysége 1945-ben

Makk Ferenc: A Clodius-per

Lendvai Mária: Teleki Pál gr. külügyminiszteri és miniszterelnöki tevékenysége 1920-1921.

Csaplár Ferenc: A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

Dr Márta Jánosné Kepecz Valéria: A feltételes mellékmondatok
stilisztikai szerepe a mai magyar nyelvben

Molnár Erzsébet: Orosz eredetű tükörszavak és kifejezések a ma-
gyar nyelvben 1945 után

Rigó Béla: József Attila a Szovjetunióban. A Külvárosi éj fordí-
tásproblémái

Horváth István: Nagykörös élete a polgári demokratikus forrada-
lomtól a proletárdiktatúráig

Kelemen János: Cesare Pavese-ről. Prózaí költészet és költői próza

Nemes Gábor: A Szenczi Molnár Albert előtti zsoltárirodalmunk
és a Psalterium Ungaricum forrásainak problémái

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum. Sectio Philolo-
gica et Historica. Tomus III. /IV !/. 1971.

Rákos István: IV. Béla birtokpolitikája

ifj. Kürti Béla: Egy avar tegez rekonstrukciója

Velencei Katalin: Alánok a római birodalomban az ókor alkonyán
/375-476/

Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuvenum. Sectio Philologica
et Historica. Tomus V. 1972.

Albert Sándor: Jazik otrivka drevnerusszszkogo irmologija XIV. veka

Balázs Mihály: Ecsedi Báthori István és manierista művészi prózáink

Gyimes Erzsébet: Gimnáziumi osztályközösség pedagógiai-pszicholó-
giai vizsgálata

Jankovics József: A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez

ifj. Kürti Béla: Neuere Angaben zur Frühbronzezeit der Süd-Tiefe-
bene

Orosz Magdolna: Apollinaire és Radnóti

Tóth Gyula: Vizsgálatok az iskola-otthon pedagógiai atmoszférájá-
nak meghatározásához

B 97948

F . k . . : Dr. Rácz János okt. rektorhelyettes

Készült a JATE sokszorosító üzemében, Szeged.

Engedélyszám: 121/74.

Méret : B/5.

Példányszám: 600

F . v . : Lengyel G.